

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Ing. Miroslav Dudík

**Zbraně, zbroj a výzbroj asyrské armády – archeologická interpretace
písemných a ikonografických dokladů**

**Weapons, armour and weaponry of Assyrian army – archaeological
interpretation of written and iconographic evidences**

V Praze roku 2011   Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Petru Charvátí, DrSc. a konzultantce Mgr. Kateřině Šaškové Th. D. za odbornou pomoc při pátrání po stopách napínavé asyrské minulosti. Dále své milované a nastávající manželce Lucce, Pugymu a Karlovi za podporu, trpělivost a přátelství.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 5. 2011

.....

Resumé

Název: Zbraně, zbroj a výzbroj asyrské armády – archeologická interpretace písemných a ikonografických dokladů

Autor: Ing. Miroslav Dudík

Ústav: Ústav pro klasickou archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Abstrakt: Práce se zaměřuje na zbraně, zbroj a výzbroj asyrské armády, přičemž se jedná především o archeologickou interpretaci písemných a ikonografických dokladů. Součástí práce bude také krátké srovnání se soudobými řeckými militáři, vzájemné vztahy obou národů a asyrské importy v řeckém kontextu.

Klíčová slova: novoasyrská říše, zbraně

Resume

Titel: Weapons, armour and weaponry of Assyrian army – archaeological interpretation of written and iconographic evidences

Author: Msc. Miroslav Dudík

Department: Institute of Classical archaeology, Faculty of Arts, Charles University in Prague

Supervisor: doc. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Abstract: This diploma work is interested in weapons, armour and weaponry of Assyrian army depicted on assyrian palace reliefs and mentioned in the written sources. There will be also a short comparison with Greek militaries, a relationship between both nationalities and assyrian imports in the Greek area.

Keywords: neoassyrian empire, weapons

Obsah

Úvod.....	8
1. Struktura asyrské armády.....	9
2. Ideologické postavení války	13
3. Hlavní ikonografické prameny	14
4. Helmy.....	15
4.1. Typologie	15
4.1.1. Kónické helmy	15
4.1.2. Trychtýřovité helmy s vysokou špičkou	16
4.1.3. Trychtýřovité helmy s nízkou špičkou.....	16
4.1.4. Helmy půlkulovitého tvaru	16
4.1.5. Hřebenovité přilby	16
4.2. Nálezová specifikace	17
4.3. Katalog.....	20
4.3.1. Kónické helmy	20
4.3.2. Trychtýřovité helmy s vysoko taženou špičkou	23
4.3.2. Hřebenovité helmy.....	24
5. Meče.....	26
5.1. Typologie	26
5.2. Nálezová specifikace	27
5.2. Katalog.....	28
6. Dýky.....	30
6.1. Typologie	30
6.2. Nálezová specifikace	31
6.3. Katalog.....	31
7. Kopí a oštěpy	33
8. Luky a šípy.....	34
9. Toulce	35
9.1. Typologie	35
9.2. Nálezová specifikace	35
9.3. Katalog.....	36
10. Palcáty.....	38
10.1. Typologie	38

10.2. Katalog.....	40
11. Kovové brnění.....	41
11.1. Chrániče paže.....	41
12. Štíty.....	42
12.1. Ploché kruhové štíty.....	42
12.2. Kruhové konvexní štíty.....	43
12.3. Kuželové kruhové štíty	43
12.4. Věžovité štíty	43
12.5. Obdélné štíty	43
12.6. Obléhací štíty	44
12.7. Nálezová specifikace	44
12.8. Katalog.....	45
13. Asyrské válečné vozy a kavalérie	46
13.1. Původ a raný vývoj asyrských vozů	46
13.2. Chronologický vývoj asyrských vozů.....	47
13.3. Vozy v severní Sýrii a jejich vztah k Asýrii	52
13.4. Vozy v Urartu a Hasanlu	53
13.5. Kavalérie	53
13.6. Nálezová specifikace	54
13.7. Katalog.....	54
14. Obléhací stroje	56
15. Zdolávání vodní překážek a lodě	59
16. Vojenské tábory	61
17. Armáda a její složky, identifikace dle zobrazení.....	63
17.1. Král – nejvyšší velitel	63
17.2. Hlavní velitelé.....	64
17.3. Vojsko a nižší důstojníci.....	64
18. Střetávání asyrského a řeckého světa.....	69
18.1. Vybrané paralely a vlivy asyrské výzbroje na řeckou	70
18.2. Předovýchodní importy v řeckém světě.....	70
19. Závěr	73
20. Literatura.....	76
21. Seznam obrázků.....	80
22. Obrazová příloha.....	89

Seznam zkratek

AM	Argos museum, Argos
AMB	Antikenmuseum, Berlin
AMI	Archaeological Museum, Istanbul
AOM	Ancient Olympia Museum, Olympia
BL	Badisches Landesmuseum, Karlsruhe
BM	The British Museum, London
CM	Cyprus Museum, Nicosia
EM	Eretria Museum, Eretria
HMA	Historical Museum of Armenia, Jerevan
MGL	Maria and Giancarlo Ligabue Collection, Venice
MIB	Musée Iran Bastan, Tehran
MMA	The Metropolitan Museum of Art, New York
MRH	Musées Royaux d'Histoire, Bruxelles
PS	Prähistorische Staatssammlungen, München
RGZ	Römisch - Germanisches Zentralmuseum, Mainz
RM	Regional Museum, Adana
SAG	Sammlung Axel Guttmann
SM	Scharlotenburg museum, Berlin
VM	Van museum, Van

Úvod

Tato práce se snaží zdokumentovat detailně výzbroj a výstroj armády, jenž svojí organizací a válečnickým umem dominovala na Předním východě v první polovině 1. tisíciletí před n. l. a vytvořila tak mocnou říši asyrskou s ústředím v dnešním severním Iráku. Primárním zdrojem pro typologii jsou monumentální reliéfní plastiky a nástěnné malby asyrských paláců, které se během minulých dvou století hojně transportovaly z místa nálezu do předních světových muzeí a dnes tvoří významné svědectví o této civilizaci. Bohaté písemné prameny reprezentované královskými anály, dopisy a dokumenty v klínopisném písmu poskytují další stěžejní materiál utvářející představu o politické a náboženské ideologii války, hierarchii armády a válečných kampaní. Bohužel neexistuje kompaktní pojednání o vojenské struktuře, hodnotech a vzájemných vztazích. Z většiny epigrafických památek získáváme nepřímé kusé informace, zatímco s královských pouze popis jednotlivých kampaní ve zkráceném kontextu v podobě sumáře poražených nepřátel.

Hodnocení nelze provést zcela kontinuálně, ale jenom pro význačné panovníky své doby, kteří reliéfní památky s válečnými scénami a svými triumfy nechali spodobnit. Výchozí bod určuje vláda Aššurnasirpala II. (883 - 859) a jeho nástupce Salmanassara III. (858 - 824), po kterém následuje asi 80 let absence až do éry Tiglatpilešara III. (745 - 727). Vrcholné období je zaznamenáno souvisle, s výjimkou éry Asarhaddona (680 - 669), až do Aššurbanipala (668 - 626), po něm dochází k postupnému kolapsu a pádu asyrské dominance.

Následující kapitoly přinášejí rozčlenění jednotlivých druhů výstroje a výzbroje dle specifických znaků vyjevených na reliéfech a jejich chronologické zařazení. Vyhodnocování těchto zobrazení nese s sebou určité úskalí v podobě stylizace, nezachování měřítko, umělcovy neznalosti dané problematiky a paralelního sestavení objektů, zvířat a lidí, reprezentující posazení za sebou v prostoru, s častým jevem vynechání části určitého prvku, což může vést k zavádějícím hodnocením.

Typologie bude následně uvedena do souvislosti s archeologickými nálezy, které bohužel nejsou tak početné, jak by se dalo předpokládat. Proto využiji v několika málo případech podobnosti s nálezy v blízkém okolí, zejména na urartském území a oblasti severozápadního Íránu, ve kterých je vliv asyrského stylu patrný.

Na závěr přiblížím složení asyrské armády v jednotlivých vývojových etapách, ale širšímu rozboru válečných kampaní se věnovat nebudu. Militarismus Asýrie má své odrazy i v kultuře západněji položených civilizací, setkáváme se zde s importy a to i z doby pozdější. Tímto přehledem bych uzavřel moji práci.

1. Struktura asyrské armády

Ačkoliv militarismus hrál významnou roli v asyrské společnosti, bližší informace o hierarchii a organizaci armády v písemných pramenech chybí. Obecně prestiž jedince souvisela s jeho vojenským postavením, které se avšak prolínalo těsně s civilními povinnostmi.

V imperiálním období tvořili nejbohatší a nejmocnější skupinu vládnoucí elity tzv. *rabáni*, jenž se považují badateli za dědičnou asyrskou aristokracii. Z jejich okruhu se jmenovalo pět nejvyšších úředníků aparátu centrální administrativy: *turtánu*, *rab šaqé*, *nágir ekalli*, *abarakku rabú* a *sukkallu rabú*. *Turtánu* byl nejvyšším velitelem armády (po panovníkovi) a také guvernérem významné provincie Charrán. V 7. století se zavedl úřad druhého *turtánu*, který spravoval oblast Kummuchu. O úřadu *rab šaqé* (vrchního číšníka) chybí detailní informace. V kompetenci starobylé funkce *nágir ekalli* bylo svolání (*šísítu*), jenž svolávalo královské vojsko nebo shromažďovalo město k válce. Ekonomické záležitosti včetně rozdělování tributu organizoval *abarakku rabú*. Funkce *sukkallu*, vezíra, se také často zmiňuje v souvislosti s vojenskými operacemi (Pečírková, 2000, str. 109 - 112).

Organizace armády se nemohla obejít bez písařů, jejichž práce spočíval nejen v důkladné evidenci vojenského materiálu a lidských zdrojů, ale také v oblasti věštění, magie a rituálech. V čele písařů královské kanceláře stál *tupšar ekalli* (písař paláce) (Pečírková, 2000, str. 112).

Prominentní skupinou asyrských úředníků byli eunuchové (*ša réši*), kteří působili na královském dvoře již od středoasyrského období a sloužili v jednom ze dvou úzce spojených dvorů, jednak v *bítánu*, tj. vnitřnímu dvoru se soukromými královskými komnatami, anebo v *bábánu* neboli vnějším dvoru. V *bítánu* podléhali úředníkovi *ša muchchi bítáni* nebo *rab ekalli*. V čele *bábáni* stál hlavní eunuch (*rab réši*), jehož postavení se téměř vyrovnalo statutu úředníků z *rabáni*. Eunuchové vzhledem ke svému často nevýznamnému původu představovali snad jednu z nejvýznamnějších opor královské moci. *Rab réši* dohlížel na velmi důležité úseky správy, kontroloval činnost guvernéřů (*bél páchatu*) a v jeho pravomoci se nacházel systém komunikace, který spojoval hlavní město s ostatními částmi říše. Podléhal mu důstojník *rab kisri*, jenž působil také jako posel královské korespondence. Spojení usnadňovala soustava poštovních stanic (*kalliu*), kde byli připraveni čerství koně a doprovod (*rákisu*). Vedl ji *rab kalliu*, který podléhal vrchnímu eunuchovi (Pečírková, 2000, str. 113 - 114).

Vliv a postavení eunuchů čas od času kolísal a je to zejména patrné na palácových reliéfech, na kterých buď nesou vzhled bojovníků či úředníků, nebo působí jako pouzí sluhové krále. Za Aššurnasirpala II. se příliš ve válečném kontextu nezobrazují, naopak nejvíce během éry Tiglatpilesara III. a Sargona II., zatímco se Sinacheribem jejich význam upadá.

Další specifickou skupinou byli *ša qarbúti* neboli tělesní strážci, které si panovník vybíral z těch nejspolehlivějších lidí, a podléhali přímo jemu. Jedná se o obdobu římských pretoriánu, kteří zastupovali centrální vládu při výběru daní nebo shromažďovali a přepravovali oddíly vojáků, které přecházeli z kontroly jednoho provinčního guvernéra pod jiného. Operovali všude, kde bylo třeba přímého zásahu královské autority (Pečírková, 2000, str. 116).

Královský palác byl administrativním centrem celé říše, ale současně i samostatnou ekonomickou jednotkou, odkud se rozdělovaly daně z provincií a tribut vazalských států. Z části tyto prostředky proudily do speciálních oddělení v rámci paláce, v jejichž čele stál správce (*rab*) se svým zástupcem (*šanú*) a písařem. Zabývaly se různou činností jako zpracováním potravin nebo vojenským vybavením a lidskými zdroji ve vojenské a civilní službě. Mezi nejdůležitější patřilo „oddělení koní“ v čele s *rab uráti*. V popisu jeho práce byly záznamy o počtu a druhu koní, o jejich expedici a příjmu. Koně byly strategickou součástí armády, protože kavalérie a bojové vozy tvořily elitní jednotky. Ošetřování a výcvik koní měli na starosti muži konající svou *ilku* povinnost (Pečírková, 2000, str. 119 - 121). Přísun koní se zajišťoval prostřednictvím tributu z vazalských zemí na severu a na východě a král osobně jejich dodávky sledoval. O dodávce koní armádě rozhodoval úředník *mušarkisu* (Pečírková, 2000, str. 147).

Správa závislých a dobytých území probíhala podle dvou systémů – vazalského a provincionálního. V první řadě se Asyřané snažili udržet u moci místní loajální dynastie, které se neúčastnily protiasyrských povstání a platily řádně tribut. Ekonomické a politické závazky vůči Asýrii stanovila vzájemná smlouva (*adú*). Kromě vybírání tributu Asýrie kontrolovala jeho zahraniční obchod a někdy ho i zdaňovala. Pro posílení oddanosti vazalských vládců umístili Asyřané na jeho dvoře úředníka (*qépu*) s malou posádkou. Pokud došlo k výraznému porušení pravidel ze strany vazalů, zapojila se do problému armáda a sjednala pořádek. Někdy tímto došlo k přeměně území na status provincie, řízené přímo z centra. Imperiální politika obvykle postupovala těmito dvěma následnými kroky, nejdříve vazalský stát a poté provincie, ale postup mohl být i odlišný podle charakteru a významu státu. Oba dva systémy získaly svojí konečnou podobu za vlády Tiglatpilesara III (Pečírková, 2000, str. 126). Asyrská

politika se vyznačovala také obratnou diplomacií, podporovala proasyrsky smýšlející vládnoucí elitu, uzavírali smlouvy s členy královské rodiny v exilu nebo vychovávali děti cizích panovníků na královském dvoře, aby je mohli podle potřeby dosadit jako loutkové krále.

Transformace vazalského státu v provincii mělo dalekosáhlé politické a ekonomické důsledky. Lokální vládnoucí elita byla odstraněna, substituována asyrskými úředníky a obyvatelé se stali přímými poddanými asyrského krále, což jim ukládalo povinnost platit pravidelné daně. S reorganizací souvisela i deportace části obyvatel do jiné oblasti.

Držba půdy byla spojena s pracovní a vojenskou povinností, jenž tvořila jednu ze dvou asyrských daní (*ilku*, *tupšikku*). Daně vybírala provincionální správa a přesouvala je do centra říše, kromě části sloužící k vydržování provincionální administrativy a nutné rezervy pro armádu pochodující jejím územím. Muži plnící svou povinnost *ilku* zůstávali pod velením guvernéra ve vojenských nebo pracovních oddílech (Pečirková, 2000, str. 130). Písemné prameny z archívů z Kalchu, Ninive a Tell Halafu (Guzany) ukazují, že guvernéři byli povinni se účastnit se svými oddíly královských tažení. Tyto kontingenty mohly být rozšířené Aramejce, Samařany a oddíly smíšených deportovaných vojáků tzv. *šaglute* složených pravděpodobně z obyvatel syrských měst a Chaldejců (Sasson, 2000, p. 421). Provincionální správa pravidelně podávala hlavnímu městu zprávy o stavu, počtech a složení svých ozbrojených sil.

K povinnosti guvernéřů patřila údržba pevností, královských cest a poštovních stanic. Asyrské pevnosti měly nejen vojenskou funkci, ale byly současně i centrem civilizace a ekonomické organizace v zaostalejších oblastech. Guvernérovi podléhal velitel pevnosti (*rab birti*, *rab chalsi*) (Pečirková, 2000, str. 130). Provincie dále poskytovaly ústředí informace o situaci za hranicemi, hlášení o deportacích a válečných zajatcích.

Od středoasyrského období tvořili jádro armády muži plnící *ilku*, přičemž od 1. tisíciletí se projevuje proces specializace. Vznik prvních profesionálních oddílů (*kissir šarri*) se spojuje s „reformou“ Tiglatpilesara III. Bohužel nedisponujeme zprávami o poměru mezi počtem profesionálních vojáků a mužů plnících *ilku*. Branci snad už převážně tvořili pomocné oddíly (*ša kutalli*) (Pečirková, 2000, str. 146).

Asyrská armáda se dělila do třech hlavních částí: pěchota, bojové vozy a jízda. Do doby Tiglatpilesara III. byly elitními oddíly právě bojové vozy, na nichž bojovali příslušníci nejvyšších vrstev. Pěchotu tvořili především kopiníci a lučištníci (*ša qašti*), které doplňovaly technické oddíly sapérů (*kalláp šipirti*), minérů a pontonérů (Sasson, 2000, p. 421). Pomocné oddíly (*ša kutalli*) zajišťovaly terénní práce před postupující armádou a dodávku potravin,

výstroje a všech nutných potřeb. Elitním oddílem byla královská garda, ke které patřili například již výše zmínění tělesní strážci (*ša qarbúti*) a vozatajové (*mukkil appáti* - „ten, co má v rukou otěže“) (Sasson, 2000, p. 420). Obecný termín pro vozataje nebo vlastníka vozu je *ša narkabti* nebo *ša mugirri*. Osazenstvo vozu se dále skládalo z *ša aríte* („nosič štítu“) a *tašlíšu* („třetí muž“)(Sasson, 2000, p. 420). Známe také spoustu dalších termínů týkajících se vozatajstva a kavalérie, ale jejich funkce je těžko dohledatelná. Porozumět termínům jednotlivých vojenských profesí či hodností je velice obtížné. Někdy specifická profese označuje více obecný výraz nebo v některých případech jsou pojmy odvozené od terminologie jiného povolání.

Armáda vyžadovala široké zázemí a silnou infrastrukturu, k níž patří dílny na výrobu zbraní a zbroje, arzenály, cvičiště a podobně. To vše vyžadovalo důkladnou organizaci a plánování i značné finanční prostředky. O těchto činnostech máme jen strohé nebo vůbec žádné bližší zprávy. Vojenská kasárna a zbrojnice (*ekal mašarti*) byly identifikovány v Salmanassarově pevnosti v Kalchu (Pečirková, 2000, str. 120).

Pokud král nemohl osobně vést válečnou kampaň, zastoupil ho *rab réši* nebo jeden ze dvou *turtánu* pod titulem *rab emúqi* („velitel sil“) (Sasson, 2000, p. 420).

Válečnou strategii připravoval tzv. generální štáb, složený z nejvlivnějších úředníků a členů královské rodiny, na základě informací poskytnutých zpravodajskou službou, vazalskými vládci, guvernéry provincie, velvyslanci, uprchlíky apod. Profesionálními špióni (*dajjáli*) plnili nebezpečné mise v týlu nepřítele. O činnosti takovéto instituce se dovídáme z pramenů Sargona II. (Pečirková, 2000, str. 148).

2. Ideologické postavení války

Válka nebo mír jsou v pravomoci bohů, kteří přímo zasahují do záležitostí státu a určují jeho osud, tím také dohlíží na mezinárodní situaci. Válečné kampaně jsou výsledkem boží iniciativy a králové tak činí pod jejich příkazem. Politické smlouvy mezi národy se posvěcovaly náboženskými obřady a tím se bohové stávali jejími svědky a zároveň patrony. Při jejich porušení byl asyrský král pověřen bohem sjednat nápravu prostřednictvím tzv. „svaté války“, a tak potrestat vzbouřence. Král působí na zemi jako místokrál (*iššiak Aššur*) a svatý kněz (*šangu ellu*) bohů (Oded, 1992, p. 13).

Při válečných taženích se pro zajištění božské přítomnosti nesly emblémy bohů (*urigallu*) a různé další svaté insignie. Správné pochopení a rozeznání božské vůle, jež je zprostředkována skrze orákulum (*tertum*), věštění (*bíru*), zjevení a omina (Oded, 1992, p. 9), měli na starosti astrologové a kněží, v jejíž kompetenci patřilo vykonávání stěžejních ceremoniálů před započatím bitvy. Dotazy zejména směřovaly na boha Šamaše, od něhož se očekávalo příznivé znamení o úspěchu válečné výpravy. Na reliéfech je často zobrazeno rituální omývání zbraní (*lustrum*), které prováděli později i Římané (Pečírková, 2000, str. 147).

Válka se vnímala jako náboženská záležitost, jejímž výsledkem musí být naprostá porážka nepřátel. Slavné vítězství bohů pak symbolizovala kořist přinášená do asyrských chrámů. Král byl pověřen udržováním spravedlivého řádu a chráněním své země. Válka se chápala jako výsledek provokace nepřátel. Texty prezentují krále tak, že byl přinucen vést válku kvůli bojechtivosti nepřátel, ačkoliv by se jí raději vyhnul. Válka je v podstatě ospravedlněna jako obrana, která se mohla rozvinout v preventivní válku. Zneškodnění potencionálních protivníků bylo nezbytné pro udržení stability a prosperity Asýrie. Agresivní přístup sousedů a neustálý vnější tlak vytvořily asyrský militantní postoj vůči cizím zemím a válka se stala nevyhnutelnou. Rozšířením hranic do všech směrů se zažehná případná hrozba. Trestnými výpravami se mstilo a napravovalo porušení řádu. Tento koncept obranného imperialismu potvrzuje myšlenku, že asyrská říše nevznikla podle předem připraveného schématu, ale jako výsledek dlouhého historického vývoje, který byl původně motivován čistě obrannými důvody (Oded, 1992).

3. Hlavní ikonografické prameny

Tukultí-Ninurta I. (1244-1208) – oltář a víko pyxidy z Aššuru (dnešní Kal'at Šerkat)

Ninurta-tukulti-Aššur (1133-1132) – pečeť z Aššuru

Aššurnasirpal I. (1049-1031) – Bílý obelisk z Ninive (*Ninua*)

Adad-niráří II. (911–891) – stéla z Tell Ašarah

Tukultí-Ninurta II. (890-884) – ortostat z Aššuru

Aššurnasirpal II. (883-859) – severozápadní a jihozápadní palác v Nimrudu (*Kalchu*)

Salmanassar III. (858-824) – Černý obelisk z Nimrudu, Balavatská brána (*Imgur Enlil*), stéla z Kurch

Šamší-Adad V. (823-811) – stéla z Nimrudu

Adad-niráří III. (810–783) – stéla ze Saba'a

Tiglatpilesar III. (745-727) – centrální a jihozápadní palác v Nimrudu, reliéfy z Arslan Taš (Hadátu), fresky z Tell Ahmaru (Til Barsibu, *Kár Salmanassar* (Přístav Salmanassarův))

Sargon II. (722-705) – palác v Chorsábádu (*Dúr Šarrukínu*)

Sinacherib (704-681) – jihozápadní palác v Ninive, skalní reliéfy v Bavianu

Asarhaddon (680-669) – jihozápadní palác v Nimrudu, stéla ze Zinjirli (Sam'al)

Aššurbanipal (668-626) – severní palác v Ninive

4. Helmy

Asyrské reliéfy nám poskytují informace o široké škále používaných přileb (*gurpissu*) (ed. Parpola, 2007), z nichž nejfrekventovanější byly helmy kónického tvaru, trychtýřovité a v pozdější době hřebenovité. Použití postranic se spojuje obecně s dobou vlády Tiglatpilesara III., kdy se objevují paralelně s ranějšími neosazenými typy, které s touto érou končí. Poprvé se s tímto jevem setkáváme na urartských helmách zobrazených na Balavatské bráně a je nadmíru pravděpodobné, že se tímto asyrští zbrojníci nechali inspirovat.

Následující výčet sumarizuje jednotlivé typy přileb, jak jsou vyjeveny na palácových reliéfech asyrských králů (Obr. 2) a sumarizaci doposud nalezených, zařazených dle příslušného druhu.

4.1. Typologie

4.1.1. Kónické helmy

Tento typ helem je charakteristický svým téměř kuželovitým tvarem, který mohl být někdy mírně nesymetrický a příležitostně se blížil svojí formou trychtýřovitým typům.

Typ A1 - kónická přilba se žebrováním podél okraje, běžně s jedním nebo třemi žebry, z nichž svrchní se v přední části ohýbají směrem nahoru a vytváří uzavřený půloblouk. Další svislé žebro spojuje vrchol oblouku se špičkou helmy. Tento typ patří mezi nejužívanější v 9. století, můžeme jej spatřit na fragmentu z doby Tukultí-Ninurtiho II. a běžně za Aššurnasirpala II. a Salmanassra III. Za Aššurnasirpala mohla být někdy doplněna šupinovitými závěsy, které se připnuly k lemu helmy a spadaly na hrud' vojáka. Tímto umožňovaly sofistikovanější ochranu uší, brady a krku.

Typ A2 - kónická helma bez nebo s postranicemi, které se zdají být nepohyblivé, jakoby tvořily integrální součást přilby. Zpravidla neobsahují na těle žádné žebrování. Začínají s vládou Tiglatpilesara III. a od Sargona II. se postupně ztrácejí.

Typy A3 a A4 - kónické helmy s masivnějšími pohyblivými postranicemi, které jsou zřetelně odděleny od lebečního kusu. Tento trend můžeme pozorovat až od Sinacheribovy doby, do které převažoval typ A2 s pevnými postranicemi. Typ A3 reprezentující jeho éru je dokonale kónický a vyšší než typ A4 z Aššurbanipalových reliéfů. U typu A3 se žebra či ryté křivky

více rozestupují, zatímco u A4 se především více akumulují u okraje. Čelní oblouk jako u A1 pokračuje i u těchto typů.

4.1.2. Trychtýřovité helmy s vysokou špičkou

Typy B1, 2 a 3 - trychtýřovitě tvarované helmy buď s postranicemi (typ B1) nebo bez nich (typ B2), jenž byly široce rozšířeny jak v samotné Asýrii, tak v provinciích (reliéf z Tell Tajanat) za vlády Tiglatpilesara III. Složitější verze tohoto typu se objevuje na reliéfu z Arslan-Taš (typ B3), která na rozdíl od předchozích nese žebrování u okraje a čelní půloblouk.

Typ B4 - další varianta pocházející pouze z nástěnných maleb z Til Barsibu z éry Tiglatpilesara III. charakteristická masivním žebrováním při okraji, které v čelní části tvoří oblouk, dále disponuje krčním chráničem a cylindrickou krytkou na špičce helmy.

Typ B5 - Aššurbanipalova verze kombinující typy B3 a B4 ve formě hustějšího žebrování či rytí, jenž je charakteristickým znakem jeho doby a s postranicemi s naznačenými závěsy.

4.1.3. Trychtýřovité helmy s nízkou špičkou

Typ C1, 2 a 3 - představují trychtýřovité helmy s rozšířenou nízkou špičkou osazenou příležitostně krátkým válečkem, jenž se vyskytovaly ve variantách buď s postranicemi (typ C1), nebo bez (typ C2) a v některých případech dokonce s krčním chráničem (typ C3). Ve výbavě se objevují poprvé za Sargona II., s jehož vládou zažívají velkým boom.

4.1.4. Helmy půlkulovitěho tvaru

Typ D1 - helmice daného tvaru s postranicemi jsou příznačným znakem pro eunuchy střelících z luku ze zákrytu obléhacích štítů a sloužících v armádě Tiglatpilesara III.

Typ D2 – formou identický s typem D1, ale na místo postranic disponuje masivní ochranou krku. Ojedinele se vyskytuje ve výzbroji pěchoty na reliéfech krále Sinacheriba.

4.1.5. Hřebenovité přilby

Typ E1, 2 a 3 - helmy s lebečním kusem půlkulovitěho tvaru, s hřebenem zatočeným směrem dopředu a neosazeným chocholem. Postranice objevující se jen u typu E3 se zdají být pevnou součástí helmy. Typ E2 se od zbylých dvou odlišuje uchycením svého hřebenu přínýtováním po stranách přilbice. Tato skupina je spojena s pěchotou za vlády Tiglatpilesara III.

Typ F1, 2, 3, 4, 5 a 6 - jejich význačným znakem oproti předchozím typům E je přítomnost chocholu v jeho hřebeni. Objevuje se s Tiglatpilesarem III. (typ F1) a pokračuje až do vlády Aššurbanipala. Za Sargona se užíval s postranicemi (typ F3) nebo bez (typ F2). V některých případech je navíc k hřebeni připojen střepec (typ F4). Složitější verzi předešlých variant reprezentuje typ F5 nacházející se ve výzbroji Sinacheriba a Aššurbanipala, někdy doplněný štrápcem (typ F6) a charakteristický hranatějším tvarem svého hřebene.

Typ G1 - osobitým znakem této kategorie je vějířovitě tvarovaný hřeben osazený chocholem. Reliéfy dále zdůrazňují jeho oddělení od lebečního kusu, specifikující jeho přinýtování, naopak absence přechodu s postranicemi poukazuje na jejich pevné provedení. Nejdříve se s ním shledáváme za Tiglatpilesara III., za Sargona není prokázán, ale objevuje se znovu na reliéfech Sinacheriba a ve složitější formě za Aššurbanipala.

Typ G2 - oba špičaté konce vějířovitého hřebene jsou protáhlejší a dotýkají se plochy přilbice. Přechod je proveden plynule bez oddělení, naopak pohyblivost postranic je zdůrazněna. Nacházejí se ve výzbroji pěchoty Tiglatpilesara III a Aššurbanipala.

Typ G3 - hřeben i postranice s vnitřním členěním jsou jasně oddělené od těla přilbice a hřeben se dotýká svými konci plochy helmy. Vyskytuje se pouze v Sinacheribově kontextu.

Typ H1 - trychtýřovitá helma s pevnými postranicemi a připojeným půlměsícovitým opeřeným hřebenem, tak že styčná plocha se nachází na jeho koncích a špička přilby se ho nedotýká. K nosiči se ještě připojuje střepec podobný jako u typů G4 a G6. Opět uveden do výstroje byl s érou Tiglatpilesara III.

Typ H2 - jedná se o inovaci předešlé verze ze stejné doby spočívající v přímém spojení špičky helmice se srpkovitým hřebenem.

Typ I1 - představuje lebeční kus půlkulovitěho tvaru s pevnými postranicemi a hřebenem srpkovitěho tvaru bez chocholu. Vyskytuje se výstroji od Tiglatpilesara III do Sinacheriba.

Typ I2 - tvarem blízká předchozímu typu, ale s odlišným designem hřebene ve formě připomínajícím linii okvětních lístků květiny. Nachází se na reliéfech Sargona II. ve výstroji pěchoty.

4.2. Nálezová specifikace

Charakteristickým znakem pro rané helmy 9. století, které věrně reprezentují tradici známou z reliéfních scén Aššurnasirpala II. a Salmanassara III., je jejich dekorace obsahující

jedno nebo více vystouplých horizontálních žeber kolem okraje a několik dalších nahoru zahnutých v čelní části vytvářející jakoby půloblouk ve formě nadočnicového zakřivení, které se stáčí uprostřed směrem dolů a jednotlivá žebra jsou zakončena zvířecími hlavičkami (lvíma, býčima, beraníma nebo hadíma). Mezi nimi se dále nachází vertikální žebro táhnoucí se ke špičce helmy.

Tento systém dekorace byl široce rozšířen od 9. do raného 8. století a na periferii asyrské říše zůstal v užití déle, zatímco v Asýrii došlo ke změně kolem poloviny 8. století. První příklady této změny jsou sledovatelné na reliéfech z Hadatu a fresek z Til Barsibu, oboje z doby Tiglathpilesar III., kde žebra byly substituovány kontinuálními rytími oblouky v přední části helmy. Pokud se výzdoba 9. století vyskytuje v Asýrii později, jedná se určité archaismy (Curtis & Dezsó, 1991, p. 123).

V obojím případě se vzniklý prostor v čelní části využil pro zobrazení různých náboženských (strom života, apotropaické božské bytosti) a královských (korunovace) scén mluvíme-li o helmách vysokých důstojníků, či snad zůstal prázdný u běžných vojáků. Příležitostně se níže po celém obvodu táhl pás s procesím úředníků.

Pro výrobu přileb se používalo zejména bronz a od 8. století také ve větší míře železa. Oblíbený způsob výroby představoval vytepání dvou identických částí s perforovaným okrajem, které se následně spojili pomocí děrovaného proužku a nýtů. V 8. a 7. století zaznamenáváme v Asýrii pokročilejší technologii výroby odlévání celého těla přilby tekutým železem v předem připravených matricích. Tato vysoká technická úroveň odlišuje produkci přileb v ústředí asyrské říše od těch na periférii (Curtis & Dezsó, 1991).

Možná v důsledku nedostatku technických zkušeností všechny železné helmy, jak asyrské tak cizí, nalezené ze severozápadního Íránu a Urartu byly vyrobeny ze dvou kusů a následně spojeny železnými pásy a nýty. Máme pouze jeden příklad urartské helmy odlité z jednoho kusu kovu z lokality Karmir Blur (Erevan, HMA).

Při masové produkci bylo možná snazší přilbu sestavit ze dvou oddělených kusů, a proto můžeme vnést domněnku, že elitní oddíly nosily odlévané pevnější helmy, zatímco lehce obrnění vojáci a auxiliární jednotky složenou ze dvou částí. Bronzové helmy nepochybně zůstaly v užití dále. Jak můžeme vidět na helmách ze Zinjirli a Nimrudu, železné helmy postupně nahrazovaly bronzové alespoň v elitních oddílech ve 2. polovině 8. století. Interiér helmy a vnitřní plochu postranic tvořila kožená nebo látková podšívká, jenž se přišila k děrovanému okraji přilby. Po bocích se dále nacházely otvory pro připojení řemínku, který se upínal pod krkem nebo chráničů upevněných pomocí kovových oček.

Dekorace se běžně vytvářela technikou repoussé a rytím, které se později rozšířily o vykládání těla helmy jiným kovem, což je typické zejména pro královské dílny, zatímco na perifériích zůstává oblíbené přinýtování pásku kovu.

Postranice se vyrobily z kovových plátů, někdy se žebrovaním či rytím a připojili se pomocí závěsu k okraji. Po obvodu nesly řadu děr pro přišití podšívky, snad z kůže nebo látky, což dosvědčují nálezy z pevnosti Salmanassara v Nimrudu.

Počátek kuželových přileb můžeme vysledovat až do raně dynastického období Mezopotámie. Zejména Standarta z Uru nalezená v podzemních královských hrobkách interpretuje nejstarší její verzi.

Mnoho nálezů kuželových a trychtýřovitých bronzových přileb pochází ze samotných urartských pevností. Svou výzdobou připomínají asyrské, ale mají několik drobných odlišností jako např. „urartský emblém“ neboli symbol stylizovaného blesku. Setkáváme se také se žebrovaním, i zakřivením končícím zvířecími hlavičkami. Nejzajímavější kompozice ukazují demony u stromu života, lvi, vojáky, vozy a koně reprezentující urartskou armádu, dále stylizované sluneční disky a někdy mohou být celé doplněné klínopisným nápisem, který je velmi důležitý pro datování helmy. Od druhé poloviny 7. století se scény se stromem života a lvi stávají mnohem stylizovanější a vojáci na koních či na voze jsou nahrazeny figurami ptáků (Oktay, 2004, p. 221). Analogická trychtýřovitá helma odpovídající typu B1 s postranicemi se objevuje také na ortostatech z Karatepe (Curtis & Dezsó, 1991, p. 124).

Použití hřebenových přileb má také své hlubší kořeny, jež charakterizuje chetitská z pozdní doby bronzové a severosyrská tradice známá z královské brány v Boghazköy (Obr. 17) a z egyptských nástěnných maleb zobrazujících Syřany, např. z hrobky Amenmose z Théb (Obr. 18) (Curtis & Dezsó, 1991, p. 116). Jedná se o jakýsi pseudotyp kuželovité přilby s tupým vrcholem, postranicemi a malým hřebenem v nejvyšší poloze. Ve 13. a 12. století nosí hřebenové helmy také Filištíni a možná i národy v Íránu podle nálezu skupiny figurek vojáků z Churvinu blízko Teheránu (cca 11. – 9. st. př. n. l.) (Curtis & Dezsó, 1991, p. 120). Mladší zobrazení z 9. století se vyskytuje na ortostatech z Karchemiše (Obr. 19) z doby vlády Katuwase (900 - 873), současníka Aššurnasirpala II. Tvarem odpovídá chetitským typům, ale hřeben je mnohem masivnější. Obdobnou formu můžeme spatřit na bronzovém pásu z hrobky Fortetsa na Krétě (Obr. 16) ve výzbroji posádky bojového vozu a rovněž na reliéfním fragmentu z Kültepe, který je bohužel bez kontextu (Curtis & Dezsó, 1991, p. 118).

V asyrském umění se s hřebenovitými přilbami setkáváme poprvé až za vlády Salmanassara III. na Balavatské bráně a nosí je oddíly urartské (Obr. 20) a Sangara (873 - 850) z Karchemiše. Půlkulovitý tvar s hřebenem přímo na lebečním kusu bez nosiče vychází

z ranějších typů. Identické vyobrazení se objevuje na malé soše válečníka z Louvru, miniaturních figurkách válečníků z Urartu (Obr. 22), z reliéfů ze Zinjirli (1. pol. 8. st.) a slonovinových destiček z Hasanlu (Curtis & Dezsó, 1991, p. 120). Archeologicky se fragmenty těchto přileb zachytily v Hasanlu (Obr. 21) a datují se kolem roku 800.

Zavedení hřebene v asyrském kontextu souvisí pravděpodobně s reformou Tiglatpilešara III., ale možná mohl být zaveden již dříve v období absence reliéfní památek po Salmanassarovi III. Svědčí o tom dvě údajně asyrské helmy (v Mnichově a Karlsruhe) datované do pozdního 9. a raného 8. století. Současně se do této doby řadí urartská helma s klínopisným nápisem krále Išpuiniho (830 - 810) a trochu pozdější příklad z fresky panovníka Argišti I. (789-766) z Erebuni. Tyto artefakty představují jinou koncepci na rozdíl od těch z Hasanlu a Karchemiše, které se ztrácí v raném 8. století. Především disponují dopředu zatočeným hřebenem, jenž se prvně objevuje na reliéfech Tiglatpilešara III. (typ G) a zůstává v různých variantách nejpoužívanějším typem hřebenové přilby v Asýrii až do jejího závěru. Ostatní typy se především objevují za Tiglatpilešara III. a následně pouze sporadicky.

Podobně jako kónické varianty se vyráběly z tepaných bronzových plechů a spojovaly se nýty. Nosič hřebene byl buď součástí přilby, nebo se vyrobil zvlášť a následně se přinýtoval. Peří nebo koňské žíně tvořily hlavní materiál chocholu, který se usadil do perforovaného okraje.

Trychtýřovité s nízkou špičkou (typ C), půlkulovité (typ D) a hřebenovité (typ E a J) helmy se doposud nepodařilo nalézt v archeologickém kontextu.

4.3. Katalog

4.3.1. Kónické helmy

Asyrská kónická helma s korunovační scénou (typ A1 s postranicemi, bronz, 9. až rané 8. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 504, Obr. 3) – nad zahnutým okrajem probíhají kolem celého obvodu tři vodorovná žebra, na které navazuje pás se zobrazením tributní scény a výše korunovační událost v čelní partii helmy, oddělená opět naspodu dalším žebrem. Po stranách blízko okraje se nachází dva páry děr pro uchycení řemínku. Korunovací rámuje tři páry zatočených žebor, jejichž ukončení zkrášlují nahoře dva páry beraních hlav a dole pár hadích. Mezi oblouky spadá další žebro shora se lví hlavou. Ústřední postavu představuje král, na jehož hlavu pokládají korunu dvě božstva s lidskými tvářemi, a výjev uzavírají heraldicky postavení okřídlení géniové s ptačí hlavou, kteří drží piniovou šišku v pozdvihnuté a nádobkou v druhé níže položené ruce. Nahoře se vznáší okřídlený sluneční disk.

Asyrská kónická helma s modlícím se králem (typ A1, bronz, 9. až rané 8. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 424, Obr. 4) – kuželovitá helma pouze s jedním žebrem u okraje, které je v obličejové části přerušeno dalšími dvěma páry zakřivení ve tvaru nadočnicových oblouků se svislým žebrem taženým od špice helmy mezi oba oblouky. Vytvářejí tak orámování hlavní scény situované uvnitř uzavření a zvířecí hlavičky opět zakončují tyto žebra. Uprostřed výjevu se vznáší okřídlené slunce nad ze šupinek vytvarovaným trojúhelníkem a po obou jeho stranách stojí král v modlitebním gestu (Obr. 5).

Asyrská kónická helma (typ A1, bronz, v. 29,5 cm, d. 22,5 cm, Luristán, 9. až rané 8. st. př. n. l., MGL, inv. č. S. 219, Obr. 6) – kolem okraje běží tři horizontální nepřerušovaná žebra, nad nimiž se nachází tři páry zesílených zatočených žeber končící beraními hlavičkami a další vertikální, které rámuji ústřední scénu. Hlavním symbolem je stylizovaný strom života, nad kterým levituje okřídlený sluneční disk. Doprovází ho samotný král a služebníci. Kolem helmy dále běží pásová scéna mezi dvěma liniemi představující procesí 17 úředníků a služebníků.

Fragment z přední části asyrské helmy (bronz, v. 12 cm, š. 18 cm, asi Luristán, 9. až rané 8. st. př. n. l., soukromá sbírka, Benátky) – podobná předchozí, ale se dvěma služebníky za králem. Opět nese zahnutá žebra s beraními hlavičkami (fragmentární) a rytou scénu procesí ozbrojených úředníků mezi dvěma horizontálními žebry kolem lemu helmy.

Fragment z přední části asyrské helmy (bronz, v. 6,1 cm, 9. až rané 8. st. př. n. l., Teherán, soukromá sbírka) – oblouk končící hadí hlavičkou, pod kterou je postava krále se služebníkem.

Asyrská kónická helma (typ A3, železo, v. 30,8 cm, d. 21,7 cm, hm. 3049 g, poslední čtvrtina 8. st. až rané 7. st. př. n. l., Nimrud, BM, inv. č. BM 22496, Obr. 7) – odlita z jednoho kusu železa a má téměř dokonalý kónický tvar se špičatým vrcholem. Pro uchycení podšívky nebo možná šupinového závěsu nese linii děr podél hrany spodku helmy. Je zdobená bronzovým vykládáním ve tvaru třech paralelních linií a složitého designu v přední části helmy, který obsahuje panovníka s korunním princem v obřadném aktu spolu s fragmentárně zachovalou figurou služebníka. Celý výjev je orámovaný girlandou s poupaty a nepřerušovaným obloukem. Mezi dvěma liniemi pod scénou je bronzově vykládané procesí 23 služebníků nebo úředníků, což ale patří mezi oblíbené scény 9. století.

Tři asyrské helmy ze Zinjirli (cca. 720, Sargon II.) – první dvě byly bronzové a třetí železná. První bronzová helma nesla pouze tři horizontální žebra kolem hrany, naproti tomu na druhé můžeme najít určité stopy po obloucích.

Železná helma, která se zachovala ve 46 fragmentech (severní palác, BM, S. 3964, Obr. 8), byla celá složitě dekorována bronzovým vykládáním. Kolem okraje můžeme spatřit linii stylizovaných poupat a nad nimi šachovnicovitý typ dekorace. Doklad o vykládání bronzem nám podávají také fresky z Til Barsibu z poloviny 8. století, které ilustrují přilby modré se žlutou výzdobou.

Železná helma z Nimrudu, pravděpodobně i ze Zinjirli, byla vyrobena z jednoho kusu kovu a dekorace provedena bronzovým vykládáním. Tato vysoká technická úroveň odlišuje produkci přileb v ústředí asyrské říše od těch na periférii:

Asyrská kónická helma (železo, v. 32,5 cm, d. 22 cm, Luristán, 8. – 7. st. př. n. l, MRH, inv. č.: IR 1241) – vytvořená ze dvou identických kusů navzájem spojených pomocí železných pásků a nýtů na vnitřní straně helmy. Bronzová dekorace, připevněna nýty ze stejného materiálu, obsahovala horizontální pás běžící kolem okraje, alespoň dva páry oblouků s vertikálním pásem mezi nimi (nezachovaly se) a řadu svisle umístěných obdélných bronzových pásků jdoucích kolem helmy nad horizontálním páskem.

Dekorace následuje asyrské v 9. století a v 8. století urartské, luristánské a severozápadní íránské bronzové helmy s horizontálními žebry kolem základny a páry oblouků s vertikálním žebrem v čelní části. Pro nedostatek technických zkušeností byly bronzové pásy na tělo helmy přinýtovány na rozdíl od vykládání železných přileb v Asýrii (Curtis & Dezsó, 1991, p. 126).

Tři asyrské kónické helmy (železo, 8. – 7. st. př. n. l, první: v. 25,5 cm, pr. 17-27 cm, Urartu, PS, inv. č. 1971/1997, druhá: v. 24,8 cm, pr.: 18,6 – 21,4 cm, Urartu, PS, inv. č. 1971/2022, Urartu, třetí: RM) – skládaly ze dvou identických částí spojených navzájem párem vertikálních železných pásků (jeden na každé straně) uvnitř a upevněných železnými nýty. Podél okraje se objevuje opět série děr pro podšívkou.

Urartská kónická helma (bronz, ze severozápadního Íránu, BM, ME 134611) – nese symbol blesku a klínopisný nápis, že pocházela z arsenálu krále Išpuiniho (830 - 810 př. n. l.)

Urartská kónická přilba (bronz, SAG, inv. č. AG 168, Obr. 14) – opět se symbolem blesku

Dvě uratské kónické helmy (bronz, Čavuštepe, VM, Obr. 15) – v čelní části se nachází zakřivené žebrovaní

Šest urartských kónických helem (bronz, pr. ~ 27 cm, v. ~ 30 cm, Ajanis, Obr. 12) – část interiéru pokryta zbytky kožené podšívky, navíc dvě z nich nesly klínopisný nápis a rytou dekoraci – první ukazuje procesí vozů s pěšími vojáky a kavalérií mezi několika páry žebířů ukončených hadími hlavičkami, druhá s dvěma vojáky po stranách posvátného stromu orámovaná opět žebry, ale tentokrát s beraními hlavičkami, z vlády Rusa II a dedikována bohu Haldimu.

Několik urartských kónických helem (PS) – bez bližší specifikace

4.3.2. Trychtýřovité helmy s vysoko taženou špičkou

Kombinovaná asyrská trychtýřovitá helma (typ B4 bez krčního chrániče, SAG, inv.č. AG 204, Obr. 10) – skládala se ze dvou téměř identických polovin symetrických podle svislého řezu helmy. První byla vyrobená z bronzu a druhá ze železa. Podélné okraje obou částí na místě spojení jsou perforované a pomocí nýtů a děrovaného vyztužovacího žebra po obou stranách helmy jsou složeny dohromady. Vyztužovací žebra jsou navíc při vrcholu připevněny k malému válečku, který tvoří špičku přilby. Děrování se také vyskytuje podél spodního okraje helmy a sloužilo pro připojení podšívky. Poprvé můžeme vidět tento typ na reliéfech Tiglatpilesara III.

Asyrská trychtýřovitá helma – (typ B1, železo, v. 36 cm, pr. ~21 cm, 9. / 8. st. př. n. l., PS, inv. č. 1980, 6227-6228, Obr. 11) – vyrobena ze dvou identických částí, které se spojily pomocí kovového proužku a nýtů. Podél okraje se nachází čtyři linie kruhů s tečkou uvnitř vytvořených metodou puncování. Mezi nejvýše položenými řadami vystupuje 18 postav přibližně 19 mm vysokých, které představují řadu vojáků. V čelní části nad liniemi se vynořuje opět puncovaný kruh s lístky v radiálním směru po obvodu a slunečním kotoučem na vrcholu. Uvnitř stojí ženská postava se svatozáří za tělem, pravděpodobně se jedná o Ištar. Dekorace je původem asyrská, ale nález spadá do oblastí pod urartským vlivem.

Asyrská trychtýřovitá helma (typ B2, bronz, Théby, Egypt, Obr. 9) – jednoduchý tvar bez výzdoby, pouze obsahuje kroužky pro přivázání řemínku. Datována by mohla být do období asyrské okupace Egypta během Asarhaddona.

Urartská trychtýřovitá helma (bronz, pr. 20,25 cm, v. 37,5 cm, hm. 700 g, Luristán, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 135061, Obr. 13) – obsahuje dekoraci v podobě urartské verze egyptského slunečního disku olemovaného v čelní části třemi páry žeber s býčími hlavičkami

Urartská trychtýřovitá helma (8. - 7. st. př. n. l., východní Anatólie SM) – bližší specifikace chybí

4.3.2. Hřebenovité helmy

Tři asyrské hřebenové helmy (typ F, Nimrud, 2. pol. 8. st. př. n. l., BM) – všechny jsou fragmentárně zachované a obsahovaly (Obr. 23) mohutný dopředu zatočený hřeben a v čelní části rytou scénu, na které dominuje ozbrojená bohyně Ištar Arbílská stojící na lvovi. Celý povrch je dotvářen systémem vodorovných rýh s pseudonýty, jenž také lemují samotnou scénu s bohyní.

Při rekonstrukci se využila analogie ke třem doposud zachovalým hřebenovým přilbám na Blízkém východě. Naneštěstí žádná z nich nepochází z řádného archeologického výzkumu. Všechny jsou bronzové a jejich původ je kladen do východního Turecka, ale urartská je pouze jedna z nich. Zbylé jsou buď přímo asyrského původu, nebo jsou inspirovány asyrskou tradicí figurálního zdobení.

Urartská hřebenová helma (typ F, bronz, v. 29 cm, RGZ, inv. č. O 39702, Obr. 24) – datována je do doby krále Išpuiniho (830 - 810 př. n. l.), který podél okraje helmy zanechal klínopisný nápis v urartském jazyce. Tvar těla je kónický a přechází plynule v mohutný dopředu zatočený hřeben. Po jeho stranách se nachází linie děr pro uchycení samotného chocholu a na jeho tupé špičce je díra pro kroužek. Přilba obsahuje pět tepaných vodorovných žeber – tři u hrany, jedno ve třetině a poslední u paty hřebene. Po bocích helmy na okraji jsou tři díry na upevnění postranic.

Hřebenová helma (typ F, bronz, pr. 20,4 - 22,3 cm, PS, inv. č. PS. 1979,1181, Obr. 25) - složená z pěti kusů navzájem spojených pomocí nýtů: chrániče lebky, hřebene (tři kusy) a zvířecí plastiky. Tvar je opět kónický, ale hřeben je užší, vychází ze zadní části a opět je

zahnutý směrem dopředu. Pro přišíití podšívky nese perforovaný okraj. Podél okraje navíc běží vystouplé žebro, které v čelní části přechází v pár nadočnicových oblouků, mezi nimiž stupá vertikální žebro. Jednotlivé části hřebene, tak i samotný hřeben k přilbě jsou navzájem spojeny pomocí nýtů. Žebrování se objevuje také na hřebeni, který je navíc na vnější linii osazen malými dírkami pro chochol a na konci mu vévodí beraní hlavička.

Hřebenová helma (typ F, bronz, v. 28,5 cm, pr. 19 - 22 cm, BL, inv. č. 89/12, Obr. 26) – tvarem se blíží nimrudské helmě a její dopředu zatočený hřeben začíná přibližně v půlce její výšky a konci vévodí beraní hlavička. Podél okraje mezi dvěma páry nepřerušovaných žebor se objevuje vyřezávaná scéna se stromem života v čele, s králem se svou družinou a nosiči tributu po stranách. Řady pseudonýtů dále rozšiřují vizáž helmy.

Trychtýřovitá helma s hřebenem (typ H2, bronz, v. 24 cm, 700 – 600 př. n. l., lokalita neznámá, BM, inv. č. 1824,0407.33, Obr. 27) – skládá se ze tří částí navzájem k sobě přinýtovaných, tj. konvexního lebečního kusu se žebrováním, nosiče hřebene a dlouhého kruhovitého hřebene, který se dotýká svými konci přední a zadní části těla helmy.

5. Meče

Meč (*namsaru*) (ed. Parpola, 2007) patřil mezi nejdůležitější válečné zbraně ve všech vojenských profesích. Standardně spočíval v pochvě opatřené provazem či řemínkem pro zavěšení přes rameno a čepel nesla oboustranné ostří. Tvar čepele, pokud je zobrazen, se mění od listovité k trojúhelníkové a nelze ho použít jako chronologického znaku. Typologii nejpoužívanějších mečů znázorněných v asyrském umění přibližuje následující kapitola (Obr. 30).

5.1. Typologie

Obecně meče královské a vysokých úředníků včetně eunuchů jsou zdobnější a propracovanější než u řadových vojáků. Charakteristickými znaky pro 9. století jsou dlouhé štíhlé čepele a prvek páru lvích plastik nebo volut na pochvě. V případě pozdějšího výskytu se jedná o archaizující rys.

Typ 1 představuje meč královského dvora Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. Jílec se skládá z oválného až hruškovitě tvarovaného držadla se žebrováním a užším přechodem k polosférické hlavici a plastické záštity ze dvou horních částí lvích hlav navzájem spojených tak, že čepel vychází ze společné tlamy. Stejný animální motiv se opakuje na pochvě, jednak při ústí v podobě dvou heraldicky posazených lvů s hlavami směřujícími ven a spojenými navzájem hruděmi a na konci ve stejné pozici, ale už s celými těly stojícími na špičce. Výjimečně se stejným pojetím dekorace meče a pochvy setkáváme u králů, prominentních osob a bohů, zejména Aššura, v pozdním 8. a 7. století a vedle lvů nabývají větší oblíbenosti také býci.

Zjednodušenou variantou je **typ 1A** užívaný všemi ostatními vojáky. Hlavice i rukojeť se nemění a záštitu tvoří tři žebra, která se směrem k čepeli postupně rozšiřují. Zoomorfní zdobení meče a pochvy je substituováno páry volut. Tento prvek se prvně objevuje už za Tukultí-Ninurty II., vrcholí za Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. a jako archaický rys pokračuje ve století následujícím. Nesou ho dokonce Adad-nirárí III., Tiglatpileсар III. a jeho *turtánu*, ale také bůh Adad zpodobněný na stéle z Arslan-Taš (Madhloom, 1970, p. 45).

V imperiální době započaté Tiglatpileсарem III. v 2. polovině 8. století se obecně meče stávají širšími a kratšími oproti dřívějšímu období a svého zenitu dosahují za Sinacheriba a Aššurbanipala, kdy typ krátkého meče připomínal dlouhou dýku.

S osobitým rázem provedení meče s odrazem archaických vlivů se setkáváme ve výzbroji samotného Sargona II. Tento **typ 2** obsahuje jílec s půlkulovitou hlavicí, sférickou rukojetí se žebrováním a plastickou záštitou ve tvaru páru lvích hlav umístěných tak, že trojúhelníková čepel vychází z jejich tlam. Podobně jako v 9. století nese pochva v jedné třetině od špice pár stojících lvů s propletenými tlapami, avšak při jejím ústí je plastika substituována žebrováním. *Turtánu* a důstojníci za jeho vlády nosili obdobnou, ale zjednodušenou verzi **typ 2A** bez plastiky na pochvě.

Forma královského meče se odrazila ve výstroji ostatních členů armády v **typu 3**, který v různých variantách zůstal ve výzbroji až do konce asyrské říše. Jílec má standardně kulovitou rukojeť se žebrováním po stranách, která nahoře přechází v půlkulovitou či srpkovitou hlavici a dole se rozšiřuje v čepel. V mnoha vyobrazení rozšíření chybí a čepel začíná hned za žebrem - **typ 3A**.

Ve vrcholném období, ve kterém se král už neztvářňuje jako mocný válečník, ale spíše jako pozorující a hodnotící situaci z bezpečné vzdálenosti, nenese tak často už meč. V přítomnosti krále se objevuje převážně jen na obřadních scénách a loveckých výjevech.

Složitě profilovaný jílec s jemně žebrovanou rukojetí, se zaoblenou půlměsícovitou hlavicí a konvexním rozšířením směrem k čepeli tvoří svérázný rys mečů Aššurbanipala – **typ 4**. Rozšíření a hlavice jsou zdobeny motivy geometrickými ve formě klikatek či florálními. Pochva nese vodorovné nebo svislé žebrování a občas má tupý konec.

U **typu 5** trojúhelníková čepel plynule přechází do konkávně prohnuté rukojeti ukončené srpkovitým útvarem. Archaickými volutami ve spodní části pochvy disponuje **typ 6** znázorněný na raných freskách v Til Barsibu, jehož rukojeť je avšak odlišně profilovaná jakoby ve formě vlny. Za Sargona a Sinacheriba se setkáváme také s použitím meče se zahnutou čepelí (**typ 7**), jehož pochva mohla být ukončena srdcovitým útvarem. Předešlé čtyři typy se objevují pouze výjimečně.

5.2. Nálezová specifikace

Soubor zachovalých asyrských železných mečů je velice omezený a značně zkorodovaný, a proto pro jeho hodnocení využijí paralely ze sousedních regionů. Samotná čepel s oboustranným ostřím se vykovala spolu se zesilovacím žebrem vedoucím uprostřed a s plochým trnem, na který se umístil jílec. Zdobné jílice královských mečů se vyřezaly z kamene či slonoviny, zatímco pro níže postavené se zvolila jiná praktičtější metoda. Na základě analogie s lépe dochovanými urartskými meči z 8. a 7. století byl jílec pravděpodobně složen ze záštiny v podobě kroužku obepínajícího čepel v horní úrovni a dvěma pásky, které

pokračovaly od ní a kopírovaly linii hrany zbytku čepele a celý obvod trnu, na jehož konci utvořily hlavici. Pomocí nýtů procházejících skrze trn se připojila kostěná nebo dřevěná část rukojeti. Pochva z bronzových plechů chránila ostří meče. Některé meče mohly být také kompletně vyhotovené z jednoho kusu kovu včetně plastik, jak je potvrzeno z íránské lokality Hasanlu. Jediný zakřivený bronzový meč se zachoval pouze ze středoasyrského období a jeho popis je uveden níže.

5.2. Katalog

Asyrský zakřivený meč (bronz, délka 54,3 cm, Adad-nirári I. (1307/05-1275/73), MMA, inv. č. 11.166.1, Obr. 31) - je odlitý z jednoho kusu kovu, čepel směrem od záštity probíhá krátce rovně a posléze se konvexně zakřivuje dopředu. Ostří se nachází pouze na zakřivené části. Samotná rukojeť je také zahnutá a rozšířena v místě záštity a jílce. Na jedné straně čepele se uprostřed nachází scéna s ležícími antilopami a klínopisný nápis podél tupé hrany sledující konturu zakřivení. Na druhé straně se opakuje stejná scéna, ale s nápisem ve dvou sloupcích. Po třetí se nápis opakuje na tupé hraně čepele a zní: „Palác Adad-nirářího, krále vesmíru, syna Arik-dén-iluha, krále Asýrie, syna Enlil-nirářího, krále Asýrie.“ (Muscarella, 1988, str. 340)

Asyrský meč (železo, současná d. 35,4 cm, Nimrud, severozápadní palác, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N. 2045, Obr. 33) – nekompletně zachovaný, čepeli s oboustranným ostřím chybí špička a rukojeť se dvěma žebry po obou stranách odpovídá zobrazení na reliéfech, jen hlavice je příliš široká než je běžné

Fragmenty rukojeti a čepele asyrského meče (železo, zachovalá d. 14,6 cm, Šerif Chan, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1855,1205.381, Obr. 32)

Asyrský meč (železo, Nimrud, MMA, inv. č. ND9272, Obr. 34) – po obvodu plochého jílce se táhne zesílený okraj, který plynule přechází také na horní část čepele s oboustranným ostřím, a tím vytváří prostor pro výplň rukojeti nějakým méně trvanlivým materiálem

Kamenný jílec asyrského meče se lvími hlavami (vápenec, roz. 4.75 x 9.19 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 54.117.20, Obr. 35, Obr. 36) – hlavy řvoucích lvů, jenž jsou vykládané lapisem lazuli a fajánsem, tvoří záštitu meče a následuje je žebrovaná rukojeť a rýhovaná kulová hlavice

Íránský meč s lidskou plastikou na držadle (železo, d. 50 cm, Luristán, MMA, inv. č. 62.61, Obr. 37) – obsahuje zajímavou kompozici dvou lidských vousatých hlav na hlavici meče následovanou žebrovanou rukojetí a nízkou plastickou záštitou

Íránský meč (železo, Luristán, 8. - 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 62.40.1, Obr. 38) – skládá se z téměř trojúhelníkové čepele zesílené středovým žebrem a trnu na jílce.

Íránské držadlo meče nebo dýky (železo/bronz, d. 23,3 cm, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 63.109.4, Obr. 39) – skládá se z plochého jílice vlnově tvarovaného a uvnitř vykládaného, který se podobá asyrskému meči typu 6.

Urartský meč (železo/bronz, 8. - 7. st. př. n. l., AMI, inv. č. 87.6, 87.7, 78.54, Obr. 40, Obr. 41)

Urartský meč (železo, SM, Obr. 42) – zachoval se spolu s částí bronzové pochvy

Urartský meč (železo, Čavuştepe, VM)

6. Dýky

Dýka (*patru*) (ed. Parpola, 2007) hrála menší úlohu než meč a nosila se zpravidla zasunutá za pasem. V několika příkladech je také užívána při obřadech a rituálech. Korpusu dýk v asyrském umění se věnují následující řádky (Obr. 43).

6.1. Typologie

Typ 1 reprezentuje nejrozšířenější druh dýky po celou éru novoasyrské říše. Charakteristická je půlměsícovitým ukončením plochého jílice s konkávně prohnutou rukojetí a obdélným ricassem. Okraj jílice vystupuje na obou stranách a vytváří tak prostor pro zdobné vykládání, jenž se příležitostně u detailně propracovaných reliéfů týkajících se výzbroje krále, zejména u Aššurnasirpala II., vyjevuje v podobě lomených čar, pásů a jemné dekorace s rozetkami. Ve většině případů vidíme pouze obrys bez bližšího vykreslení. Kromě monarchy se příležitostně objevují u pěchoty a zejména u apotropaických božských bytostí, což potvrzuje jejich stěžejní roli při náboženských obřadech. Pochva je zpravidla trojúhelníkového tvaru, někdy se žebrovaním u ústí a v případě božských bytostí nese plastiky ve formě zvířecích hlav, někdy osazených střapcem. Běžně se vyskytovaly v páru, čas od času s brouskem s rukojetí ve tvaru koňské hlavy.

Typ 2 je dýka Aššurnasirpala II. s půlkulovitou hlavicí a esovitě zatočenou rukojetí spojenou skrze výžlabek se čtvercovým ricassem.

Typ 3 obsahuje jílec identický s typem 1, avšak čepel je rovná a ke konci zaoblená. Uvažuje se o jejím rituálním užití, neboť se nachází za pasem ochranných pololidských postav zobrazených na Aššurnasirpalových reliéfech.

Typ 4 (Sargon II.) označuje dýku s kulovitou rukojetí se žebry po stranách a typickou půlměsícovitou hlavicí. **Typ 4A** (Sinacherib) vlastní rukojeť obdobnou jako u typu 4, navíc však nese na straně k hlavicí dvojité žebrovaní a má velice zajímavé provedení konce pochvy v podobě hlavy fantastického monstra.

Typ 5 (Sinacherib) označuje dýku s půlkulovitou hlavicí se spodním žebrem a konkávní rukojetí, která se rozšiřuje a přechází plynule v listovou čepel.

Typ 6 (Aššurbanipal) obsahuje tříčtvrteční kulovitou hlavicí a rovnou rukojeť se závěrečným rozšířením přecházející v trojúhelníkovou čepel se středovým žebrem, kterou můžeme spatřit u démonů se lví hlavou. **Typ 6A** (Aššurbanipal) se skládá z hlavice jako na typu 6, která přechází v rovnou rukojeť dělenou dvěma žebry na tři stejné části a zakončenou

trojitým žebrováním, jemuž následuje rozšíření směrem k čepeli. Pochvu opět uzavírá hlava monstra jako na typu 4A.

6.2. Nálezová specifikace

Bronzové dýky s plochým jílcem s vystouplým okrajem a půlměsícovitou hlavicí typu 1 patří mezi nejrozšířenější druh jak v samotné Asýrii, ale také i v urartské říši a oblasti severozápadního Íránu. Avšak na rozdíl od asyrských často postrádají ricasso a jsou vyztuženy středovým žebrem a někdy s kruhem u rukojeti. Tvar čepele s oboustranným ostřím byl buď trojúhelníkový, nebo rovný s koncem vyvedeným ve špičku. Konkávně prohnutá rukojeť se vykládala méně trvanlivými materiály nebo v případě královských slonovinou a kamenem. Hlavice u typu 4 by mohla také odpovídat plastičtějšímu rozdělení použitého u níže uvedené dýky z Íránu. Z malého korpus nálezů, jenž představuje převážně bronzové provedení a pouze jedno železné, je těžké vyvodit závěr, jaký materiál byl více preferován.

6.3. Katalog

Asyrská dýka s přinýťovanou rukojetí (železo, d. 27,7 cm, 7. st. př. n. l., pevnost Salmanassara, Nimrud, asi MMA) – obrázek a bližší specifikace chybí

Dvě asyrské dýky (bronz, d. 37,8 cm, š. 3 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 1848,0720.107, Obr. 44) – představují vzorový příklad nejpoužívanějšího typu 1 s půlměsícovitou hlavicí a s konkávně tvarovanou plochou rukojetí s vystouplým okrajem a oboustrannou čepelí

Íránská dýka (bronz, roz. 5,99 x 39,4 cm, severozápadní Írán, 10. – 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 59.178.2, Obr. 45) – skládá se z plochého jílce s vystouplým okrajem s půlměsícovitou hlavicí a mírně zakřiveným držadlem a z trojúhelníkové čepele se středovým žebrem

Íránská dýka (bronz, d. 52,71 cm, severozápadní Írán, 10. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.82.1, Obr. 46) – obsahuje jílec se dvěma disky a trojúhelníkovou čepelí se středovým žebrem

Íránská dýka (bronz, d. 35,41 cm, západní Írán, 10. – 9. st. př. n l., MMA, inv. č. 60.82.2, Obr. 47) – složena z tenké čepele, reliéfně tvarovaného ricassa a jílece s plochou hlavicí se zpětnými ostny

Íránská dýka (bronz, roz. 3,1 x 25,81 cm, Írán, 1. tis. př. n. l., MMA, inv. č. 1974.47.1, Obr. 48) – rozdvojená hlavice, rovná rukojeť, zdobené ricasso a listovitá čepel

Tři urartské dýky (bronz, AMI, Obr. 49) – nesou standardní plochý jílec s půlměsícovitou hlavicí a jedna z nich je zesílena žebrem s kruhem

7. Kopí a oštěpy

Kopí a oštěpy (Obr. 50) patřily mezi nejdůležitější útočné zbraně, které užívala jak pěchota, tak vozatajstvo a kavalérie. Postupem doby se měnily jen málo a byly charakteristické dřevěným ratištěm zastrčeným v kovové tulejce hrotu. Konec ratiště někdy nesl malý kroužek se šňapci nebo pentlemi, jenž můžeme spatřit od Aššurnasipala II. po Sargona II. Samotná tulejka je také příležitostně okrášlena stuhou. Oštěp na Aššurnasirpalově voze je vždy zasunut do držáku ve formě vousaté lidské hlavy, snad představující tvář mytického Gilgameše nebo jiné ochranné bytosti (Obr. 51).

Hroty se rozdělují do dvou základních typů podle jejich tvaru, tj. listový (**typ A**) nebo kosočtverečný (**typ B**). Oba bývají zpravidla zesíleny středovým žebrem, které často není na reliéfech zobrazeno. To samé platí o oddělení hrotu a ratiště, které buď není pro jednoduchost interpretováno, nebo pouze naznačeno čarou a v lepších případech jedním až třemi kroužky podél obvodu. U Sinacheriba se navíc setkáváme s **typem C** ve tvaru trojúhelníku se zpětnými ostny.

Archeologické výzkumy v Nimrudu nám odhalily železné hroty s tulejkou a středovým žebrem převážně listového tvaru o délce 25 až 30 cm a jeden trojúhelníkovitý o délce 17 cm (Obr. 52). (Madhloom, 1970, p. 53)

8. Luky a šípy

V asyrském státě nabył luk tak velkého významu, že se s jeho zobrazením setkáváme i v ikonografii samotného nejvyššího boha Aššura, který jej drží uprostřed okřídleného slunečního kotouče. Tvar pružného lučiště vyrobeného ze dřeva zůstává v novoasyrské době ustálený neboli obloukovitý či mírně lomený, pouze se mění způsob uchycení tětivy. Možná se už mohlo jednat o kompozitní luk.

Na ranějších lucích (Obr. 53) se setkáváme s mírně zahnutými konci se zářezy na vnější straně oblouku, do kterých se uvázala tětiva. Schematicky jsou několikrát znázorněny už na Bílém obelisku, na cihle z Aššuru z doby Tukultí-Ninurty II. (Madhloom, 1970, p. 59) a detailně potom za Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. Blízké paralely nalézáme také v Karchemiši a Zinjirli. Složitější verze nesla na koncích lučiště plastiky ve formě ptačích hlaviček se zobákem umístěným těsně u vnějšího obvodu.

Od Tiglatpileсарovy vlády (Obr. 54) se opouští od zářezu na lučišti a tětiva je uvázána na zobáku kachní hlavy a tažena přes její temeno. Stejný trend sledujeme až do konce asyrské éry. Luxusnější verzi tohoto typu luku tentokrát se lvími hlavičkami na místo kachních můžeme spatřit na Aššurbanipalových loveckých scénách. Středové místo lučiště bývalo omotáno šňůrou či látkou pro uchycení ruky.

Design asyrských šípů na reliéfech není příliš rozpracován, a proto je obtížné stanovit bližší odchylky v návrhu postupem doby. Zpravidla se kovový hrot s trnem či tulejkou nasazoval na rákosový nebo z lehkého a tuhého dřeva vyrobený dřík, jehož zadní konec byl buď opatřen zářezem ve tvaru písmene V, nebo v případě pouze 9. století vytvarovaný do formy půlměsíce (Obr. 55). První se svým mnohem jednodušším způsobem výroby zůstal populární až do konce 7. století. Obecně se hroty odlévaly do protáhlého listového tvaru, který se někdy zesiloval středovým žebrem. Dřík na konci nesl stabilizační plochy v podobě peří sestřihnutých do tvaru trojúhelníků či kosodélníků.

Výzkumy v Nimrudu odhalily hroty listovitého tvaru s trnem v délkách mezi 4 - 6 a 11 cm (Obr. 56). Skupina kratších a více početnějších hrotů převážně neobsahovala středové žebro, zatímco ty delší se obecně zesilovaly centrálním žebrem, které se zužovalo směrem ke špičce. Kvůli své váze měly také menší dostřel a užívaly se především asi pro lov (Madhloom, 1970, p. 61). Setkáváme se i s hroty cizího původu se zpětnými ostny a tulejkou (Obr. 57), nalezenými v Nimrudu a Aššuru, jejichž výskyt se na Předním východě přičítá skytské invazi v pozdním 7. století.

9. Toulce

9.1. Typologie

Toulce se rozdělují do dvou základních typů, první hubenější a lehčí byly zavěšeny na zádech lučištníků a druhé širší na válečných vozech. Dále se první typ vyráběl ve dvou variantách, které se odlišovaly formou uzavřeného dna buď ve tvaru písmene U, nebo v podobě hranatého zakončení. Obě varianty existovaly vedle sebe od Aššurnasirpala II. (Obr. 58) po Sargona II. (Obr. 60) a od Sinacheriba (Obr. 61) se setkáváme pouze s U formou. Jedinou výjimkou je éra Salmanesara III., která je také typická absencí pravoúhlého dna. Obě nesli dvě horizontální nebo vertikální očka pro provlečení řemínku. Toulce nesloužily pouze pro uložení šípů, ale také samotných luků. Od Sargona II. se objevuje inovace v podobě vertikální tyče na zádové straně, jejíž provedení mohlo být hladké anebo členěné pravidelně se opakujícími jednoduchými koulemi s příčným žebrováním. Navíc vrchol tyče v některých případech zdobilo stylizované granátové jablko. Látkové zakrytí toulce s výbavou patřilo mezi další specifika objevující se na zobrazeních. Příležitostně spatřujeme temeno tvarováno ve formě ptačí hlavy, zejména kohoutí nebo dozdobené střapci a třásněmi. Zvláštní zakrytí toulců ve formě koncentrických kruhů mají elamští zajatci na Sinacheribových reliéfech.

Do vlády Tiglatpilešara III. se toulce na válečných vozech zpravidla upevňovaly na jejich boky a poté se přesunuly do předních rohů korby. Širší provedení umožnilo vybavit vůz větším množstvím šípů a popřípadě do něj umístit další zbraň. Delší pojednání o jejich funkci bude zmíněno v kapitole věnované pouze vozatajstvu.

9.2. Nálezová specifikace

Toulce vyráběly se obecně z bronzu, dřeva a kůže, která bránila poranění zad vojáka. Výzdoba se prováděla užitím techniky repoussé, rytím a možná i malováním. Toulce řadových lučištníků měli prostou dekoraci v porovnání s královskými a důstojnickými, jenž ukazují nejen typickou geometrickou výzdobu ve formě svislých a vodorovných pásů s tečkami, rozetami, zigzag a křížovými vzory, ale také se zvířecími a mytickými figurami.

Zachoval se nám pouze jeden příklad asyrského toulce, který byl nalezený v roce 1960 v Nimrudu. V řezu byl oválný, měl rovné dno a jeho délka činila 44 cm a šířka maximálně 10 cm. Původně byl asi vyroben ze dřeva pokrytého bronzem (Madhloom, 1970, p. 51).

Mnohem početnější skupina bronzový toulců, které jsou svým tvarem velice blízké asyrským, pochází z pevností urartského státu, severního souseda Asýrie a jednoho

z úhlavních nepřátel. Jedná se o lokality v Toprakkale, Karmir Blur, Altintepe, Kajalidere, Čavuštepe, Ajanis a Anzafu (Zimansky, 1998), které se nacházejí především na území dnešního východního Turecka. V análech Sargona II. o dobytí významného urartského kultovního střediska Musasiru se navíc dozvídáme také o existenci zlatých a stříbrných toulců vyskytujících se v chrámové kořisti (Fuchs, 1994).

Urartský toulce se skládal z jednoduchých plátů tepaného bronzu vymodelovaných do tvaru oválné trubky, jejíž zadní část se otvírala. Tento prostor vyplňovala kůže a k tělu se připojovala pomocí malých děr podél její hrany. Tímto způsobem chránila kůže tělo válečníka před zraněním. Železný drát zpevňoval a zesiloval ústí toulce (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001). Pro zavěšení přes rameno pomocí provazu nebo kůže sloužila dvě kruhová očka (vodorovná nebo svislá), která byla přinýtovaná k tělu toulce. Dno bylo dotvořeno opět bronzovým plechem.

Toulce se vyráběly ve dvou velikostech, vyšší verze měřila 69 - 71 cm a kratší 62 - 65 cm. Z toho můžeme vyvodit délku šípů 70 až 80 cm. Šířka toulce variovala kolem 9 až 12 cm a celková váha mezi 650 - 740 g. Odhadované množství šípů, které se mohly vložit do toulce, je cca 36 kusů (Oktay, 2004, p. 233). Kromě nezdobených toulců máme i varianty dekorované technikou repoussé a rytím. Oblíbené bylo převážně horizontální žebrování, ale i figurální výzdoba.

9.3. Katalog

Pravděpodobné obložení asyrského toulce (slonovina, Nimrud, 730 – 710 př. n. l., BM, inv. č. 1856,0903.1072; 1856,0903.1070; 1856,0903.1071, Obr. 63) – panely zobrazují krále, vysoké úředníky, strážce a čtyřkřídlou ochranou bytost s rohatou helmou. Mezi hlavní dekorativní vzory patří palmety a stylizovaná granátová jablka mezi rozetami.

Plechové pokrytí asyrského toulce (bronz, roz. 13.49 x 54 cm, Mezopotámie nebo západní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 1989.281.28, Obr. 64) – vodorovné žebrování dělí plech do čtyř panelů, ve kterých se pravidelně střídají figurální scény (bůh Aššur s králem, hrdina držící příšery za ocasy a útočící oštěpem na lva) a prázdné obdélníky (Obr. 65).

Plechové pokrytí íránského toulce se zvířaty a mytologickými scénami (bronz, roz. 15.29 x 53.29 cm, snad Luristán, 8. – 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 41.156, Obr. 69)

Soubor urartských toulců (bronz, Ajanis, Obr. 66) – obsahují horizontální žebrování

Urartský toulec (bronz, Ajanis, VM, Obr. 67) – žebrování je nahrazeno vytečkováním

Fragment ústí urartského toulce (bronz, Toprakalle, 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 123456, Obr. 68) – bohatě zdoben rytím a v zachovalé ploše dominuje lev

10. Palcáty

Palcát symbolizoval na jedné straně obávanou tupou válečnou zbraň a na straně druhé znak vyššího společenského postavení či zvýrazňoval ceremoniální význam dané situace. Hojně spočíval v rukou asyrských vládců, členů královského dvora, důstojníků a mytických apotropaických bytostí. Asyrské reliéfy ho přímo nekladou do kontextu přímého boje, ale podle mého názoru označují výše postavené důstojníky v armádní hierarchii. Největšího užití zaznamenal v 9. století, kdy se pravidelně objevuje ve výzbroji pěších důstojníků - lučištníků, zatímco později se s ním setkáváme pouze sporadicky a to zejména u vojáků vedoucích zajatce nebo u nevojenských profesí. Následující soupis roztrídí palcáty vyjevené v asyrském umění do jednotlivých typů (Obr. 70) dle význačných panovníků, zasloužilých o jejich zachycení a jejich identifikace s archeologickými nálezy.

10.1. Typologie

Tukultí-Ninurta I. (1244-1208) a Tiglatpilesar I. (1115-1076)

Typ 1 - středoasyrská varianta palcátu ve formě kulovité hlavice s výčnělkem, žebrovitým odsazením a násadou se stupňovitými torusy těsně před koncem

Aššurnasirpal II. a Salmanassar III.

Typ 1A – královský palcát, který se odlišuje od typu 1 způsobem zakončení násady ve formě koule se střapcem.

Typ 1B – zbraň ochranných okřídlených bytostí s lidskou hlavou, u které je na rozdíl od typu 1A koule na násadě nahrazena kruhem s rozetou

Typ 1C – jednodušší verze královského palcátu bez žebrovitého odsazení hlavice, širším výčnělkem a netvarovanou násadou se střapcem

Typ 1D – charakteristický svou kulovitou hlavicí s výčnělkem a netvarovanou násadou ukončenou poutkem

Typ 1E – zjednodušená varianta 1C, jenž nenese výstupek na hlavicí

Typ 2 – příznačná zbraň lučištníků - důstojníků, jenž se od předchozích typů liší tvarem hlavice ve formě rozety a navíc konec násady obsahuje poutko

Typ 2A – složitější varianta typu 2 s rozetou situovanou uvnitř kruhu, která možná symbolizovala vyšší postavení na úroveň královského dvora

Šamší-Adad V.

Typ 1F – královský palcát podobný typu 1C, ale s kulovitým zakončením násady

Tiglatpilesar III.

Typ 1G – palcát představující zjednodušený typ 1D, ale bez poutka

Typ 3 – specifický typ nesoucí vojáci na reliéfu z Arslan Taš, na hlavici bochníkovitého tvaru leží vysoká koruna se zoubky a od násady ji dělí mezikus ve tvaru komolého kužele a širšího žebra

Sargon II.

Typ 1H – zdobný důstojnický palcát s kulovou hlavicí, na nichž se nachází plastika se lvími hlavičkami a od násady ji dělí hustší žebrování. Samotný konec násady se člení jemnějším žebrováním do dvou oválných úseků a pomocí stuhy se provedlo uchycení poutka.

Sinacherib

Typ 1G – objevuje se už za Tiglatpilesara III., ale nyní označuje vedoucí pracovníky na monumentálních stavebních projektech

Typ 1I – charakteristický palcát pro důstojníka vedoucího zajatce, který se skládal z kulovité hlavice mezi dvěma cylindrickými odsazeními a žebrováním na každém přechodu

Typ 1J - varianta typická pro členy královského dvora a stavbyvedoucí, jenž obsahuje mřížkovanou kulovitou hlavici se žebrem, které může být v některých případech vypuštěno

Typ 1K – oválná hlavice se dvěma žebry a výčnělky utvářející vrchol ve tvaru koruny, která se vyskytuje u velitelů pěchoty

Typ 4 - palcát s jednoduchou násadou s hlavicí ve tvaru poupěte, který se objevuje ve výzbroji důstojníků - lučištníků

Typ 5 – hlavice vejčitého tvaru se žebrováním na spoji s násadou

Asarhaddon

Typ 5A – královský palcát s hruškovitou hlavicí a výčnělkem etážovitě členěným. Zakončení násady připomíná mále jablko (Obr. 158)

Aššurbanipal

Typ 1G – drží ochranná bytost se lví hlavou, kozím krkem a dračími nohama, objevuje se také u vojáka vedoucího zajatce

Typ 5B – mřížovaná hlavice vejčitého tvaru s výčnělkem

10.2. Katalog

Vyřezávaná hlavice (kámen, d. 2,8 cm, š. 1,8 cm, Šerif Chan, BM, inv. č. 1855,1205.26)

Kulovité hlavice s hnědou a bílou polychromií (kámen, pr. 5 - 6 cm, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N.1669 a N.1668, Obr. 71)

Hlavice ve tvaru sevřené pěsti a zápěstím se čtyřmi náramky (bronz, d. 9,2 cm; š. 5,2 cm, 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 1991,0722.1)

Hruškovitá hlavice s knoflíkem a klínopisným nápisem (chrám Ištar Kidmuri, Aššurnasirpal II, BM, inv. č. 1890,0101.4, Obr. 72)

Kulovité hlavice s válcovitým žebrovaným ukončením (kámen, železo, Šerif Chan, Salmanesar III., BM, inv. č. 1855,1205.25 a 1855,1205.24, Obr. 73) - původně usazené na železné násadě

Hruškovitá hlavice s žebrování u tupého okraje (sklo, Nabûv chrám, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1905,0409.428, Obr. 74)

Hlavice (železo, bronz, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N. 257, N. 261, Obr. 75) – uprostřed se nachází bochníkovitý útvar orámovaným jemným žebrováním, z kterého vycházejí výžlabky po obou stranách s opět žebrovanými konci, na vrcholu vévodí čtyři výstupky v podobě cimbuří a díra na násadu vede skrz

11. Kovové brnění

V asyrském kontextu se setkáváme zejména se šupinovým provedením zbroje, které je na reliéfech jasně identifikovatelné. Zajímavý soubor plochých železných a bronzových šupin z přelomu 8. a 7. století přinesl archeologický výzkum v pevnosti Salmanassara v Nimrudu. Velikost i tvar šupin se mění a usuzuje se, že náležely různým partiím zbroje (d. 5 – 10 cm, š. 2 – 6 cm, Obr. 76, Obr. 77, Obr. 78). Nejčastěji jsou obdélné nebo zaoblené na jednom konci a mnoho z nich nese centrální vyztužovací žebro. Pro vzájemné spojení jednotlivých šupin sloužil perforovaný okraj, kterým se protáhl provázek nebo drátkem, jenž se dochoval v mnoha případech až do současnosti.

11.1. Chrániče paže

Chránič musel poskytovat pevné usazení na předloktí a eliminovat doteky tělivy v konečné fázi výstřelu. Na jeho výrobu se používala kůže, tenký plech či v luxusnějších případech možná i slonovina. Nejfrekventovanějším tvarem na reliéfech byl protáhlý kosodélník, který se pomocí dvou řemínků uvázal kolem ruky. Funkční plocha se někdy dekorovala reliéfní či rytou výzdobou v podobě linií, bodů a figurálních scén. Archeologicky nebyl avšak tento druh zaznamenán. Lépe zdokumentované jsou jejich urartské protějšky houslovitého tvaru s perforovaným okrajem pro přichycení kůže nebo látky na vnitřní stranu (Obr. 79).

12. Štíty

Reliéfní plastiky asyrských panovníků nás zpravují o široké škále používaných štítů, jejich technickém provedení a specifickém užití daného druhu. Jednoduší verze se vyráběly z pleteného proutí nebo rákosu uspořádaného do vrstev a svázaného k nim kolmými pásy. Tato specifická se zdůrazňuje na zobrazeních hustším geometrickým motivem např. klikatkami, šrafováním apod. Naopak technologicky náročnější bronzové štíty z tepaných plechů toto postrádají. V některých případech je obtížné zhodnotit, o jaký materiál se jedná. Při pochodu se štít zavěšoval prostřednictvím řemínku na záda vojáka. Následující řádky přinášejí popis nejfrekventovanějších typů.

12.1. Ploché kruhové štíty

Popularitu těchto štítů zaznamenáváme po celou dobu existence novoasyrské říše a její kořeny sahají hluboko do minulosti. Oproti středoasyrskému období, reprezentovaném např. Bílým obeliskem Aššurnasirpala I. (1049-1031 př. n. l.), nabývají větších rozměrů a stávají se postupně standardní výstrojí armády. Za Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. nevykazují žádné známky výzdoby, jen okraj se zdá být zesílený a uprostřed se nachází pouze jediné držadlo (Obr. 80). Tento způsob uchycení zůstává neměnný na všech reliéfních scénách až do konce asyrského státu. Prázdný obsah štítu naznačuje použití kompaktního kovového materiálu a aplikování nýtování pro připojení dalších součástí. Se stejnou praxí se setkáváme na kamenných plastikách v Karchemiši za panování Katuwase (kolem 900 př. n. l.) a Ararase (cca. 780 př. n. l.) (Madhloom, 1970, p. 55). Pestřejší dekor štítu vytvářený technikou repoussé nebo rytím se spojuje až s vládou Tiglatpileasa III. (Obr. 82). Za Sargona dosahují uměleckého vrcholu a zahrnují různé geometrické motivy např. koncentrické kružnice, klikatky, rozety, ale i florální motivy (Obr. 83). Uvedený trend pokračuje i nadále, ale nedosahuje již takové zdobnosti. Se Sargonem se také uvádí do praxe štít vyplněný cihlovým motivem, jenž může ukazovat na proutěné provedení s kovovým okrajem. Byly větší a mnohem lehčí než jejich kovové protějšky a tím umožňovaly účinnější ochranu a také větší mobilitu. Jinou zvyklost pletení ve formě vodorovného šrafování či konstrukce v podobě kostry ze silnějších prutů v křížovém uspořádání sledujeme za jeho nástupce Sinacheriba (Obr. 84). Některé štíty navíc nesou na vnější straně kruhové umbo.

12.2. Kruhové konvexní štíty

Význačným rysem těchto štítů je dopředu zahnutý zaoblený okraj a vypouklý střed, z jehož vnitřní strany vystupuje rukojeť. Svým prohnutým tvarem poukazuje na kovové provedení. Bílý obelisk znovu podává důkaz o jeho delší tradici. V prvním tisíciletí zaznamenáváme jeho použití pouze do vlády Tiglatpilešara III. a existenci čtyřech typů (Obr. 85). Jednoduchý hladký typ příležitostně s puklicí, druhý doplněný o trojúhelníkové hroty na vnější straně, třetí s umbem ve tvaru lví hlavy a konečně poslední kombinující prvky předchozích dvou. Předšlé tři vyskytující se pouze v 9. století se nacházejí rovněž běžně v kontextu zadního uzavření válečného vozu.

12.3. Kuželové kruhové štíty

Na válečné scéně se poprvé objevují na počátku 7. století a svojí velikostí (cca 120 cm) poskytují značnou ochranu pěchotních oddílů. Jejich vrchol není ostrý, ale mírně zaoblený a plášť obsahuje řadu koncentrických kružnic seskupujících se zejména při okraji a středu štítu (Obr. 86).

12.4. Věžovité štíty

Do výzbroje asyrské armády se dostávají o chvíli později než předchozí typ a dominují především u Aššurbanipalových kopiníků (Obr. 87). V Mezopotámii se objevují prvně a pravděpodobně se jedná o cizí inovovaný prvek, který můžeme zaznamenat dříve v Egyptě a Středomoří. Svoji výškou dosahoval k bradě vojáka, a tak poskytoval vynikající ochranu. V příčném řezu je konvexní, dole rovný a nahoře zaoblený. Čelní strana je standardně hladká, někdy doplněna puklicí a v některých případech dotvořena sérií prstenců a rozet při okraji. Zhotoven byl s největší pravděpodobností ze dřeva a vyztužen kovovým orámováním.

12.5. Obdélné štíty

Užití obdélných štítů dosáhlo svého maxima během formování asyrské říše v 9. století (Obr. 88), za Tiglatpilešara III. se nevyskytují a opětovného nasazení se opět dočkávají sporadicky za Sargona II. (Obr. 89), s nímž také mizí. Jak název vypovídá, z čelního pohledu mají pravoúhlý tvar, ale z bokorysu a příčném řezu jsou vypouklé. Podobně jako kruhové štíty se držely pouze za jednu rukojeť. Prominentním materiálem na jejich produkci byly dřevěné pruty a popřípadě rákos uspořádaný svisle a svázaný v kolmém směru. Na Sargonových

reliéfech existuje také jeden případ štítu s geometrickými vzory, což by mohlo poukazovat na potažení kůží a následném barvení. Tento druh štítu se hojně vyskytuje ve výzbroji asyrských nepřátel, např. proutěným v cihlovém vzoru se chránili obyvatelé města Pazaši (Madhloom, 1970, p. 57)

12.6. Obléhací štíty

S reformami Tiglatpilesara III. dochází k zásadní změně strategie při obléhání měst v důsledku zavedení tzv. obléhacího štítu, jenž svým vertikálním rozměrem přesahující výšku lučištníka vytvořil pevnou palisádu proti zásahu nepřátelských šípů (Obr. 90). Na jeho obsluhu se vyčlenil speciální voják, označovaný jako „nosič štítu“, jenž ho držel za velkou rukojeť přibližně ve výšce hrudi. Frontální strana byla z bokorysu rovná, dle mého názoru z pohledu zepředu obdélná a seděla přímo na zemi. Těsně nad úrovní hlavy lučištníka se sklopila a utvořila ochrannou stříšku, která byla buď ostře zalomená a stejné tloušťky, typické zejména pro éru Tiglatpilesara III., nebo zaoblená a zužovala se směrem ke špičce. Zaoblený typ se objevuje standardně až do konce asyrského státu (Obr. 92). Ovšem Sargon II. přichází s výjimkou ve formě pouze rovné čelní části bez stříšky nebo s ní, ale se zaoblenou špičkou (Obr. 91). Vyrobeny byly z několika vrstev proutí, dřeva či rákosu, které se navzájem spojily a vyztužily.

12.7. Nálezová specifikace

Několik kruhových štítů se v současné době nachází v inventáři Britského muzea, ale bohužel o nich chybí bližší informace. Naopak mezi dobře zdokumentované štíty patří urartské, které se objevily v pevnostech Toprakkale, Altintepe, Kajalidere, Arin Berd, Karmir Blur, Ajanis a horní pevnosti Anzaf (Oktaý, 2004, p. 214).

Jedná se především o votivní chrámové štíty kruhového tvaru, které v řezu připomínají asyrské kuželové typy s tupým vrcholovým úhlem nebo kruhové konvexní, ale mají rovný okraj. Jejich hmotnost se pohybuje mezi 8,5 až 10 kg. Z vnitřní strany nesou tři držadla, z nichž dvě jsou odlita a třetí, které je také masivnější než předchozí dvě, je tepané a přinýtované (Oktaý, 2004, p. 215). Voják tak prostrčil paži skrze velké držadlo a uchopil jedno z menších. Pouze takhle bylo možné nést tento těžký štít. Třetí držadlo sloužilo pro zavěšení štítu na chrámovou zeď. Z vnitřní části byly také identifikovány zbytky tkaného materiálu. Našli se jak štíty nezdobené, tak zdobené, jejichž dekorace je vytvářena koncentrickými pásmy s kráčejícími lvi, býky a vojáky. Některé z nich bývají někdy opatřeny

kolem okraje klínopisným nápisem. Dekorace vytvářená technikou repoussé byla následně detailně dopracovávána jemnými ostrými železnými nástroji.

12.8. Katalog

Asyrský kruhový štít (bronz, pr. ~ 32 cm, Nimrud, BM, inv. č. N.583,)

Asyrské kruhové štíty (bronz, pr. 78,7 a 53,3 cm, Nimrud – severozápaní palác, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.580 a N.581, Obr. 93, Obr. 94) – ploché kruhové štít s profilovaným okrajem a s jedním držadlem uprostřed

Kruhové a kruhové konvexní urartské štíty (bronz, Ajanis, VM, Obr. 95) – koncentrické ryté pásy se zvířaty

Urartský štít (bronz, Toprakkale, 7. st. př. n. l., BM, inv. č. ME22418, Obr. 96) – chrámový štít s klínopisným nápisem a rytými koncentrické pásy se lvi a býky situovanými tak, že žádné zvíře není vzhůru nohama

13. Asyrské válečné vozy a kavalérie

13.1. Původ a raný vývoj asyrských vozů

Nejstarší použití válečných vozů v oblasti Mezopotámie přičítáme Sumerům a také samotná raně dynastická doba přináší řadu zobrazení. Mezi nejznámější patří procesí na tzv. Standartě z Uru, kde můžeme spatřit vozy se čtyřmi plnými koly spojených z jednotlivých kusů dřeva, které jsou tažené čtyřmi osli nebo onagery. Byla to těžká vozidla s dlouhým úzkým trupem a vysokými předními boky. Otěže procházely kovovými kroužky na tažném oji a pokračovaly k hlavě zvířete. Vůz je osazen dvěma muži, tj. vozatajem a válečníkem ozbrojeným oštěpem a sekyrou. Toulec na oštěpy je upevněn v přední části vozu. Tento znak je běžný i na dalších raných vozech jako je válečný vůz Eannatuma na Supí stéle nebo voze zobrazeném na čtvercové vápencové destičce z Tell Agrabu a Uru (Madhloom, 1970, p. 7).

Na základě měděného modelu dvoukolého povozu z Tell Agrabu můžeme usoudit, že takový vůz měl oj končící jármem, které zapřahovalo pouze vnitřní pár zvířat. Vnější dvě byla připevněna šijovými řemeny, takže jejich tažná síla byla malá. Udidel se nepoužívalo a otěže se omotaly přímo kolem tlamy zvířete. Identické ostrojení je jasně zřetelné na malované váze z Chafajah. Akkadskému nebo pozdně sumerskému vozu odpovídá zobrazení čtyřkolého vozu taženého čtyřmi zvířaty na kappadocké pečetí, který potvrzuje jeho užití v Malé Asii mezi roky 2100 až 1900 př. n. l. (Madhloom, 1970, p. 7)

V 17. století dochází k velké změně související s pronikáním Churritů do Sýrie a severní Mezopotámie. Hegemonie nového státu Mittany v této oblasti těsně souvisela s vynikajícím jezdeckým uměním a použitím rychlých vozů tažených koňmi. Zobrazení takového vozu se vyskytuje na pečetí z Nuzi, zlatém plechu z Ras Šamra a Frankfortovy třetí syrské skupiny pečetních válečků (Madhloom, 1970, p. 8). Charakteristické jsou pro ně loukoťová kola, náprava uprostřed vozu, pravoúhlý tvar vozu a odlišný způsob zapřažení. Od této doby jsou vozy taženy už jen koňmi, jejichž použití se podle písemných materiálů klade po 19. století. Svojí konstrukcí se podobají mykénským vozům, ale odlišují se použitím přídatné tyče mezi čelem vozu a koňskými zády. Podobnou konstrukci má vůz na kassitské pečetí z Babylonu (Madhloom, 1970, p. 8).

Je zřejmé, že v důsledku těsných vztahů mezi Mitanni a Asýrií v době Aššur-uballita I. (1362-1327) došlo k přijetí nového typu vozu. Domestikace a šlechtění koní se už praktikovalo v raném druhém tisíciletí, jak o tom svědčí tabulky z Chagar Bazaru, Alalachu a Mari. Máme doklad, že Aššur-ubalit I. daroval královský vůz s dvěma býlími koňmi egyptskému faraónovi (Madhloom, 1970, pp. 8-9).

13.2. Chronologický vývoj asyrských vozů

Ninurta-tukulti-Aššur (1133-1132)

Do jeho vlády spadá nejranější známá reprezentace asyrského vozu, která se objevuje na pečeti z města Aššuru (Obr. 97). Konstrukce se skládá z dřevěného rámu s otevřenými stranami, oj vede od spodu vozu a spojuje se s podpůrnou tyčí uchycenou na horním okraji, tak že vytvářejí trojúhelník. V přední části se navíc vyskytuje podpěra mezi čelní stěnou vozu a ojem. Kola jsou střední velikosti na rozdíl od pozdějších a mají 6 loukotí. Na boku je zavěšený toulec a za ním šikmo oštěp, který svým situováním připomíná podobný zvyk u mitanských vozů. Stejně tak to můžeme spatřit na slonovinové destičce z Megidda. Posádku vozu tvoří vozataj a válečník a zdá se být tažen dvěma koňmi.

Aššurnasirpal I. (1049-1031)

Bílý obelisk z Ninive potvrzuje užití lehkých a rychlých vozů (Obr. 98) oproti těm v 9. století a později. Taženy jsou dvěma koňmi a náprava je umístěna v zadní části vozu na rozdíl od těch známých z Nuzi, Ras Šamra a kassitských. Spolu se svým předchůdcem výše zmíněným tvoří paralely k vozům 18. dynastie v Egyptě (Madhloom, 1970, p. 11).

Tvořený je opět otevřenou dřevěnou konstrukcí, na jejímž boku jsou zavěšeny křížem přes sebe dva toulce a v zadní části kopí v šikmé pozici. Oj a podpůrná tyč vedou k jařmu, které spočívá na kohoutku dvou koní. Jařmo je na konci zahnuté a těsně předním se nachází dva výstupky pro uchycení postroje. Kola střední velikosti mají 6 loukotí a tenký ráfek tvořených ze dvou kusů. Posádku tvoří opět válečník a vozataj.

Kvůli poškození reliéfu je ohlávka nečitelná, ale jasněji se nám rýsuje zapřažení koně, které je velice blízké s těmi z doby Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. Postroj se skládá ze širokého hrudního pásu s trojúhelníkovým dekoračním lemem, nákrčníku, dvou podbřišníků, řemene obepínajícího přední nohy a řemene se střapcem po bocích koně. Na hlavách nesou koně chocholy s rozetou. Detailnějšímu popisu postroje se budu věnovat později.

Tukultí-Ninurta II.

Částečné zachování vozu interpretuje z této éry ortostat z Aššuru (Obr. 99), kde můžeme shledat určité inovace. Především se jedná o podpůrnou tyč eliptického tvaru s bohatým zdobením. Zdá se být vyrobena ze dřeva buď s vyřezanými ornamenty, nebo

potáženého bronzovým plechem upraveným technikou repoussé či rytím. V potaz také přichází pomalování či zakrytí vyšívanou látkou.

Výzdobu tvoří i posvátné emblémy jako hvězdy, měsíc, slunce, sedm hvězd, okřídlený disk a rohatá čepice. Kůň nese na hrudi pektorál a na boku přívěsek ve tvaru disku, oboje se štrápci. Zřetelná jsou i kovová očka na otěže.

Aššurnasirpal II. a Salmanassar III.

Půdorys vozu je vpředu oválný, vzadu rovný a jeho výška je konstantní po celé délce (Obr. 101). Na boku jsou zavěšeny dva toulce, které jsou usazené buď křížem přes sebe, nebo příležitostně za Salmanassara jeden vertikálně a druhý diagonálně. Obsahují obecně luk, šípy a sekuru. Ze zadu mohl být vůz uzavřen dvířky, na které se zavěsil štít s hroty a lví hlavou uprostřed. Dlouhý oštěp je standardně zasunut šikmo do zadní části vozu.

Posádku tvoří dva nebo častěji tři muži, tj. vozataj, válečník (král nebo voják) a voják *šalšu-rakbu*, který chránil spolence štítem a byl přidán právě v této době.

Vozy 9. století zobrazené na palácových reliéfech jsou taženy dvěma nebo třemi koňmi. U Salmanassara vidíme vždy dva, zatímco u Aššurnasirpala jsou obecně dva nebo tři. Někteří navrhuji, že třetí kůň sloužil jako náhrada v případě poranění nebo zabití jednoho z táhnoucích koní. Tato verze se zdá velmi nepraktická, protože netáhnoucí kůň by byl spíše přítěží a samotná výměna během bitvy značně nebezpečná a zdlouhavá. Pravděpodobnější možností je záprah čtyř koní Obr. 101. Reliéfy často nevykreslují přesnou podobu, jsou zjednodušené a v případě koní vytesaných za sebou mohli umělci klidně vypustit posledního. Počet otěží bývá také různý, tradičně tři nebo čtyři.

Některé vozy bývají vybaveny standartou v podobě disku s posvátnými emblémy umístěnou na vysoké tyči v přední části korby. Mezi nejčastější náměty patří bůh Aššur stojící na zádech býka a chystající se vystřelit z luku, heraldicky postavení býci s hrotem ostří uprostřed nebo Aššur mezi dvěma prameny s býky stojícími pod ním na lvích hlavách (Obr. 107).

Kolo mělo obecně kovový náboj a pravidelně šest loukotí, zatímco cizí vozy na Aššurnasirpalových reliéfech obsahovaly osm a více loukotí. Obecně se dřevěný ráfek skládal ze třech koncentrických vrstev, ze kterých vnější byla nejsilnější. Navíc se jednotlivé vrstvy dělily do segmentů. Celé kolo muselo být nakonec uzavřeno do železné obruče, která ho nejen chránila při pojezdu vozidla, ale i stahovala do požadovaného kruhového tvaru. Náprava se vždy situovala na konec vozu nebo těsně před něj.

Oj vedl pod podlahou vozu, pak zahýbal konkávně a pokračoval v rovné části. Pro vyztužení byla čelní část vozu a oje spojena vidličkovitou podpěrrou. Vozy za Aššurnasirpala někdy ukazují tenkou tyč běžící paralelně pod ojem, o jejíž funkci nic bližšího nevíme. Může se jednat o přidruženou oj či brzdu. Pro větší pevnost celé konstrukce a lepší ovládání vozu byla přední část vozu spojena s ojem podpůrným eliptickým trámem, který byl bohatě dekorován pásy a rozetami. Mohlo se jednat o dřevořezbu, bronzový plech nebo o přehozenou látku (Obr. 100).

Konstrukční koncepci nezapřaženého asyrského válečného vozu pro tah dvou koní můžeme spatřit na palubě přepravního člunu Aššurnasirpala II. Prohnuté provedení jařma podléhá symetrickému designu podle osy oje jím procházejícím a jeho konce korunují plastiky hlav zvířat, zejména býčích, koňských a kachních. Pro stabilnější umístění jařma na kohoutek koně sloužily obloukovité přídavky situované v nejnižších místech zakřivení. Jestli byl stejný princip aplikován u čtyřspřeží, nemáme doklady. Madhloom přichází s teorií, že tento pár byl uvázán přímo k jařmu bez mezičlánku a tím vznikl nesouměrný tah, kdy vnitřní koně táhly více než vnější. Ke změně prý došlo až za Sargona II., za kterého se zavedlo nové jařmo umožňující stejný tah všech koní (Madhloom, 1970, p. 15). Jařmo bylo dále zajištěno dvěma výztuhami k oji a navíc opatřeno nahoře velkým obloukem s kapkovitým okrajem. Funkce výčnělků před plastikou zvířete není zcela osvětlen, možná složily pro fixaci řemenů.

Evalvací koňského postroje lze provést pouze u vnějšího viditelného páru koní, ale můžeme předpokládat, že stejné ustrojení nebo méně pestré se vyskytovalo u vnitřního páru. Připoutání koně k jařmu se provedlo pomocí řemene obíhajícího kolem krku, neboť chomout ještě neexistoval. K němu se připojil po bocích koně dále podbřišník a to buď přímo, nebo prostřednictvím dvou řemenů. Běžně se vyskytují dva hrudní řemeny, první je v přední části rozdvojen, běží kolem celé hrudi a zároveň prochází druhým podbřišníkem, který disponuje očkem pro zachycení vnějších otěží. Druhý níže položený končí v prvním podbřišníku, často na něm visí střípce a má spíše dekorativní funkci. Na kohoutku koně se nacházel také řemen ve tvaru oblouku, který se možná také přivázal přímo jařmu. Na jeho nižší úrovni se napojoval širší řemen končící medailonem zdobeným běžně rozetou nebo křížem, ale příležitostně z něj vycházela do vnitřku obloukového řemene zvířecí hlava. Postroje mohly být i mnohem složitější, tím že obsahovaly více podbřišníků či různě tvarovaných krčních řemenů. Na tělo koně se také pokládala pestře zdobená látka uchycená dalšími řemeny na hrudi a pod ocasem koně.

Ohlávka se skládá z udidla ve tvaru přesýpacích hodin, lícnice, nátylníku, čelenky, podhrdelníku a růžice, které jsou stejné jako u kavalérie. Na hlavu je připojen dlouhý zahnutý

hřeben se čtyřmi nebo častěji třemi pírky nad ušima. Uchycen je řemínkem, který vede pod lícnicemi a spojuje se s podkrčníkem a čelenkou. Někdy bývá doplněn stuhou vlající ve větru.

Tiglatpilesar III.

Půdorys vozu (Obr. 104) se zdá být obdélný s vertikálními toulci v předních rozích, výška už není stejná, ale zadní část je vyvýšena. Tento tvar zůstává nadále kánonem do konce asyrské doby. Plášť vozu je rozčleněn do pravoúhlé sítě s vnitřním zdobením, někdy připomíná soudobé destičkové brnění.

Kola jsou nápadněji masivnější než v 9. století a na místo šesti loukotí se používá osm (Obr. 103). Ráfek je opět složen ze dvou nebo tří vrstev, které jsou navzájem spojené páry klínových spojek, a všechny staženy vnější obručí. Tento způsob zůstává dále nezměněn. Obruč je navíc na freskách z Til Barsibu doplněna vzorkem.

Zasunutý oštěp nebo zavěšený štít na zádi nadále zůstává, ale někdy dochází k jejím vypuštění, což je považováno také za nový rys této doby.

Oj zůstává nezměněn, jen podpůrný eliptický rám bývá občas nahrazen buď kovovou tyčí (Obr. 102), nebo spíše lanem se smyčkou (Obr. 103). O počtu zapřažených koní může pouze spekulovat. Na plastikách jsou zobrazeni vždy dva, ale někdy se čtyřmi chocholy nebo nesprávným počtem otěží.

Zobrazení nezapřaženého vozu z doby Tiglatpilesara chybí, a proto je rekonstrukce járma pouze hypotetická. Zdá se, že polokruhové přídavky na jármu z předchozí doby odpadají a nahrazuje je jármo prohnuté v několika symetrických obloucích podle počtu koní a doplněnou měkkou vycpávkou. Na koncích může vidět opět zatočení, ale už častěji bez zvířecí plastiky. K jármu se kůň připoutal pomocí širokého řemene, který se zužuje směrem k temenní části a je zafixován podbřišníky. Hrudní pás se vyskytuje často jen jeden, ale zato bohatěji zdobený několika řadami střapců. Medailony na bocích koně jsou méně zdobené než v 9. století, ale nesou také několik řad střapců. Zvířecí hlava na řemenu medailonu odpadá a příležitostně můžeme vidět koně zakrytého látkou.

Ohlávka zaznamenala několik podstatných změn. Tvar udidla se přetransformoval do srpkovitého nebo rovného tvaru, růžice je kruhová, dlouhý hřeben nahrazuje vysoký chochol ve formě smrkového stromku běžně o třech patrech a koulí na vrcholu a čele je doplněno zvláštní bambulí. Na některých zobrazeních můžeme spatřit poprvé na ohlávce i nánosníky. Lícnice se nerozděluje už do třech řemínků, ale vede do menší růžice, kde se připínají jednak

nánosníky, tak dva řemínky k udidlu. Pod hlavou se nachází tři další do série zavěšené střapce.

Sargona II.

Tvar vozu i počet loukotí pokračuje v dřívější tradici, eliptický rám mizí úplně a je nahrazen druhým typem. Interiér vozu je někdy prostornější, což usuzujeme podle zvýšení členů posádky v některých případech na čtyři (Obr. 105). Jařmo odstrojeného vozu odpovídající popisu za Tiglatpilesara je tentokrát jasně zobrazeno na reliéfu z Chorsabádu a slouží pro zapřažení čtyř koní (Obr. 106).

Vozy na plastikách jsou vždy taženy dvěma koňmi, kteří ovšem mají na hlavách tři chocholy. Počet otěží je také různý, což znamená, že zobrazení přesně nepopisují, ale idealizují a zjednodušují. Nejpravděpodobněji se zase jednalo o dva nebo čtyři koně.

Oštěp nebo štít v zadní části, které začaly mizet za Tiglatpilesara, se už vůbec nevyskytují. Zřídka se opět setkáváme se dvěma překříženými toulci na bocích vozu.

Udidla nejsou příliš odlišná, ohlávka samotná je bohatě zdobená disky, rozetami, korálky a třásněmi. Chochol na hlavě se střapci nad sebou je podobný tomu za Tiglatpilesara. Někdy může být nahrazen dopředu zatočeným opeřeným hřebenem, který bývá také někdy znázorněn na hlavách koní vazalů (Madhloom, 1970, p. 20).

Sinacheriba a Aššurbanipal

Válečné vozy používané během doby Sinnacheriba (Obr. 108) a Aššurbanipala II. (Obr. 110) jsou podobné ve své konstrukci a vybavení a obsahují jen málo odlišností. Tvarem se ustálil za Tiglatpilesara a pokračuje až do této doby. To samé můžeme říct o velikosti a provedení kola.

Segment v podobě eliptického trámku spojující čelo vozu a oj mizí úplně a můžeme ho spatřit pouze výjimečně, považuje se za archaický typ (Obr. 109). Devátému století odpovídá co do počtu loukotí, tak i dvěma zkříženými toulci. Zvláštností je vysoko postavený trámek končící nad hlavami koní a spojený s ojem svislými tyčemi.

Obecně se dá říct, že se opět užívalo jak dvojspřeží, tak čtyřspřeží. Určení počtu koní na reliéfech představuje stále problém v nedokonalé reprodukci a zjednodušení. Tvar jařma pro čtyři koně můžeme opět spatřit na nezapřaženém voze z reliéfu Sinacheribova paláce

v Ninive. Tvar je identický jako za Sargona, jen na horní straně je doplněn osmi půlkroužky pro vedení otěží.

Počet chocholů také často neodpovídá množství koní a je jich ukázáno více. Jejich paleta je široká a velmi pestrá. Ranější typ chocholu o třech střapcích nad sebou rozšiřuje další střepec. Druhý typ zavedený už za Sargona a běžný za těchto dvou panovníků je v podobě dopředu zatočeného opeřeného hřebene. Třetí typ představuje půlměsícovitý tvar hřebene s peřím.

Za Sinacheriba se začíná také objevovat udidlo v podobě zvířete, nejčastěji koně. Počet střapců zavěšených pod krkem bývá vyšší a někdy jsou doplněny zvonci. Počet řemenů je menší, hrudní je pouze jeden, ale s mnoha liniemi střapců, které se také vyskytují na bočním medailonu. Často můžeme spatřit mezi koňmi na úrovni jejich hlav předmět vějířovitého tvaru, který bývá často zdoben stojící postavou. Funkce není zcela jasná, možná se jedná o čep spojující oj a jařmo.

13.3. Vozy v severní Sýrii a jejich vztah k Asýrii

Podle stylistických rysů můžeme severosyrské vozy rozdělit podle dvou období: z 9. století korespondující v mnoha detailech s vozy Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. (někdy se mluví o syrském vlivu na asyrské) a z 8. století, kdy pozorujeme silný vliv asyrského designu na syrské vozy (Madhloom, 1970, p. 26).

Do prvního období patří vozové scény ze Zinjirli (Obr. 113), Karchemiše (Obr. 115) a z Tell Halafu (typ 1, Obr. 114). Na rozdíl od asyrských vozů se náprava nachází uprostřed, což bylo typické pro syrské vozy od 2. poloviny 2. tisíciletí do 9. století. Konstrukce je obecně lehká a prostor umožňuje pojmut pouze dva muže. Často se zobrazoval jen jeden kůň, ale možná šlo pouze o zjednodušení a vypuštění druhého oře. Korba vozu je po celé délce stejně vysoká.

Podobně jako v Asýrii se užívalo v 9. století kola se šesti loukotěmi. Také oštěp a standarta spočívaly v zadní části vozu (v Tell Halafu chybí). Blízké podobnosti vykazují koňské hřebeny, jařma ukončená gryfy a elipticky tvarovaná podpůrná tyč u vozu z Karchemiše. Vůz z Tell Halafu typu 1 a Zinjirli mají podpůrnou tyč připomínající masivní lano. Co se týče umístění toulců vůz ze Zinjirli a Malatie (Obr. 111) mají na boku dva křížem přes sebe jako v Asýrii, z Tell Halafu jeden a z Karchemiše žádný.

Nejllepšími příklady 8. století jsou: vůz typu 2 z Tell Halafu ukazující některé elementy charakteristické pro vládu Tiglatpilešara III., vůz ze Sakjegözü (Obr. 112)

reprezentující 2. polovinu 8. století, fragmentární vozová scéna z Karatepe, vůz na bronzové misce z Nimrudu a vůz z Tell Tajanatu (Madhloom, 1970, p. 29).

Zadní část vozu je vyvýšena a představuje inovaci zavedenou za Tiglatpilesara III. Počet loukotí je šest nebo osm a náprava se už nalézá na vzdálenějším konci korby jako v Asýrii. Na jařmě zvířecí hlavičky zcela vymizely.

Některé starší rysy, jako toulce na boku, oštěp a štít vzadu, přetrvaly dále. Eliptická podpůrná tyč zůstala zde v užití i po Tiglatpilesarovi III., kdy v Asýrii postupně mizí. Toto tvrzení je podáno na základě vozové scény na slonovině z Nimrudu (Madhloom, 1970, p. 30), kde můžeme spatřit eliptickou tyč a čtyři členy posádky, kteří se objevují v Asýrii až za Sargona II.

13.4. Vozy v Urartu a Hasanlu

Podobu vozu z Hasanlu nám ilustrují dva kovové poháry datované do 9. století. První interpretuje vůz v bojovém aktu (Obr. 117), který se s asyrskými protějšky shoduje v kolech se šesti loukotěmi, zkřížených toulcích na boku korby a ve jhu se zvířecí plastikou. Na rozdíl chybí tyč svazující horní okraj korby s koncem oje a náprava se nachází uprostřed vozu. Posádku tvoří standardně vozataj a bojovník. Druhý vůz z procesí bohů (Obr. 116) charakterizuje asyrské posazení nápravy, i stejný počet loukotí a oproti předchozímu přítomnost opěrné podpěry. Konstrukce urartských vozů se nacházela pod tak silným vlivem asyrská tradice, že je téměř kopírují (Obr. 118).

13.5. Kavalérie

Během 9. století ještě nebyl boj ze hřbetu koně naprosto zvládnut. Útočilo se v páru (Obr. 165), kdy jezdec držel opratě obou koní a koordinoval jejich klus, zatímco válečník seděl na druhém a věnoval se střelbě (ed. Curtis & Reade, 2006, p. 161). Jezdec musel také udržovat bezpečnou vzdálenost mezi oběma koňmi, aby nedošlo ke kolizi. Muži seděli buď přímo na hřbetu koně, nebo přes něj přehodili látku, klasická sedla a třmeny se v této době ještě nepoužívaly. Postroj hlavy je stejný jako u koní táhnoucí válečný vůz, ale nenesou žádné chocholy a na ochranu hrudi se užívají kovové pektorály zavěšené řemenem přes krk, na spodním okraji bývá doplněn střapci. Příležitostně se objevuje dlouhý pás se střapci táhnoucí se podél celého těla.

Od Tiglatpilesara III. pozorujeme už změnu trendu, kdy válečník dokáže zároveň při jízdě útočit a nepotřebuje druhého jezdce (Obr. 169). Postroj odpovídá době, mizí pektorál a

nahrazuje ho zdobený hrudní pás. Temeno hlavy už není prázdné, ale osazené chocholem v podobě stromečku a na čele ční hrbolatý hruškový tvar. S vládou Sargona II. je hrudní pás osazen několika řadami střapců, další složený střapeček stromečkového typu visí pod tlamou a na temeni stojí dopředu zatočený hřeben nebo předchozí typ. Sedací látka je stažena jedním řemínkem za přední cíp pod břichem koně a druhý je volný se zdobením. Za jeho nástupce převažují opět jednoduché hrudní pásy a srpkovitý hřeben.

13.6. Nálezová specifikace

Unikátní kolekce částí postrojů pochází z několika studen v severozápadním paláci a vojenských arsenálů v pevnosti Salmanassara v Nimrudu. Jedná se především o fragmenty udidel, náčelníky, cvočky, zvonky, klapky na oči a další spojovací kovové součásti. Bohužel přesné informace o některých dílech nejsou publikované. Udidla s lícními kusy ve tvaru koně vyskytující se za Sinacheriba poukazují svým původem na severozápadní Írán.

Bronzové koňské pektorály odpovídající reliéfnímu zobrazení se v asyrském kontextu nezachovaly, ale mají svoje paralely v urartském bronzířství (Born & Seidl, 1995, S. 55-72). Dělíme je na jednodílné (Obr. 124) nebo dvoudílné (Obr. 125), které jsou spojené navzájem řemínky. V horní části se nacházelo vykrojení pro snadnější umístění na hrud' koně a plocha byla bohatě dekorována figurálními scénami a žebry kolem obvodu.

Urartská udidla také ovlivnila jejich produkci na Kavkazu, v Íránu a především v Asýrii a stávala se exportním artiklem do egejské oblasti (Oktay, 2004, p. 239). Vyráběla se především z bronzů, ale existuje i několik železných příkladů. Skládají se ze dvou ústních částí spojených kloubem, které mají na koncích lícní části, které můžou být buď volné (ranější z období mezi poslední čtvrtinou 9. až do první čtvrtiny 8. století), nebo pevné (8. století), a větší kroužky pro uzdu (Oktay, 2004, p. 239). Lícní kusy dále obsahovaly další otvory nebo očka pro uchycení řemínků.

Mnohem obsáhlejší soubor koňských postrojů se zachytil na sídlišti v Hasanlu, jenž bylo zničeno na konci 9. století pravděpodobně urartskou armádou. Jedná se o udidla, části uzd, cvočky, náčelníky, zvonky, pektorály a dokonce zbytky vozu a bronzové zakrytí hlavy koně.

13.7. Katalog

Část koňského postroje (slonovina, 16,1 x 8,7 cm, Salmanassarova pevnost, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1962,1110.7, Obr. 119)

Část koňského postroje (bronz, 16,8 x 8 cm, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 91337, Obr. 120)

Lichoběžníkové koňské náčelníky s perforovaným okrajem (kámen, 11,1 x 7,9 cm, 12,8 x 9,2 cm, Nimrud, Salmanassarova pevnost, 8. – 6. st. př. n. l., BM, inv. č. 1987,0131.89 – 90, Obr. 121)

Koňský náčelník s nahou bohyní držící lotosový květ a lva (slonovina, 16,2 x 6,6 cm, Nimrud, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 61.197.5, Obr. 122)

Koňský náčelník s vyřezávaným proplétaným motivem (slonovina, 10,6 x 5,3 x 0,8 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.145.5a, b, Obr. 123)

Zvonky (bronz, v. 5 cm, š. 3,4 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.194 a N.169)

Urartu a Írán

Pektorál (bronz, Urartu, SAG, inv. č. AG 230, Obr. 124) – nese heraldicky vyjevenou identickou bojovou scénu s válečnými vozy, které pronásledují nepřátele

Pektorál (bronz, Urartu, MGL) – žebrování pokrývá celou plochu kromě konců, kde se nachází bojové scény

Kolekce udidel (Archeologické museum v Ankaře, VM)

Zbytky zuhelnatělého vozu (Hasanlu, 9. st. př. n. l., Obr. 130) – identifikováno šestiloukoťové kolo a oj

Zakrytí hlavy koně (bronz, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. HAS 64-460, Obr. 130)

Rekonstrukce koňských postrojů (bronz, Hasanlu, 9. st. př. n. l., Obr. 129)

Koňské pektorály (bronz, Hasanlu, 9. st. př. n. l., Obr. 128)

14. Obléhací stroje

Ohromující síla asyrské armády donutila sousední národy k většímu spoléhání se na své fortifikace, protože v konfrontaci s imperiální armádou v otevřené bitvě neměli téměř žádnou šanci (Yigael, 1963, p. 302). Asyrští konstruktéři tak vyvinuli technicky sofistikovanější obléhací stroje, zejména pohyblivé věže s beranidly, pro snadnější pokoření těchto překážek. Běžná praxe aplikovaná v těchto regionech představovala hradby s kamenným základem a cihlovou nástavbou. Obléhací stroje se především soustředily na poddajnější složku hradby s cílem ji rozrušit a nechat zřítit. V 9. století jsou obléhací stroje masivnější než jejich nástupci ve vrcholném období.

Aššurnasirpal II.

Obléhací věž s beranidlem (Obr. 131) se skládala z celodřevěné konstrukce, která spočívala na masivním pravoúhlém podvozku opatřeném šesti širokými nebo do série řazenými loukoťovými koly, aby stroj lehce nezapadnul a lépe odolával nerovnému terénu. Každé kolo mělo svou vlastní nápravu uloženou po obou stranách do rámu podvozku. Soustava trámů a podpěr dovolovala obsluze tlačit do příčných trámů a uvádět stroj do pohybu. Věž obsahovala minimálně dvě patra a přízemí, které spojovaly přístupové žebříky. V přízemí bylo zavěšeno dlouhé beranidlo zesílené na konci kovovou hlavou ve formě komolého kužele. Lanové závěsy uvázané na trámu stropu uchopovaly beranidlo a dovolovaly jeho pohyb. Ve fázi úderu, snad i v klidovém stavu, se nacházelo beranidlo v šikmé pozici, čehož se mohlo dosáhnout pouze kratšími závěsy v přední části. Koordinátor či velitel pohybu věže nejpravděpodobněji dlel ve frontální kryté nižší věžovité úrovni se čtvercovými střílnami a válcovitou střechou. Vyšší zadní věž s ní spojená byla nekrytá a operovali na ní lučištníci s vojáky, kteří je kryli štíty a zároveň vrhali na obránce kamení. Primárním úkolem věže bylo narušení struktury hradby a její zřícení, v této době ještě nedisponovala padacími můstky. Plášť tvořilo pletené proutí na trámové konstrukci, někdy snad potažené kůží nebo látkou. Ve výbavě nesměla chybět voda na hašení a zásoba vrhacích kamenů. Pro efektivnější hašení čelní části stroje byla nejvyšší věž dovybavena speciálními potrubními rozvody vody. Mezi alternativy pro zneškodnění beranidel patřilo také jeho zachycení pomocí řetězů a znemožnění jeho pohybu. V tomto případě museli asyrští vojáci použít háky, kterými stahovaly beranidlo zpět dolů.

Salmanassar III.

Balavatská brána vyjevuje dva velmi podobné typy obléhacího stroje, jejíž celková konstituce byla kovotepcem velmi zjednodušena a schematizována do dlouhého vozu s věžemi, jehož přední část tvoří nehybné beranidlo (Obr. 132). První typ s podvozkem se šesti loukoťovými nekrytými koly má vykrojenou zadní část, beranidlo s vertikálním žebrováním a jednu věž. Oproti tomu druhý má pouze čtyři paprscitá nechráněná kola, beranidlo ve tvaru zvířecí hlavy a dvě paralelní bitevní věže s cimbuřím. Charakteristickým znakem pro oba typy jsou lučištníci operující v zadní části vozu za věžemi a nejasná postava vojáka buď sedícího u prvního typu, nebo držícího lano u druhého. Podle mého názoru se nejedná o zcela nový druh obléhacího stroje, ale o nesprávně interpretovaný stroj užívaný běžně za Aššurnasirpala II. Samotný obraz věže s pevným beranidlem ukazuje na neznalost jeho konstrukce umělcem a spíše přináší komickou představu při jeho nasazení.

Tiglatpilesar III. - Aššurbanipal

V této době dochází k několika významným modifikacím v konstrukci obléhacích strojů, které jsou oproti ranému 9. století jednodušší (Obr. 133). Typický je podvozek se čtyřmi loukoťovými koly umístěnými v jeho krajních polohách, otevřená s cimbuřím nebo uzavřená se střílnami frontální bitevní věž a zásadní novinku představují dvě beranidla uložená dle reliéfů těsně nad sebou, ovšem verze s jedním zůstala v užití dále. Jejich funkční konec zaznamenal také vývoj směrem ke špičatému tvaru. Domnívám se, že beranidla nevisela nad sebou, ale vedle sebe. Tento způsob je mnohem efektivnější proti hradbě, než první, který by vyžadoval mnohem složitější projekční a konstrukční zásah. Za Sinacheriba se setkáváme pouze s jedním, ale dlouhým beranidlem.

Věž byla zpravidla osazena lučištníky, kteří kryli stroj před útoky obránců. Nacházeli se také často za věžemi nad úrovní stropu prostoru s beranidlem, kam pravděpodobně vedl žebřík z nitra stroje. Tento jev se začíná objevovat už za Salmanassara III., u Tiglatpilesara III. a Sargona II. sporadicky a širšího významu nabývá za Sinacheriba. Opláštění pokračovalo v dřívější tradici, tj. pomocí proplétaného proutí zobrazeného v podobě otočeného cihlového vzoru a potaženého látkou nebo kůží, která na jednom reliéfu nese koncentrické kruhové vzory (Tiglatpilesar III.), jindy schodišťovité kosočtvercové vzory (Sargon II.) nebo místa, kde jsou jednotlivé kusy spojeny (Sinacherib). Běžná je také praxe zpevňování terénů před strojem a budování umělých ramp, které se zachovaly věrně reliéfům v Lachiši (Obr. 134,

Obr. 135). Na tomtéž reliéfu vidíme také vojáka zpoza věže hasícího beranidlo pomocí velké lžíce.

15. Zdolávání vodní překážek a lodě

Vodní toky představovaly pro asyrskou armádu významnou překážku, zejména co se týče transportu vojáků a vybavení. Pokud nebyla řeka široká a proud příliš prudký, používali vojáci nafukovací kožené vaky, které jim pomáhaly zdárně překonat řeku a to i s výstrojí. Vaky avšak nebyly dokonale těsné a bylo nutné je během plavání často dofukovat. Balavatská brána také velmi stylizovaně interpretuje použití pontového mostu ze dřeva nadlehčovaného identickými vaky (Obr. 136). V opačném případě bylo nasazení lodí nezbytné. Do Sinacheribovy vlády nepoužívali Asyřané válečné loďstvo, ale pouze čluny pro přepravu osob a materiálů. Útočné a transportní birémy, operující v Perském zálivu proti babylonským rebelům, s ním se objevující jsou především dílem fénických řemeslníků. Ne všechny lodě níže zmíněné se nachází v přímém vojenském kontextu, avšak jejich nasazení se dá s vysokou mírou předpovídat.

Typ A (Aššurnasirpal II., Obr. 137) – podlouhlá loď téměř s plochým kýlem a s rovnými nahoru zahnutými konci. Sloužila pro přepravu zejména válečných vozů, koní, výstroje a důstojnictva včetně krále. Pohon zajišťovalo několik veslařů a také mužů, kteří ji táhli pomocí lan uvázaných na přídi lodi a kolem svých hrudníků z protějšího břehu. Směr řídil kormidelník a kontrolu výšky hladiny zajišťovali muži na přídi pomocí dlouhých tyčí. Transport koní neprobíhal na palubě, nýbrž mokrou cestou. Zvířata se odstrojila, pouze se nechala uzda a opratě, za které je držel voják na palubě.

Typ B (Salmanassar III., Obr. 138) – jednoduchá loď s plochým dnem a zahnutou přídí i zádí směrem nahoru, jejichž konce byly ukončeny plastikami ve formě koňských hlav. Byla použita pro transport tributu do domovské země a posádku tvořili veslaři a kormidelníci.

Typ C (Sargon II., Obr. 139) – jednoduchá loď s plochým kýlem a s vysoko vytaženou přídí v podobě koňské hlavy a zádí konkávně rozšířenou. Primárně je určena pro táhnutí stavebního dřeva. Vyskytuje se i verze se stěžněm, která již nesloží stejnému účelu, nýbrž doprovází výše zmíněné.

Typ D (Sinacherib, Aššurbanipal, Obr. 140) – rákosové čluny nebo vory používané zejména v těžko přístupných bažinatých oblastech. Svojí lehkou konstrukcí umožňovaly účinněji pronásledovat a zneškodňovat nepřátele, kteří zde hledali útočiště. Vyrobeny byly

z vodorovných vrstev rákosu, svázaných navzájem provazy, které jsou v případě člunů na přídi a zádi mírně zahnuty směrem nahoru.

Typ E - Quffa (Sinacherib, Obr. 141) – arabské slovo užívané pro čluny ve formě oválného koše složeného z pletené trávy, rákosu nebo proutí potaženého zvířecí kůží. Asyrské reliéfy potvrzují jeho dlouhodobou tradici. Posádku tvoří zpravidla dva páry naproti sobě sedících veslařů a v první řadě sloužila pro přepravu nákladů.

Typ F (Sinacherib, Obr. 142) – vor poskládaný z jednotlivých trámů, které jsou navíc nadnášeny k nim přivázanými nafouknutými koženými vaky.

Typ G1 – válečná biréma (Sinacherib, Obr. 143) - obsahuje dvě řady vesel, které jsou umístěné tak, že horní veslo je vždy mezi dvěma dolními. Volným průhledem disponují pouze veslaři v horní řadě, zatímco druzí veslují v podpalubí a vesla vycházejí z boku lodi prostřednictvím malých otvorů. Nad horními veslaři se nachází dvě další horizontální úrovně. Na první se střídají šrafované a prázdné čtverce a na druhé, tvořící okraj horní paluby, na které stojí vojáci a posádka, je zavěšena řada kruhových štítů. Před lodi je osazena špičatým beranem, zatím co záď je zahnutá směrem nahoru do ostrého konce. Uprostřed paluby stojí stěžeň s jedním ráhnem a svinutou plachtou, který je stabilizován ukotvenými lany na přídi a zádi lodi. Směr lodi koordinují dvěma dlouhými vesly na zádi, jejichž list na rozdíl od běžných není čtvercový, ale postupně se zužující směrem ke kormidelníkovi.

Typ G2 – přepravní biréma (Sinacherib, Obr. 144) – oproti válečnému typu má před i záď zahnutou směrem nahoru a konce konkávně rozšířeny. Navíc odpadá stěžeň a střední úroveň se čtverci.

Typ G3 – válečná biréma (Aššurbanipal, Obr. 145) – dlouhá loď se dvěma řadami vesel, s vysokou přídělí v podobě koňské hlavy a zádi zatočenou směrem dopředu. Jedna skupina veslařů se nachází v uzavřeném podpalubí, ze kterého úzkými okny vycházejí vesla, naproti tomu druhá sedí přímo na palubě. Loď ovládají dva kormidelníci na zádi, kteří manipulují se dvěma dlouhými vesly.

16. Vojenské tábory

Budování dočasných vojenských táborů představovalo běžnou praxi asyrské armády při delším a náročnějším obléhání nepřátelských měst. Uzavřený okrsek tábora se obestavěl jednou hradbou nebo valem s věžemi v pravidelných rozestupech, na jejichž stavbu se nejpravděpodobněji použily vepřovice, rákos, kámen a dřevo na vyztužení konstrukce, vše v závislosti na dostupnosti jednotlivých materiálů.

Přibližnou dispozici tábora a uspořádání dílčích zařízení vykreslují palácové reliéfy. Tábor Aššurnasirpala II. má kruhový půdorys rozdělený do čtvrtin (Obr. 146), které obsahují obrazy patrně související s náboženskými obřady či obětí, představované rozprašováním specifické kapaliny na zainteresované objekty, obětováním ovce a pečení chleba. Se stejným půdorysem se setkáváme také za Salmanassara III. (Obr. 147), kde interiér tvoří pouze kultovní stavba se dvěma sloupy a s půlkruhovitou stříškou a postava válečníka, možná samotného krále. Charakteristickou zvláštností vlády tohoto monarchy je častý výskyt tábora pravoúhlého tvaru, který se dále nevyskytuje. Po obvodu opět nese naznačené věže a také brány v podobě přerušení. Vnitřní prostor je buď prázdný, nebo se rozděluje vodorovnou čarou na dvě oblasti se scénami spojenými s činnostmi nutnými pro běh vojska a s figurou mezi dvěma sloupy vždy v horním registru.

Počínaje nástupem Tiglatpileasara III. (Obr. 148) se půdorys tábora mění do oválné formy a zůstává stejný i u jeho nástupců (Obr. 150, Obr. 151). Ve většině případů je rozdělený vodorovným pásem, možná cestou do dvou ploch, které snad představují dvě nejdůležitější čtvrtě tj. královskou, většinou umístěnou v horním registru a samotné ležení armády. Brány ležely v tomto a na něm kolmém směru (Obr. 149).

Zázemí tábora charakterizují obecně podlouhlé stany s obloukovitým zakončením, které jsou zobrazeny jak z boku, tak v příčném řezu. Hlavní konstrukci tvořily dva vysoké kůly situované v ose v přední a zadní části stanu. Na ně ve výšce vyšší než je lidská navazovaly dva symetricky usazené šikmé vazáky, které je spojovaly se svislými nebo mírně skloněnými tyčemi usazenými v zemi a šikmými uzavírající se ke špičkám kůlů. Vnější konce vazáků i vrcholy kůlů byly rozdvojeny. Mezi těmito základními díly se nacházeli doplňkové obvodové tyče navzájem spojené, nakonec se přes celou konstrukci usadila a vypnula látka pomocí provazů a kolíků.

Vzhled stanu odpovídal teplému klimatu běžnému v tomto regionu, a proto měl být především vzdušný a zároveň chránit před prudkým sluncem. Toho se dosáhlo nezakrytím

obdélné části a zastřešením apsid ve tvaru čtvrtkoule. Samotné kůly se dále zajistily přídatnými lany, která jsou patrné v nezakrytém prostoru.

Stany sloužily jednak jako ubikace pro vojáky, ale také jako kuchyně, ošetrovny a sklady. Vojáci spali v nezastřešené části, jak zde bývá zvykem buď na kavalcích, nebo na rákosové rohoži. Interiér doplňovaly sedáky, zavěšené nádoby, kultovní náčiní atd.

Královská rezidence stála odděleně a charakterizuje ji obdobný stan, ale větších rozměrů, luxusnější a někdy doplněný zdobením (Obr. 152, Obr. 153). Příležitostně můžeme spatřit postavu krále sedícího na trůně, velitele *turtánu* a skupina eunuchů s vějíři.

Nejvyšší rozhodnutí související s průběhem boje často podléhala vůli bohů, kterou zjišťovali k tomu určení kněží ve vysokých kónických kloboucích. Divinace probíhala před oltářem ohně v podobě mísy na vysoké nožce a obětním stolem s nohama ve tvaru lvích tlap. Nejvhodnějším zvířecím adeptem pro tuto činnost byl především beran. V pozadí také často stojí dvě standarty pevně usazené do stojanu a s kruhovým symbolem na vrcholu nebo nezapřažený bojový vůz s identickými symboly.

17. Armáda a její složky, identifikace dle zobrazení

17.1. Král – nejvyšší velitel

Výběr královského šatu na palácových reliéfech souvisel s konkrétní příležitostí, pro které byl určený. K význačným znakům panovníka patřil dlouhý pečlivě upravený plnovous a vlasy, zakroucený knírek a především božská koruna. Šperky jako náušnice a náramky, které často nesly na svých koncích zvířecí plastiky, dokreslovaly a určovaly jeho významné postavení.

Královský oděv, charakteristický pro sochy, stély a specifické formální scény na reliéfech, podléhal starobylé tradici spadající až do středoasyrského období (Tukultí-Ninurta I. a Tiglatpilešar I.). Nejlépe je ilustrován na soše Aššurnasirpala II. z Nimrudu (Obr. 154) a pokračuje až do vlády Aššurbanipala (Madhloom, 1970, p. 66). Kolem dlouhé tuniky se omotává přišíitý pás s třásněmi následující směr šroubovice do pasu, kde je stáhnut šňůrou a dále pokračuje šikmo přes záda na pravé rameno a spadá na hrudník. Levá ruka na rozdíl od pravé, jenž je volná, spočívá v rozšířené části tuniky připomínající šátek na podporu zlomeniny. Obvykle drží v této ruce palcát s kulovitou hlavicí jako symbol nejvyšší autority. Rozparek se nalézá na levé straně oděvu.

Oděv Aššurnasirpala II. vyskytující se v loveckých a válečných scénách následoval více praktické využití s jednodušší dlouhou tunikou s krátkými rukávy a širokým pásem, přes který běží kožený pásek s přezkou. Řemínek zavěšený přes rameno drží na boku meč v pochvě a samozřejmě nechybí královský luk, znak vítězství (Russell, 1998). Oděv je bohatě prošíváný a doplněný mnoha pentlemi a třásněmi. Jeho nástupci následují ve válečném oblékání odlišný trend, módní se stává dlouhá tunika s krátkými rukávy a přes ni přehozené roucho s třásňovými okraji a pásem běžícím od pravého boku k levému rameni, do kterého jsou zasunuty dýky. Tento styl se poprvé vynořuje na několika Aššurnasirpalových náboženských a obřadních výjevech (Obr. 156) a stává se tradičním až do konce 7. století, ale výjimečně se můžeme setkat i s odchylkami. Vysoce umělecké vyšívání obsahuje širokou škálu motivů od jednoduchých geometrických až k mytologickým a rituálním scénám. Salmanassar III. ho užívá také pro formální státní události, např. na černém obelisku, Balavatské bráně a trůnu z Nimrudu (Madhloom, 1970, p. 67). Tiglatpilešar III. naopak občas nahradil tento typ formálním oděvem charakteristickým pro státní stély. Od Sargona (Obr. 157) po Aššurbanipala se objevuje roucho přehozené trochu odlišně a je charakteristické bohatým zdobením.

Šamší-Adad V. na své stéle přichází s odlišným rysem tzv. dvojitého bandelíru na místo třásňového pásu, což je naprosto neobvyklé (Obr. 158). Obdobnou tuniku s pásem, ale bez třásní i bandelíru, má oblečenou Aššurbanipal (Obr. 159) na loveckých a oslavujících scénách. Za jeho vlády existuje také kratší verze zmíněného loveckého typu sahající po kolena (Obr. 160). Obutí tvoří standardně sandály, pouze na jedné lovecké scéně je Aššurbanipal obut jako vojáci ve vysokých botách a na nohách má punčochy.

17.2. Hlavní velitelé

Za důležité osoby stojící vysoko v armádní hierarchii můžeme pokládat muže s plnovousem, dlouhými vlasy a stuhou ve vlasech, jejíž konce spadají až k pasu. Oděni jsou v dlouhé zdobně vyšíváné tunice s krátkými rukávy, mají náušnice, náramky a meče identické s královskými. Často jsou spojovány s postavou nejvyššího velitele *turtánu* (Obr. 155).

Osobitý vzhled patří eunuchům (Obr. 155), blízkým služebníkům a strážcům krále, kteří dbají vždy na oholený obličej a delší upravené vlasy. Oděv s lemovaným či třásňovým okrajem následuje královský styl, ale s menší zdobností. Často jsou vyzbrojeni mečem, palcátem s rozetovou hlavicí, lukem a toulcem. Účastní se královských tažení a sami se zapojují do boje, což je zejména charakteristické pro Tiglatpilešara III. (Obr. 161) a Sargona II. V tomto kontextu už mají na sobě šupinovou zbroj na dlouhé tunice a přilbici. Významnou roli hrají také u ceremoniálních obřadů, při kterých metličkou rozprašují posvátnou vodu. Naopak od Sinacheriba jejich postavení pokleslo, nenosí už tak často zbraně a jako sluhové kryjí panovníka slunečníkem. Všichni důležité členové královského dvora se odlišují od ostatních méně významných svými šperky a zdobnějším oděvem. Eunuch se stuhou ve vlasech bývá ztotožňován s *rab-réši* (Obr. 155) neboli s hlavním eunuchem (Madhloom, 1970, p. 68).

17.3. Vojsko a nižší důstojníci

Aššurnasirpal II. a Salmanassar III.

Kopiníci jsou oblečeni v krátké tunice stáhnuté širokým pásem a řemínkem s přezkou, jsou bosí, hlavu jim chrání kónická helma (A1) a výzbroj tvoří kopí, meč s pochvou (1A) a obdélný štít pletený z proutí (Obr. 166).

Lučištníci se dají rozdělit do dvou skupin podle výše ochrany těla. Lehký lučištníci (Obr. 165) jsou oděni v krátké tunice nebo pouze v bederní roušce stažené širokým pásem a

řemínkem s přezkou. Zpravidla jsou bosí a výzbroj tvoří meč (1A), luk, toulec se šípy a příležitostně dýka. Hojně je doprovází stejně oděný voják, jenž jim poskytuje ochranu prostřednictvím obdélného štítu. Oproti tomu celé tělo těžkého lučištníka chrání šupinovitě brnění s krátkými rukávy přehozené přes spodní tuniku a kónická helma se šupinovými závěsy (A1) kryjícími spodní partii hlavy a krk (Obr. 163). Můžeme zde také identifikovat odlišný druh pásu, snad bronzového, se zaoblenými konci stáhnutými přezkou. Obutí už je v sandálech a jeho výzbroj se skládá z meče (1A), luku a chrániče paže. Jak bývá zvykem, chrání ho obdobně vyzbrojený muž s kruhovým ostnatým štítem a dýkou. Jednotky těchto vojáků nepůsobily pouze jako pěší oddíly útočící ze země či z věže obléhacího stroje, ale rovněž jako posádka válečného vozu. Stejným brněním jako těžký lučištník disponuje také ženista (Obr. 163), který při obléhání města manipuluje s nástrojem pro podkopávání hradeb.

Oděv jezdce kavalérie (Obr. 165) odpovídá lehkému lučištníkovi a jeho výzbroj obsahuje oštěp, kruhový štít, luk s toulcem a meč (1A). Partner vedoucí jeho koně nesl pravděpodobně stejný oděv a půlkulovitou helmu (D1).

Vozataje a válečníka bojového vozu (příležitostně se může vyskytnout i třetí muž) s božskou standartou, poukazující na jejich vznešenější původ, charakterizuje dlouhá zdobnější tunika stáhnutá širokým pásem a řemínkem s přezkou, absence přilby a meč (1A) (Obr. 162). Válečník ale používá přednostně luk a k dispozici má dále oštěp a sekyru, které spočívají v toulcích na boční straně vozu. Mnohem drtivější úder nepříteli zasadil vůz osazený těžkým lučištníkem, stejně obrněným vojákem držícím kruhový štít a vozatajem uprostřed, který na rozdíl od nich má pouze krátkou tuniku (Obr. 164). Na boku vozu jsou k dispozici další zbraně a na vyšší postavení těchto těžkooděnců poukazuje jejich královský meč se lvími hlavami (1).

Královskou posádku vozu v útočícím aktu tvoří obdobně vozataj, voják držící kruhový štít s ostny a lví hlavou a osobnost samotného panovníka. V případě triumfálního pochodu namísto vojáka nastupuje služebník se slunečníkem.

U bojovníků držících palcát můžeme hypoteticky předpokládat jejich vyšší postavení v rámci armádní hierarchie a nazývat je důstojníky či veliteli. Na památkách těchto dvou vládců se objevuje několik kategorií, jejichž společnými rysy jsou krátká tunika, někdy zdobená střapci při okraji, meč v pochvě (1A) a přítomnost palcátu v pozvednuté ruce (2, 2A) (Obr. 166). Helma je buď kónická (A1), nebo žádná a obutí není podmínkou. Nejpočetnější skupina používá luk, a tak nesmí chybět toulec a v jednom případě nese dokonce na zádech kruhový štít s ostny a s lví plastikou. Jejich prezence je patrná především v souvislosti s odvodem zajatců, při přepravě bojových vozů přes řeku a příležitostně v jiných kontextech.

Tiglatpilešar III.

Během jeho vlády můžeme podle palácových reliéfů rozeznat celkem pět druhů kopiníků (Obr. 167). Všichni jsou oblečeni v krátké tunice, jsou bosí a vyzbrojeni standardně kopím, kruhovým štítem a krátkým mečem (3). Odlišují se především typem přilby, kdy první z nich nese trychtýřovitou (B1) a zbylí čtyři hřebenovitou (E1-3, F1, G1-2, H1-2, I1-2), z nichž kopiníci s typem E1-3, G1-3, H1-2 a I1-2 jsou charakterističtí svými dvojitými překříženými bandelíry s diskem na hrudi.

Obdobně můžeme rozdělit lučištníky na základě míry jejich ochrany (Obr. 168). Šupinová košile na dlouhé tunice a trychtýřovitá helma (B1-2) charakterizuje těžkého a krátká tunika s trychtýřovitou helmou (B1) nebo stuhou ve vlasech lehkého lučištníka. Společné znaky zahrnují široký pás, holé nohy, luk a toulec. Těžký lučištník navíc používá krátký meč (3) a doprovází ho nosič obléhacího štítu v krátké tunice, trychtýřovité helmě (B1, B2) a s dýkou v ruce (1).

Větší specializace kavalérie se projevuje snížením počtu zbraní jezdce o luk a toulec se šípy a přesunutí důrazu na kopí či oštěp. Jezdec u těžké kavalérie (Obr. 169) disponuje trychtýřovitou přilbou (B2) a šupinovou košilí s krátkými rukávy přehozenou přes tuniku, naproti tomu u lehké kavalérie kónickou helmou (A2), tunikou a mečem. Válečné vozy ustupují do pozadí a neúčastní se přímých bojů.

Do skupiny důstojníků zde můžeme zahrnout muže v krátké tunice, s kónickou helmou (A2), lukem, toulcem a příznačným palcátem s kulovitou hlavicí (1D).

Sargon II.

Pátevní součástí pěchoty se během jeho éry staly oddíly kopiníků (Obr. 170) v krátkých tunikách stáhnutých pásy, kříženými bandelíry s diskem na prsou a hřebenovitých přilbách (F2-4). Příležitostně jsou zobrazeni obutí v sandálech, v ruce drží štíty kruhového tvaru s cihlovým motivem a kromě kopí užívají také meč (3).

V jeho armádě vynikaly především dva typy lučištníků (Obr. 168), z nichž těžkého charakterizoval nový druh trychtýřovité přilby s nízkou špičkou (C1-3), šupinová košile navlečená na krátké tunice a krátký meč (3A). Před nepřáteli ho chránil obdobně vystrojený voják obdélným štítem, který mu možná také nesl toulec se šípy. Naproti tomu lehký lučištník měl pouze skromné odění v podobě bederní roušky s cípem látky visícím dolů, stuhu ve

vlasech, krátký meč, toulec se šípy a sekerou zavěšený přes záda, což umožňovalo větší mobilitu. V jednom nejasném případě můžeme rozpoznat snad středního lučištníka v trychtýřovité helmě (C), krátké tunice a s mečem. Za obléhacími štíty se v této době setkáváme pouze eunuchy v dobové trychtýřovité helmě (C1), dlouhé tunice se zdobeným lemem, se šupinovou košilí, lukem a mečem (2A) u pasu. Voják se stejnou přilbicí a krátké tunice se šupinovou košilí drží před ním štít a zároveň mu podává šípy. Jeho výzbroj ovšem má na starosti další muž stejné vizáže stojící za ním.

Ve výbavě a organizaci kavalérie došlo k několika změnám. V první řadě se setkáváme pouze s jedním typem střední kategorie (Obr. 172) v krátké tunice a trychtýřovité helmě (C1). Význačnou inovací jsou vysoké boty a punčochy, které se dříve nevyskytovaly. Paleta používaných zbraní se opět rozšířila a zahrnuje kopí, meč, luk a toulec.

Posádku válečných vozů tvoří zpravidla čtyři muži, tj. bojovník nebo monarcha, vozataj a dva vojáci s kruhovými štíty po stranách (Obr. 105). Všichni mimo krále nosí trychtýřovitou přilbu (C1-3) a tuniku s mečem (2A). Vozataj se plně věnuje řízení koní a popohánění je bičem, bojovník útočí lukem a zbylí dva jistí boky. Výjimku tvoří vůz se standartou boha Aššura osazený pouze dvěma muži bez helmice, tj. vozatajem a asi výše postaveným členem královského dvora vyzbrojeného lukem a mečem. V triumfálních scénách projíždí král na svém voze s vozatajem a nosičem slunečníku podél mrtvých těl nepřátel.

Zajímavou skutečností je úplná absence nižších důstojníků identifikovatelných podle přítomnosti palcátu, které ve všech prominentních kontextech nahrazují muži s oholeným plnovousem. Tento trend může poukazovat na větší moc eunuchů na královském dvoře.

Sinacherib

Rozčlenění pěchoty se stává mnohem pestřejší než v předchozí době a zejména je tento jev patrný u oddílů kopiníků. Lehké kopiníky (Obr. 167), jejichž společným znakem je krátká tunika a absence obutí, můžeme rozdělit do třech skupin. První je typická hřebenovitou helmou (F1) a kruhovým štítem s cihlovým motivem a umbem, druhá kónickou přilbou (A3) a velkým kuželovitým štítem a třetí se od předchozí odlišuje půlkulovitou helmicí s krčným chráničem (D2).

Zbylí kopiníci už nosí vysoké uzavřené boty vepředu stažené, punčochy, kopí a meče (3). Dvojitý bandelír s diskem na prsou a hřebenovitá přilba (F5, G2) označuje středního kopiníka (Obr. 174). Těžký kopiník se odlišuje šupinovou košilí a kónickou helmou (A3).

Rozdělení jednotek lučištníků zůstává stejné jako za Sargona (Obr. 175). Těžký typ reprezentuje šupinová košile na krátké tunice, vysoké boty, punčochy, kónická helma (A3) a meč (3D). Při obléhání ho doprovází nosič velkého štítu identicky oděný a držící kopí. Na opačné straně existuje lehký typ v prosté tunice, se stuhou ve vlasech nebo čepkou, neobutý a ozbrojen mečem, lukem a toulcem se šípy.

Ve skromné míře dochází také k uplatnění nových útvarů prakovníků (Obr. 175). Jejich výbava odpovídá těžkým typům, ale nemají obutí a punčochy.

Ojedinele se opět objevují předpokládání důstojníci s palcátem. První připomíná těžkého kopiníka a pozvednutým palcátem (1K) odvádí zajatce. Druhý podobou odpovídá těžkému lučištníkovi bez přilby s toulcem na zádech a s odlišným palcátem (4).

Velký důraz se také klade na výstroj kavalérie (Obr. 176), která odpovídá těžkému lučištníkovi a vyzbrojena je standardně kopím, mečem, toulcem a lukem. Bojové vozy se už nezapojují přímo do bojů, ale slouží pouze pro transport krále.

Aššurbanipal

Oddíly těžkých a středních kopiníků zůstávají důležitou součástí armády i nadále, zatímco lehké jednotky se vůbec nevyskytují. Těžký kopiník se také často zobrazuje pouze se stuhou ve vlasech a u středního došlo ke změně štítu na věžovitý typ.

Obdobě zůstává těžký a lehký lučištník, jejíž řady se rozšiřují o střední kategorii v krátké tunice, stuhou ve vlasech či čapce, vysokých botách a punčochách. Důstojník obrněný jako těžký lučištník s palcátem odvádí zajatce. Prakovníci jsou méně chráněni, jen v tunice bez brnění a nedisponují helmou.

Znázornění válečného vozu je opět častější a posádku tvoří vozataj, bojovník a dva vojáci s kruhovými štíty obdobně jako za Sargona. Všichni nesou kónickou helmu (A4), šupinové brnění a válečník luk. U kavalérie nezaznamenáváme žádných změn.

18. Střetávání asyrského a řeckého světa

Od 10. století asyrský stát započal éru expanze, která vedla k podmanění celého Předního východu zahrnující Babylónii a dokonce i Egypt. V polovině 9. století překročili Eufrat s cílem obsadit severní Sýrii a po několika rebeliích a období stagnace v 1. polovině 8. století dobyl Tiglatpilešar III. syrská království a transformoval je do provincií. Sargon II. rozšířil sféru vlivu asyrského státu na Kypr a konečně Asarhaddon a Aššurbanipal krátce obsadili Egypt v 2. čtvrtině 7. století.

Paralelně s vzrůstající asyrskou přítomností v severní Sýrii se zdá, že na pobřeží Levanty připluli Řekové. Nejranější nálezy řecké keramiky v tomto regionu se datují do poloviny 10. století a do poloviny osmého je jejich výskyt malý a jejich prezence je spojována s obchodními aktivitami Féničanů (Luraghi, 2006, p. 27). Následně se setkáváme s vyšší distribucí, zejména na lokalitě Al Mina, pro kterou v časovém horizontu konce 8. a raného 7. století je charakteristická vedle místní keramiky početná skupina eubojská, kykladská a kyperská. Identifikována byla také sporadicky na dalších sídlištích v Ras el-Bassit a Tell Sukas (Luraghi, 2006, p. 29). Kromě obchodu vyvíjeli řečtí kolonizátoři také silné pirátské úsilí, které je zaznamenáno v korpusu dokumentů z asyrského královského dvora. Dopis asyrského provincionálního úředníka králi Tiglatpilešarovi III., pravděpodobně z let 738 - 732 hovoří o nájezdech tzv. „*Iaunaja*“ na syrská města a sérii bitev s nimi svedenými. S tímto termínem, zřejmě odvozeným od ranější formy pro pojmenování Iónů, se setkáváme poprvé a stává se dále typickým označením pro řecké obyvatelstvo na Blízkém východě. Další konfrontace je patrná v análech Sargona II., podle kterých řečtí nájezdníci plenili pobřežní města ve Fénicii a Kilikii, což mělo za následek zničení jejich základem na Kypru a jeho okupaci. Kronikář Bérósos žijící ve 3. století uvádí, že Sargonův nástupce operoval proti Řekům v Kilikii a zahnal je k útěku. Tato událost se spojuje se Sinacheribovou kampaní v roce 696 (Luraghi, 2006, pp. 30-31).

V Sinacheribových klínopisných textech máme nepřímé potvrzení o začlenění řeckých zajatců do asyrské armády. Po jeho vládě nemáme doloženy už žádné další zmínky o kontaktech s Řeky v asyrských písemných pramenech.

Od poloviny 7. století je přítomnost řeckých žoldnéřů ve východním Středomoří lépe zdokumentována. Podle Hérodota vděčil faraón Psammetik I. (644-610) za svůj trůn právě Iónům a Kárům. Z asyrských textů ještě víme, že lýdský král Gyges poslal faraonovi oddíly kolem roku 640. Psammetik I. stejně jako jeho otec Neko I. zahájil svou kariéru jako asyrský vazal a svému postavení dosáhl podporou Aššurbanipala. Někteří navrhuji, že se Psammetik

se sblížil s řeckými žoldáky už za asyrské nadvlády. O účasti Řeků v asyrské imperiální armádě nedisponujeme přímými důkazy, ale možná působili v provincionálních oddílech, o jejichž skladbě máme strohé informace (Luraghi, 2006, pp. 35-36).

Po pádu asyrské moci máme doklady o přítomnosti jejich vojáků v perské armádě, čímž se jejich jednotky dostávají až do Řecka samotného.

18.1. Vybrané paralely a vlivy asyrské výzbroje na řeckou

Nejranější řecká přilba nalezená v Argu představuje pozdně geometrickou variantu trychtýřovité přilbice s půlměsícovitým hřebenem s jasnými přímými vlivy asyrských typů. Považuje se také za jeden ze dvou prototypů, ze kterých se vyvinuly pozdější řecké helmy. Jejich produkce se spojuje s obdobím mezi 9. a začátkem 7. století. Vyráběla se z pěti bronzových vytepávaných plechů a měla pevné protažené postranice. Za její přímé následníky se považují přilby illyrského a ostrovního typu (Connolly, 1998).

V pozdním mykénském období se poprvé začal v Řecku objevovat i kruhový typ štítu s centrálním držadlem (Delfy), nicméně až příchod dórských kmenů na Peloponnésos kolem roku 1050 př. n. l. zajistil rozšíření tohoto štítu (Connolly, 1998). V asyrském kontextu se jednalo o nejpoužívanější typ štítu s tradicí sahající hluboko do minulosti. Během 8. století se z něho pravděpodobně vyvinul argský typ.

Asyrská rozpínavost, jak jsem již dříve zmínil, zasáhla svojí okupací přímo do vývoje na Kypru a jejím výsledkem bylo přijetí mezopotamského trychtýřovitého typu helmy s vytáhlou špičkou (Pflug, 1989, str. 27). Nejúplnější exemplář pochází z komorového hrobu z Tamassu (bronz, poslední čtvrtina 7. st., v. 24,1 cm, s lícnicemi 42,3 cm, pr. 20 cm, AMB, inv. č. 8142,620, Obr. 188). Při okraji nese žebrovaní oddělené prázdným pásem, dále lícnice ve tvaru oblouku s předním vykrojením a masivní krční chránič, který je výrazně odlišuje od asyrských typů (Pflug, 1989). Identický tvar ukazuje přilba na hlavě z terakotové sochy válečníka pocházející snad z Idalionu (poslední čtvrtina 7. st. př. n. l., AMB, Obr. 189).

18.2. Předovýchodní importy v řeckém světě

Řecké svatyně se stávaly shromaždištěm obětí ve formách koňských postrojů, zbraní a dalších předmětů z válečných kampaní jako poděkování bohům za dosažené vítězství a mnoho z nich bylo právě orientálního původu. Následující výčet sumarizuje předovýchodní importy zbraní a artefaktů s jejich zobrazením vyskytujících se v řeckém kontextu.

Koňský náčelník (bronz, Héroon, Samos, asi 9. st. př. n. l.) – odpovídá zdokumentovaným typům v severní Sýrii, např. z paláce Tell Tajanat nebo Zinjirli (starověký Sam'al). Tento druh zdobil čela koní zapřažených do válečného vozu. Navíc po straně se nacházel rytý nápis v aramejštině, který jednoznačně ukazuje na syrskou oblast. Spolu s ním se našlo dále několik koňských klapek na oči v podobném designu. Identické se také zachytily v Apollónově svatyni v Eretrii () a spolu s náčelníkem v chrámu Athény v Miletu. K nálezovému kontextu Héroa na Samu patří ještě skupina hlavic palců severosyrské nebo asyrské provenience (Luraghi, 2006, pp. 39-40).

Fénická stříbrná miska (Amathus, Kypr, 710-675 př. n. l., BM, Obr. 178) - se skládá ze třech pásů, jejíž motivy kombinují asyrský a egyptský styl zobrazení. Na třetím pásu se nachází obléhací scéna ilustrující armádu útočící na opevněné město. Skupina vojáků na pravé straně od města nese kromě hřebenových také kónické helmice. Jediné paralely této narativní kompozice přichází právě z asyrských palácových reliéfů.

Helma z perské kořisti (bronz, 5. st. př. n. l., AMO, inv. č. B 5100, Obr. 182) – představuje kónický bez známky po žebrování ani dekoraci, obsahuje pouze nápis v řečtině. Hérodotos uvádí, že Asyřané v perské armádě nosili zvláštní typ bronzové helmy, ale bohužel neudává bližší popis (Kellner, 1993). To svědčí zejména pro špičatý typ, který se vyvinul pod mezopotamským vlivem a užíval se i nadále. V případě olympské helmy se pravděpodobně jedná o pozdější typ novoasyrské přilby, který nemá v samotném Řecku obdoby. Perská helma pochází z kořisti získané Aténskými po bitvě u Maratonu a nápis na ní vytvořený oznamuje její dedikaci bohům: „Atéňané ukořistili tuto helmu Médům a věnovali Diovi.“ (Kunze, 1961)

Figurky válečníků s kónickými přilbami (bronz, 7. st. př. n. l., AMO, inv. č. B 1999 a B 2000, Obr. 187) – plastiky představují peloponéskou práci, ale podle druhu přilby se pravděpodobně jedná o znázornění asyrských vojáků.

Vytepávané plechy s dekorací (bronz, AMO, Obr. 183, Obr. 184, Obr. 185) - asyrský styl zde aplikovaný zařazuje tento soubor do 9. – 8. století s původem v severní Sýrii. Později, snad v polovině 7. století, došlo k recyklaci a jejich opětovnému použití na oděv ženských sfyrelat.

Jednotlivé scény běží v horizontálních pásech, ve kterých můžeme spatřit opakující se motivy tj. procesí kněží s pozvednutýma rukama nebo vedoucích býky k rituálnímu obětování, heraldicky umístěné býky kolem stromu života, okřídlené apotropaické bytosti a širokou paletu vegetativní motivů se zvířaty. Ovšem pro nás nejzajímavější je panel jezdců s helmami s dopředu zahnutým hřebenem a kopím v ruce. V asyrském prostředí kavalérie neužívala hřebenové přilby po celou dobu její existence, a proto se zde pravděpodobně jedná o cizí vojáky. Oděv kráčejících mužů odpovídá obleku králů a dvorských úředníků v Malatji, Zinjirli a Sakçagözü (Seidel, 1999).

Části kotle v orientálním stylu (bronz, 8. – 7. st. př. n. l., AMO, inv. č. B2654, Br 8767, B 4224, B200, Obr. 186) – skládá se z mísy, jejíž dekoraci tvoří protomy ve formě hlav gryfů, lvů a těl sirén, a na nožky kónického tvaru s vytepanými asyrskými motivy představující okřídlené ochranné bytosti s lidskou hlavou a kónickou přilbou se žebrováním.

Kónická asyrská helma (bronz, Kouklia - Mavrommatis, Kypr, v. 27 cm, pr. 21 cm, CM, inv. č. 1965/XI-29/62, Obr. 190) – obsahuje prvky typické pro rané kuželovité přilby. Okraj zesilují dvě vodorovná žebra, která jsou v čelní části přerušena dalším párem zahnutých žeber v podobě nadočnicových oblouků, jenž rámuje prostor pro okřídlený sluneční disk (Maier & Karageorghis, 1984).

Varianty trychtýřovitého a kónického typu se objevují na Předním východě i mnohem později zejména v sásánovské (Grancsay, 1963, p. 256) a muslimské výstroji (Obr. 192) (Alexander, 1983). Výzdobou jsou již zcela odlišné, technicky lépe provedené, ale možná inspirované svými starověkými předchůdci.

Trychtýřovitá helma (slitina železa a bronz, Ninive, v. 20 cm, 6. st. n. l. – pozdně sásánovská doba, BM, inv. č. 22495) – složena ze čtyř vytvarovaných plechů, kdy každý z nich tvoří čtvrtinu. Navzájem jsou připojeny pomocí různě tvarovaného širokého pásku, který překrývá spoj a je po obou stranách přinýtován.

19. Závěr

Vzestup asyrské moci na Předním východě souvisel s nutností obrany vlastního státu vůči cizí agresi. Eliminace potencionálních protivníků a rozšíření hranic do všech směrů neboli „preventivní válka“ byla nezbytná pro udržení stability a prosperity. Vyhlášení války je zcela v kompetenci bohů a jakékoliv porušení jejich pravidel vyvolává rychlou reakci.

S klíčovým obdobím korelujícím s reformou armády, přítomnou v širokém spektru používané výbroje a výstroje, ale rovněž i v organizaci, se spojuje vláda Tiglatpilesara III. Dosavadní praxe nasazení do vojska mužů plnicích *ilku* se pozměnila vznikem prvních profesionálních oddílů (*kissir šarri*). Rovněž vazalský a provincionální systém získal svojí konečnou podobu.

Nejrozšířenějším typem přilby po celou dobu existence novoasyrské říše byly kónické a v druhé řadě hřebenovité s nosičem chocholu zatočeným dopředu, které začínají s Tiglatpilesara III. S jeho érou souvisí vedle toho krátkodobý vzestup použití trychtýřovitých helem s vysokou špičkou, které se ještě sporadicky objevují za Aššurbanipala a zavedení postranic. Podobně trychtýřovité s nízkou špičkou reprezentují pouze armádu Sargona II. Zbylé typy mají menší význam. Analogická charakteristika je patrná v nálezovém korpusu s dominancí kónického typu. Chronologickým znakem přileb 9. a raného 8. století je orámování ryté dekorace čela žebry ve tvaru nadočnicových oblouků končících zvířecími plastikami. U pozdějších dochází k jejich nahrazení kontinuálními oblouky. Ryté scény obsahovaly převážně náboženskou a královskou tematiku. Pro výrobu přileb se používalo zejména bronz a od 8. století také ve větší míře železa. Oblíbený způsob výroby představoval vytepání dvou identických částí s perforovaným okrajem, které se následně spojili pomocí děrovaného proužku a nýtů. V 8. a 7. století zaznamenáváme v Asýrii pokročilejší technologii výroby odlévání celého těla přilby tekutým železem v předem připravených matricích. Tato vysoká technická úroveň odlišuje produkci přileb v ústředí asyrské říše od těch na periférii.

Typologicky i chronologicky se asyrské meče dělí na ranější odpovídající 9. století, které charakterizuje dlouhá štíhlá čepel a prvek páru lvích plastik nebo volut na pochvě, a pozdější od poloviny 8. století, které jsou na rozdíl od předešlých širší a kratší. Meče panovníků a prominentních členů jejich dvora vynikají zdobností a propracovaností oproti řadovým vojákům. Obecně se železná čepel s oboustranným ostřím vykovala spolu se středovým žebrem a plochým trnem pro situování jílce, jenž se mohl vyrobít z kamene, slonoviny nebo dřeva, někdy byl trn naopak mnohem širší a dotvarován přidavným kovem

s doplněním z méně trvanlivého materiálu. Účinná koroze železných mečů způsobila zachování malého souboru nálezů v nedostatečném stavu pro lepší vyhodnocení.

Asyrská produkce dýk následovala soudobý trend s plochým jílcem s vystouplým okrajem a půlměsícovitou hlavicí s vnitřním vyložením, který byl také populární v urartské říši a severozápadním Íránu. Asyrské navíc často obsahují ricasso a nemají středové žebro. Preferovaným materiálem pro jejich výrobu v komparaci s urartskými se zdá být spíše bronz než železo.

Hlavní útočnou zbraní pěchoty a kavalérie byl oštěp nebo kopí, které se skládaly z kovového hrotu s tulejkou nasazenou na dřevěném ratišti. Naopak u šípů se více užívalo hrotu s trnem, jenž se zasunul do dřívku. U obou se setkáváme často se zesilujícím středovým žebrem. Prezence hrotů se zpětnými ostny se přičítá vlivu skýtského živlu. Luk, možná už kompozitní, byl nejpoužívanější zbraní v asyrské armádě a podle uchycení tětivy na koncích lučiště se dělí do dvou typů. U prvního ranějšího je tětiva zasazena v zářezu na vnější straně a druhá, objevující se paralelně s Tiglatpileсарovou vládou, je uvázaná na vnějším koncovém zakřivení lučiště v podobě ptačí hlavy a tažena přes jeho temeno. Toulce pěších lučištníků se vyskytovaly ve dvou variantách odlišujících se tvarem jeho zakončení, tj. podoba písmene U nebo hranatá forma. Vyráběly se zpravidla z bronzu, dřeva a kůže a navíc toulce prominentních osob nesly vykládání slonovinou. Repoussé a rytí představovaly hlavní metody dekorace jejich povrchu.

Palcát v asyrském kontextu symbolizoval znak vyššího společenského postavení a na reliéfech identifikuje důstojníky, členy královského dvora, krále a mýtické apotropaické bytosti. Paleta hlavic je velice pestrá a dobře identifikovatelná v archeologickém kontextu.

Šupinovou zbrojí disponovaly pouze elitní oddíly a skládala se z jednotlivých šupin s děrovaným okrajem spojených provázkem nebo drátkem. Nejčastěji se vyskytovala ve tvaru košile s krátkými rukávy a pouze za Aššurnasirpla II. chránila celé tělo až ke kotníkům a navíc byla doplněna šupinovitými závěsy připnutými k lemu přilbice.

Status nejpoužívanějších štítů asyrské doby patří plochým kruhovým typům. Obdélné charakterizují zejména 9. století a příležitostně se vyskytují za Sargona II., se kterým úplně mizí. Podobný příběh mají kruhové konvexní štíty, jenž končí za jeho předchůdce. Výraznou inovací závěru asyrské doby představují kuželové a věžovité typy štítů. Nasazení velkých obléhacích štítů patří opět Tiglatpileсарovi III. Jednodušší verze se vyráběly z pleteného proutí nebo rákosu uspořádaného do vrstev a svázaného horizontálními pásy a naopak technologicky náročnější bronzové štíty z tepaných plechů toto postrádají. Archeologicky jsou zachyceny

pouze tři ploché kruhové štíty z bronzu. Konvexní a kuželové mají svým tvarem blízko k mnohem lépe dochovaným urartským protějškům.

Vývoj asyrských válečných vozů probíhá od jednoduchých mobilních verzí na počátku tisíciletí k těžkým variantám. Přijmutí bojového vozu se přičítá 14. století z mitannského státu, v 9. století se mluví ještě o syrském vlivu, ale následně asyrské pojetí se stává vzorem ostatním. Deváté století charakterizují zejména kola o šesti loukotích, zkřížené toulce na bocích korby a eliptické propojení se zdobením, jejíž přítomnost na pozdějších reliéfech se považuje za archaický rys. Od 2. poloviny 8. století se toulce přesouvají do předních boků korby a eliptické propojení je nahrazeno pravděpodobně lanem nebo tyčí. Počet loukotí se ustaluje na osmi a kola jsou mnohem masivnější. Posádka se také rozšiřuje z původních třech na čtyři členy. Se Sinacheribem úloha vozatajstva v armádě klesá a vůz používá pouze král. Za Aššurbanipala se objevují opět více v bojovém kontextu, ale hlavní úlohu už nehrají. Většího významu naopak v 8. století získává kavalérie.

U Asyřanů se vůbec poprvé setkáváme s vyobrazením a zejména s použitím sofistikovaných obléhacích strojů. Jednalo se o pohyblivé spojení beranidla a obléhací věže v jeden celek. Celodřevěná konstrukce s proutěným pláštěm poskytovala lepší ochranu a především znamenala revoluci v obléhání opevněných měst.

Pěchota (lučištníci a kopiníci), bojové vozy a jízda představovaly nejdůležitější složky asyrské imperiální armády po celou dobu její existence. Působili v ní vojáci mnoha národností ale jejich přesné určení v asyrském umění je na úrovni dohad a tezí na základě určitých specifických rysů, a proto jsem jednotlivé části armády posuzoval z hlediska profesního.

Odras asyrských vlivů můžeme spatřit také v řecké výzbroji a umění. V asyrských pramenech se nachází řecké obyvatelstvo často v souvislosti s loupeživými útoky na asyrské kolonie. Nejvíce nálezů pochází z řeckých chrámů, kde byly dedikovány bohům za poskytnuté vítězství. Kromě této kořistnické cesty putovaly importy obchodním stykem. Nejsilnější vliv je patrný na řeckých helmách 9. a 8. století (argský typ) a kyperských v 7. století.

20. Literatura

- Albenda, P. (1969). *The Representation of the Human Figure on the Assyrian Wall Reliefs*. New York.
- Alexander, D. G. (1983). Two Aspects of Islamic Arms and Armor. *Metropolitan Museum Journal* , 18, pp. 97-109.
- Asher-Greve, J. M., & Selz, G. J. (1980). *Genien und Krieger aus Nimrud Neuassyrische Reliefs Assurnasirpal II und Tiglat-Pileasars III*. Zürich.
- Barnett, R. D. (1976). *Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal at Nineveh (668-627 B.C.)*. London.
- Barnett, R. D. (1962). *The Sculptures of Aššur-nasir-apli II (883-859 B.C.), Tiglath-pileser III (745-727 B.C.), Esarhaddon (681-669 B.C.) from the Central and South-West Palaces at Nimrud*. London.
- Black, J., & Green, A. (1992). *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie*. Praha.
- Bleibtreu, E. (1993). Der Alltag assyrischer Soldaten nach Darstellungen auf neuassyrischen Reliefs. (J. Zabłocka, & S. Zawadzki, Eds.) *Šulmu IV. Everyday Life in Ancient Near East. Papers Presented at the International Conference, Poznan, 19-22 September, 1989* , pp. 27-33.
- Bonnet, H. (1926). *Die Waffen der Völker des alten Orients*. Leipzig.
- Borchhardt, J. (1972). *Homerische Helme. Helmformen der Ägäis in ihren Beziehungen zu orientalischen und europäischen Helmen in der Bronze- und frühen Eisenzeit*. Mainz.
- Born, H., & Hansen, S. (2001). *Helme und Waffen Alteuropas. Sammlung Axel Guttmann* (Sv. IX). Zabern.
- Born, H., & Seidl, U. (1995). *Schutzwaffen aus Assyrien und Urartu* (Sammlung Axel Guttmann Ausg., Bd. 4). Main am Rhein.
- Botta, P. E., & Flandin, E. (1949). *Monument de Ninive: Architecture et sculpture* (Sv. 1-2). Paris.
- Botta, P. E., & Flandin, E. (1849). *Monument de Ninive: Inscriptions* (Sv. 3). Paris.
- Cahn, D. (1989). *Waffen und Zaumzeug*. Basel: Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig.
- Calmeyer, P., & Seidl, U. (1984). Eine frühurartäische Siegesdarstellung. *Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara* , XXXIII, pp. 103-114.
- Connolly, P. (1998). *Greece and Rome at war*.

- Curtis, J., & Dezsö, T. (1991). Assyrian Iron Helmets from Nimrud now in the British Museum. *Iraq*, *LIII*, pp. 105-126.
- Curtis, J., Collon, D., & Green, A. (1993). British Museum Excavations at Nimrud and Balawat in 1989. *Iraq*, *LV*.
- Dalley, S. (1985). Foreign Charioty and Calvary in the Armies of Tiglath-Pileser and Sargon II. *Iraq*, *XLVII*, pp. 31-48.
- de Schauensee, M. (1989). Horse Gear from Hasanlu. *Expedition*, *31*, pp. 37-52.
- Ed. Çilingiroğlu, A., & Salvini, M. (2001). *Ayanis I*. Roma.
- ed. Curtis, J. E., & Reade, J. E. (2006). *Art and Empire: Treasure from Assyria in the British museum*. London.
- ed. Morrison, M. A., & Owen, D. I. (1981). *Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians (SCCNH)*. Eisenbrauns.
- ed. Parpola, S. (2007). *Assyrian - English - Assyrian Dictionary*. Helsinki.
- Fuchs, A. (1994). *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*. Göttingen.
- Graeve, M.-C. d. (1981). *The Ships of the Ancient Near East (c. 2000-500 B.C.)*. Leuven.
- Grancsay, S. V. (1963, Apr.). A Sasanian Chieftain's Helmet. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, *21*, pp. 253-262.
- Grayson, A. K. (1991). *The Royal Inscription of Mesopotamia. Assyrian Periods - Assyrian rulers of the early first millennium BC I (1114-859 BC)* (Vol. 2). Toronto.
- Grayson, A. K. (1987). *The Royal Inscription of Mesopotamia. Assyrian Periods - Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC I (TO 1115 BC)* (Vol. 1). Toronto.
- Grayson, A. K. (1996). *The Royal inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods - Assyrian rulers of the early first millennium BC II (858-745 BC)* (Vol. 3). Toronto.
- Guralnick, E. (2004, Apr.). A Group of Near Eastern Bronzes from Olympia. *American Journal of Archaeology*, *108*, pp. 187-222.
- Handcock, P. S. (1912). *Mesopotamian archaeology : an introduction to the archaeology of Babylonia and Assyria*. London.
- Hatzi, G. E. (2008). *The Archaeological Museum of Olympia*. Athen.
- Hrouda, B. (1965). *Die Kulturgeschichte des assyrischen Flachbildes*. Bonn.
- Karageorghis, V., & Maier, F. G. (1984). *Paphos, History and Archaeology*. Nicosia.
- Kellner, H. J. (1993). Ein assyrischer Beutehelm? In N. Ö. Armağan, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors* (pp. 325-331). Ankara.
- King, L. W. (1915). *Bronze Reliefs from the Gates of Shalmaneser, King of Assyria B.C. 860-825*. London.

- Kunze, E. (1961). *VII. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia*. Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.
- Layard, A. H. (1849). *Nineveh and its Remains* (Sv. II). London.
- Layard, A. H. (1854). *Nineveh and its Remains* (Vol. I). London.
- Layard1, A. H. (1853). *The monuments of Nineveh - from drawings made on the spot*. London.
- Layard2, A. H. (1853). *A Second Series of the Monuments of Nineveh*. London.
- Luraghi, N. (2006). Traders, Pirates, Warriors: The Proto-History of Greek Mercenary Soldiers in the Eastern Mediterranean. *Phoenix* , 60, pp. 21-47.
- Madhloom, T. A. (1970). *The Chronology of Neo-Assyrian Art*. London.
- Maier, F. G., & Karageorghis, V. (1984). *Paphos, History and Archaeology*. Nicosia.
- Mallowan, M. E. (1966). *Nimrud and its Remains*. London.
- Mallowan, M. E. (1966). *Nimrud and its Remains* (Vol. II). London.
- Marinatos, N. (2000). *Goddess and the Warrior – The naked goddess and Mistress of Animals in early Greek religion*. London.
- Muscarella, O. W. (1966, Nov.). Hasanlu 1964. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* , 25 (3), pp. 121-135.
- Muscarella, O. W. (1988). *Bronze and Iron Ancient, Near Eastern Artifacts in The Metropolitan Museum of Art*. New York.
- Muscarella, O. W. (1989). Warfare at Hasanlu in the Late 9th Century B.C. *Expedition* , 31, stránky 24-36.
- Nováková, N., Pecha, L., & Rahman, F. (1998). *Dějiny Mezopotámie*. Praha.
- Oded, B. (1992). *War, peace and empire: justifications for war in Assyrian royal inscriptions*. Wiesbaden.
- Oktay, B. (2004). *Urartu: War and Aesthetics*.
- Paterson, R. A. (1915). *Assyrian Sculptures, Palace of Sinacherib*. The Hague.
- Pečírková, J. (2000). *Asýrie, Od městského státu k říši*. Praha.
- Petrie, W. M. (1897). *Six Temples at Thebes*. London.
- Pflug, H. (1989). *Schutz und Zier, Helme aus dem Antikenmuseum Berlin und Waffen anderer Sammlungen*. Basel.
- Postgate, J. N. (2000). The Assyrian Army in Zamua. *Iraq* , LXII, pp. 89-108.
- Reade, J. (1976). Elam and Elamites in Assyrian Sculpture. *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* , 9, pp. 97-105.

- Rehm, E. (1997). *Kykladen und Alter Orient. Bestandskatalog des Badischen Landesmuseums Karlsruhe*. Karlsruhe.
- Reichel, W. (1901). *Homerische Waffen*. Wien.
- Russell, J. M. (1998, Oct.). The Program of the Palace of Assurnasirpal II at Nimrud: Issues in the Research and Presentation of Assyrian Art. *American Journal of Archaeology* , 102, pp. 655-715.
- Sasson, J. M. (2000). *Civilizations of the Ancient Near East* (Vol. I & II). Peabody, MA.
- Sasson, J. M. (2000). *Civilizations of the Ancient Near East*. (Vol. III & IV). Peabody, MA.
- Seidel, U. (1999). Orientalische Bleche in Olympia. *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* , 89, S. 269-282.
- The British Museum*. (n.d.). Retrieved April 2011, from www.britishmuseum.org
- The Metropolitan Museum of Art*. (n.d.). Retrieved April 2011, from www.metmuseum.org
- Thureau-Dangin, F., & Dunand, M. (1929). *Til-Barsib*. Paris.
- Unger, E. (1925). *Die Reliefs Tiglatpilesers III aus Arslan Tasch*. Constantinopole.
- Unger, E. (1913). *Zum Bronzetur von Balwat*. Leipzig.
- Winter, I. J. (1989). The "Hasanlu Gold Bowl": Thirty Years Later. *Expedition* , 31, pp. 87-106.
- Yigael, Y. (1963). *The art of warfare in biblical lands in the light of archaeological discovery*. London.
- Zimansky, P. E. (1998). *Ancient Ararat. A Handbook of Urartian Studies*. Ann Arbor.

21. Seznam obrázků

Obr. 1 Mapa Předního východu v 1. polovině 1. tis. př. n. l.....	89
Obr. 2 Typologie helem v asyrském umění.....	90
Obr. 3 Asyrská kónická helma s korunovační scénou (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 504), (Born & Seidl, 1995, S. 36).....	91
Obr. 4 Asyrská kónická helma s modlícím se králem (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 424), (Born & Seidl, 1995, S. 38).....	91
Obr. 5 Detail korunovační scény na asyrské kónické helmě (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 504), (Born & Seidl, 1995, S. 37)	91
Obr. 6 Kónická helma (bronz, snad z Luristánu, MGL, inv. č. S.219), (Born & Seidl, 1995, S. 49)	91
Obr. 7 Kónická helma (železo, v. 30,8 cm, d. 21,7 cm, hm. 3049 g, Nimrud, poslední čtvrtina 8. až rané 7. st. př. n. l., BM, inv. č. BM 22496), (Curtis & Dezsó, 1991, p. 123), (The British Museum)	92
Obr. 8 Fragmenty helmy (železo, Zinjirli, severní palác, BM, S. 3964), (Curtis & Dezsó, 1991, p. 125)	92
Obr. 9 Asyrská trychtýřovitá helma (bronz, Théby, Egypt), (Petrie, 1897)	92
Obr. 10 Kombinovaná asyrská trychtýřovitá helma s vysoko taženou špičkou (železo/bronz, SAG, AG 204), (Born & Seidl, 1995, S. 120)	93
Obr. 11 Trychtýřovitá helma (železo, v. 36 cm, pr. ~21 cm, PS, inv. č. 1980, 6227-6228)....	93
Obr. 12 Urartské kónické helmy (bronz, pr. 27 cm, v. 31 cm, Ayanis,), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001).....	93
Obr. 13 Urartská trychtýřovitá helma (bronz, pr. 20,25 cm; v. 37,5 cm; hm. 700 g, původ severozápadní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 134611), (The British Museum).....	94
Obr. 14 Urartská kónická přilba (bronz, SAG, inv. č. AG 168), (Born & Seidl, 1995, S. 116)	94
Obr. 15 Urartská kónická helma (bronz, Čavustepe, VM, foto Miroslav Dudík)	94
Obr. 16 Bronzový pás s válečnický z hrobky Fortetsa na Krétě (Marinatos, 2000)	95
Obr. 17 Válečník na královské bráně (Boghazköy, cca 1400 př. n. l.).....	95
Obr. 18 Asiati přinášející helmy s malým hřebenem jako dary (hrobka Amenmose (TT 112), Théby, vláda Amenhotepa II.), (ed. Morrison & Owen, 1981)).....	95
Obr. 19 Bojovníci s hřebenovitou přilbou (Karchemiš)	95

Obr. 20 Urart'ané v hřebenových přilbách útočící z hor na asyrské oddíly, Salmanassarova arménská kampaň v roce 857 (Balavátská brána, BM), (King, 1915, p. 107).....	96
Obr. 21 Hřebenová helma (bronz, v. 31 cm, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. HAS 60-528), (Muscarella, Warfare at Hasanlu in the Late 9th Century B.C, 1989)	96
Obr. 22 Miniaturní figurky válečníků z Urartu (bronz, Toprakkale, BM, inv. č. 1880,1216.23.a), (The British Museum).....	96
Obr. 23 Rekonstrukce hřebenové helmy č. 1 (bronz, Nimrud, BM), (Curtis & Dezsó, 1991, pp. 118-119).....	96
Obr. 24 Hřebenová helma (bronz, v.: 29 cm, RGZ, inv. č. O 39702), (Curtis & Dezsó, 1991, p. PLATE XVI).....	97
Obr. 25 Hřebenová helma (bronz, pr. 20,4-22,3 cm, PS, inv. č. PS. 1979,1181), (Curtis & Dezsó, 1991, p. PLATE XVII)	97
Obr. 26 Hřebenová helma (bronz, v. 28,5 cm, pr. 19-22 cm, BL, Inv. č. 89/12), (Curtis & Dezsó, 1991, p. PLATE XVIII)	97
Obr. 27 Trychtýřovitá helma s hřebenem (bronz, v. 24 cm, 700 – 600 př. n. l., lokalita neznámá, BM, inv. č. 1824,0407.33), (The British Museum)	98
Obr. 28 Urartská hřebenová helma (bronz, BM) (foto Miroslav Dudík)	98
Obr. 29 Urartská postranice s nápisem krále Išpuiniho (bronz, v. 14 cm, VM), (Oktay, 2004, p. 222)	98
Obr. 30 Typologie mečů v asyrském umění	99
Obr. 31 Zakřivený meč (bronz, 1307–1275 př. n. l., délka 54,3 cm, MMA, inv. č. 11.166.1), (The Metropolitan Museum of Art)	100
Obr. 32 Fragmenty rukojeti a čepele meče (železo, Šerif Chan, 8. - 7. st. př. n. l., BM, reg. č. 1855,1205.381), (The British Museum)	100
Obr. 33 Meč (železo, Nimrud, severozápadní palác, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N.2045), (The British Museum).....	101
Obr. 34 Meč (železo, Nimrud, MMA, inv. č. ND9272), (Mallowan, Nimrud and its Remains, 1966)	101
Obr. 35 Kamenný jílec meče se lvími hlavami (vápenec, roz. 4.75 x 9.19 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA , inv. č. 54.117.20), (The Metropolitan Museum of Art)	101
Obr. 36 Kamenný jílec meče se lvími hlavami (vápenec, roz. 4.75 x 9.19 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA , inv. č. 54.117.20).....	102
Obr. 37 Meč s lidskou plastikou na držadle (železo, dél. 50 cm, Luristan, Írán, MMA, inv. č. 62.61), (The Metropolitan Museum of Art).....	102

Obr. 38 Meč (železo, Luristán, Írán, 8. - 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 62.40.1), (The Metropolitan Museum of Art).....	102
Obr. 39 Držadlo meče nebo dýky (železo/bronz, d. 23,3 cm, Hasanlu, Írán, 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 63.109.4), (The Metropolitan Museum of Art).....	102
Obr. 40 Urartský meč (železo, AMI), (Oktay, 2004, p. 224)	103
Obr. 41 Urartský meč (železo, AMI), (Oktay, 2004, p. 224)	103
Obr. 42 Urartský meč se zachovanou bronzovou pochvou (železo, SM), (foto Miroslav Dudík).....	103
Obr. 43 Typologie dýk v asyrském umění.....	104
Obr. 44 Dvě dýky (bronz, d. 37,8 cm, š. 3 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 1848,0720.107), (The British Museum)	105
Obr. 45 Dýka (bronz, roz. 5,99 x 39,4 cm, severozápadní Írán, 10. – 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 59.178.2), (The Metropolitan Museum of Art).....	105
Obr. 46 Dýka (bronz, d. 52,71 cm, severozápadní Írán, 10. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.82.1), (The Metropolitan Museum of Art).....	105
Obr. 47 Dýka (bronz, d. 35,41 cm, západní Írán, 10. – 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.82.2), (The Metropolitan Museum of Art)	105
Obr. 48 Dýka (bronz, roz. 3,1 x 25,81 cm, Írán, 1. tisíc. př. n. l., MMA, inv. č. 1974.47.1), (The Metropolitan Museum of Art).....	105
Obr. 49 Urartské dýky (bronz, AMI), (Oktay, 2004, p. 227)	106
Obr. 50 Oštěpy a kopí v asyrském umění (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVI)	106
Obr. 51 Oštěpy a kopí na asyrských válečných vozech (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX)	107
Obr. 52 Hroty oštěpů (železo, Nimrud), (Mallowan, Nimrud and its Remains, 1966)	107
Obr. 53 Raný typ luku (9. – pol. 8. st. př. n. l.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX).....	107
Obr. 54 Pozdější typy luku od Tiglatpilešara III. (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX).....	107
Obr. 55 Šípy v asyrském umění (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVI)	108
Obr. 56 Hroty šípů s trnem (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX).....	108
Obr. 57 Hroty šípů se zpětnými ostny a tulejkou (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX)	108
Obr. 58 Toulce (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIV)	108
Obr. 59 Toulce (Tiglatpilešar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIV).....	108
Obr. 60 Toulce (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)	109
Obr. 61 Toulce (Sinacherib), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)	109

Obr. 62 Toulce (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)	109
Obr. 63 Pravděpodobné obložení toulce (slonovina, Nimrud, 730 – 710 př. n. l., BM, inv. č. 1856,0903.1072; 1856,0903.1070; 1856,0903.1071), (The British Museum)	110
Obr. 64 Plechové pokrytí toulce (bronz, roz. 13.49 x 54 cm, Mezopotámie nebo západní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 1989.281.28), (The Metropolitan Museum of Art).....	110
Obr. 65 Detaily plechového pokrytí toulce (bronz, Mezopotámie nebo západní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 1989.281.28), (The Metropolitan Museum of Art)	111
Obr. 66 Urartský toulec (bronz, Ajanis), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001, p. 174)	111
Obr. 67 Urartský toulec (bronz, Ajanis, VM), (foto Miroslav Dudík)	111
Obr. 68 Urartský toulec se lvem (bronz, Toprakalle, 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 123456), (foto Miroslav Dudík).....	112
Obr. 69 Plechové pokrytí toulce se zvířaty a mytologickými scénami (bronz, roz. 15.29 x 53.29 cm, snad Luristán, Írán, 8. – 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 41.156), (The Metropolitan Museum of Art)	112
Obr. 70 Typologie asyrských palcátů	113
Obr. 71 Kulovitá hlavice palcátu (kámen, pr. 5 - 6 cm, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N.1669, N.1668), (The British Museum).....	114
Obr. 72 Hruškovitá hlavice s knoflíkem a klínopisným nápisem (chrám Ištar, Aššurnasirpal II, BM, inv. č. 1890,0101.4), (The British Museum).....	114
Obr. 73 Kulovitá hlavice s válcovitým žebrovaným ukončením (kámen, železo, Šerif Chan, Salmanesar III., BM, inv. č. 1855,1205.25; 1855,1205.24), (The British Museum).....	114
Obr. 74 Hruškovitá hlavice s žebrováním u tupého okraje (sklo, Nabův chrám, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1905,0409.428), (The British Museum)	114
Obr. 75 Hlavice s cimbuřím (železo, bronz, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N. 257, N. 261), (The British Museum)	114
Obr. 76 Šupiny zbroje (1.9 x 3.2 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 57.27.86-98), (The Metropolitan Museum of Art)	115
Obr. 77 Šupiny zbroje (2.49 x 5.41 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 57.27.65-.67, .69, .70, .74, .75, .77-.79), (The Metropolitan Museum of Art)	115
Obr. 78 Šupiny zbroje (11.81 x 11 x 5 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 59.107.30a, b), (The Metropolitan Museum of Art).....	115
Obr. 79 Urartské chrániče paže (bronz, první dva SAG, třetí VM), (Born & Seidl, 1995, S. 88), (foto Miroslav Dudík).....	116
Obr. 80 Kruhový štít (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII).....	116

Obr. 81 Kruhový štít (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LVIII)	116
Obr. 82 Kruhový štít (Tiglatpilešar III.), (Thureau-Dangin & Dunand, 1929)	116
Obr. 83 Ploché kruhové štíty (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII).....	116
Obr. 84 Ploché kruhové štíty (Sinacherib), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII).....	117
Obr. 85 Konvexní kruhové štíty (Aššurnasirpal II., Salmanassar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVIII)	117
Obr. 86 Kuželovitý kruhový štít (Sinacherib, Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. XXVIII)	117
Obr. 87 Věžovitý štít (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVIII).....	117
Obr. 88 Obdélné štíty (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. XXVIII).....	118
Obr. 89 Obdélný štít (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. XXVIII)	118
Obr. 90 Oblévací štíty (Tiglatpilešar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX)	118
Obr. 91 Oblévací štíty (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949).....	118
Obr. 92 Oblévací štít (Sinacherib, Aššurbanipal), (Layard I, 1853, p. PLATE 78).....	118
Obr. 93 Štít (bronz, pr. 78,7 cm, Nimrud – severozápadní palác, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.580)	119
Obr. 94 Štít (bronz, pr. 53,3 cm, Nimrud – severozápadní palác, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.581)	119
Obr. 95 Zdobené urartské štíty (bronz, Ajanis, VM), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001, p. 179) (foto Miroslav Dudík).....	119
Obr. 96 Urartský štít (bronz, Toprakkale, BM) (foto Miroslav Dudík).....	120
Obr. 97 Válečný vůz (Tukultí-Ninurta-Aššur), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)	120
Obr. 98 Válečný vůz (Aššurnasirpal I.), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)	120
Obr. 99 Válečný vůz (Tukultí-Ninurta II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)	121
Obr. 100 Válečný vůz (Aššurnasirpal II.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 26)	121
Obr. 101 Rekonstrukce válečného vozu (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, pp. PLATE IX, X).....	121
Obr. 102 Válečný vůz (Tiglatpilešar III.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)	122
Obr. 103 Válečný vůz (Tiglatpilešar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE III).....	122
Obr. 104 Rekonstrukce válečného vozu (Tiglatpilešar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE X)	122
Obr. 105 Válečný vůz (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE IV).....	123
Obr. 106 Válečný vůz (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949, str. 30).....	123
Obr. 107 Standarta válečného vozu (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE X).....	123

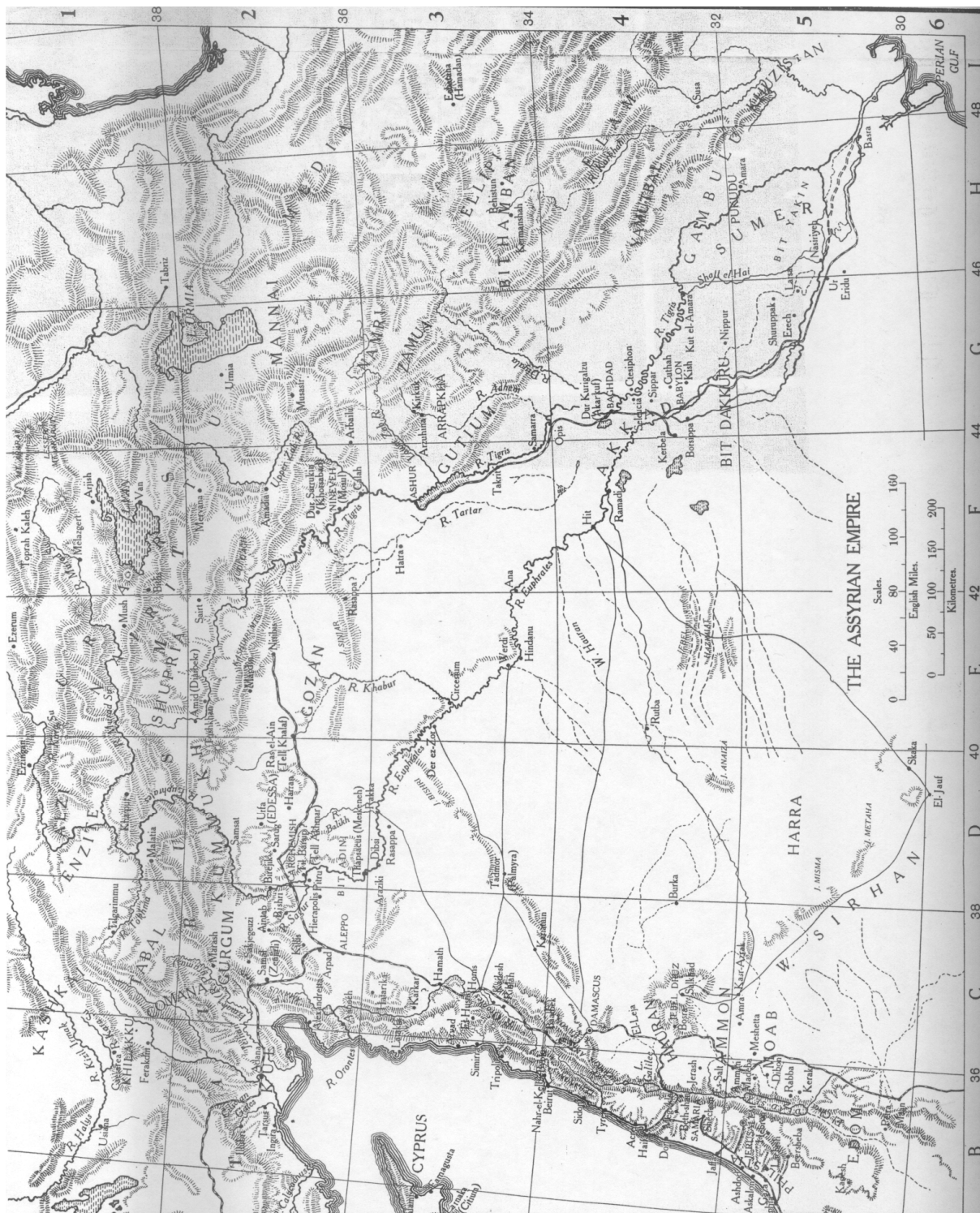
Obr. 108 Válečný vůz (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)	124
Obr. 109 Válečný vůz (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)	124
Obr. 110 Válečný vůz (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE VII)	124
Obr. 111 Válečný vůz (Malatya), (Madhloom, 1970, p. PLATE VI)	125
Obr. 112 Vozová scéna ze Sakjegözü (Madhloom, 1970, p. PLATE XIII)	125
Obr. 113 Vozová scéna ze Zinjirli (Madhloom, 1970, p. PLATE XIV)	125
Obr. 114 Vozová scéna z Tell Halafu (Madhloom, 1970, p. PLATE XIV)	125
Obr. 115 Vozová scéna z Karchemiše (Muscarella, 1966, p. 129).....	126
Obr. 116 Zobrazení íránského válečného vozu (zlatá nádoba, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. 15712), (Winter, 1989, p. 90)	126
Obr. 117 Zobrazení íránského válečného vozu (stříbrný pohár, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. 58-427), (Muscarella, 1966, p. 127).....	126
Obr. 118 Zobrazení urartského válečného vozu na toulci (bronz, SAG, inv. č. AG 502), (Born & Seidl, 1995, S. 84).....	127
Obr. 119 Část koňského postroje (slonovina, 16,1 x 8,7 cm, Nimrud, Salmanassarova pevnost, SW37, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1962,1110.7), (The British Museum)	128
Obr. 120 Část koňského postroje (slitina mědi, 16,8 x 8 cm, Nimrud, 9. -7. st. př. n. l., BM, inv. č. 91337), (The British Museum)	128
Obr. 121 Lichoběžníkové koňské náčelníky s perforovaným okrajem (kámen, 11,1 x 7,9 cm, 12,8 x 9,2 cm, Nimrud, Salmanassarova pevnost, místnost T10, 8. – 6. st. př. n. l., BM, inv. č. 1987,0131.89 – 90), (The British Museum)	128
Obr. 122 Koňský náčelník s nahou bohyní držící lotusový květ a lva (slonovina, 16,2 x 6,6 cm, Nimrud, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 61.197.5), (The Metropolitan Museum of Art)	128
Obr. 123 Koňský náčelník s vyřezávaným proplétaným motivem (slonovina, 10,6 x 5,3 x 0,8 cm, 8. st. př. n. l., Nimrud, MMA, inv. č. 60.145.5a, b), (The Metropolitan Museum of Art)	128
Obr. 124 Urartský koňský pektorál (bronz, SAG, inv. č. AG 230), (Born & Seidl, 1995, S. 58-59).....	129
Obr. 125 Dvojdílný urartský koňský pektorál (bronz, OIM), (Born & Seidl, 1995, S. 75) ..	129
Obr. 126 Příklady urartských udidel (bronz, 8-7. st. př. n. l., VM, inv. č. 8.4.83, 74.18.63, 74.34.145), (Oktay, 2004, p. 238).....	129
Obr. 127 Zbytky zuhelnatělého válečného vozu (Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, p. 46)	130

Obr. 128 Koňské pektoraly (bronz, Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, p. 51)..	130
Obr. 129 Rekonstrukce koňských strojů (Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, pp. 44, 48)	130
Obr. 130 Zakrytí hlavy koně (Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. HAS 64-460), (de Schauensee, 1989, p. 52)	131
Obr. 131 Obléhač stroj (Aššurnasirpal II.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 24)	131
Obr. 132 Obléhač stroj (Salmanassar III.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 25)	131
Obr. 133 Obléhač stroj (8./7. st. př. n. l.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 25)	132
Obr. 134 Asyrská obléhač rampa v Lachiši	132
Obr. 135 Asyrská obléhač rampa v Lachiši	133
Obr. 136 Pontový most (Balavatská brána, Salmanassar III.), (King, 1915)	133
Obr. 137 Převážná loď typu A (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853, p. PLATE 15)	133
Obr. 138 Převážná loď typu B (Salmanassar III.), (King, 1915)	134
Obr. 139 Převážná loď typu C (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949, str. Pl.53)	134
Obr. 140 Rákosový člun typ D (Sinacherib, Aššurbanipal), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)	134
Obr. 141 Quffa (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)	134
Obr. 142 Vor s vaky typ F (Sinacherib), (Layard2, 1853)	135
Obr. 143 Válečná biréna typ G1 (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 71)	135
Obr. 144 Válečná biréna typ G2 (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 71)	135
Obr. 145 Válečná biréna typ G3 (Aššurbanipal), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)	135
Obr. 146 Vojenský tábor (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853, p. PLATE 30)	136
Obr. 147 Vojenské tábory (Salmanassara III.), (King, 1915)	136
Obr. 148 Vojenský tábor (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962)	137
Obr. 149 Vojenský tábor (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LX)	137
Obr. 150 Vojenský tábor (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 77)	138
Obr. 151 Vojenský tábor (Sinacherib), (Layard2, 1853, p. PLATE 24)	138
Obr. 152 Královský stan (Sinacherib), (Layard2, 1853, p. PLATE 23)	139
Obr. 153 Královský stan (Sinacherib), (Paterson, 1915, p. 85)	139
Obr. 154 Socha Aššurnasirpala II. (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXIII)	140
Obr. 155 Aššurnasirpal II., <i>turtánu</i> , <i>rab-réši</i> a eunuchové (Layard1, 1853, p. PLATE 12)	140
Obr. 156 Aššurnasirpal II. (Layard1, 1853, p. PLATE 34)	141
Obr. 157 Sargon II. a jeho <i>turtánu</i> (Botta & Flandin, 1949, str. PL.14)	141
Obr. 158 Šamší-Adad V. (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXII)	141
Obr. 159 Aššurbanipal (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXIX)	141

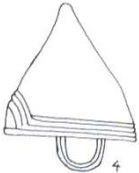

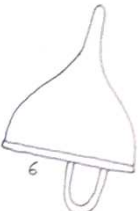

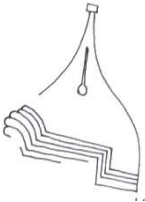
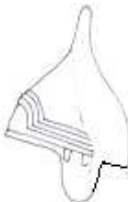
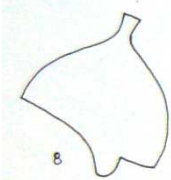
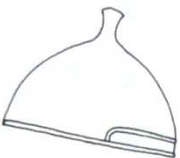

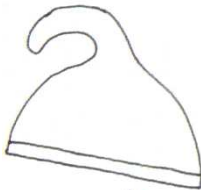

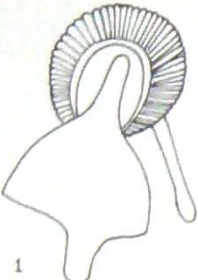

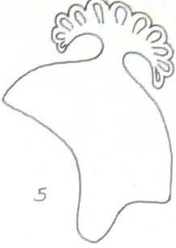
Obr. 160 Aššurbanipal (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXV).....	141
Obr. 161 Eunuch (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LV).....	142
Obr. 162 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)	142
Obr. 163 Obléhání města (Aššurnasirpal II.), , (Layard1, 1853).....	142
Obr. 164 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)	143
Obr. 165 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)	143
Obr. 166 Dobývání města (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853).....	143
Obr. 167 Kopiníci (Tiglatpilešar III.)	144
Obr. 168 Lučištníci (Tiglatpilešar III.)	144
Obr. 169 Těžká kavalérie (Tiglatpilešar III.).....	144
Obr. 170 Kopiníci (Sargon II.).....	145
Obr. 171 Lučištníci (Sargon II.).....	145
Obr. 172 Kavalérie (Sargon II.).....	145
Obr. 173 Lehký kopiníci (Sinacherib), (Layard1, 1853)	146
Obr. 174 Střední kopiník (Sinacherib), (Layard1, 1853).....	146
Obr. 175 Pěchota (Sinacherib), (Layard2, 1853).....	147
Obr. 176 Kavalérie (Sinacherib), (Layard2, 1853).....	147
Obr. 177 Část postroje s hrdinou se dvěma lvi (Eretzie, pozdní 9. st. př. n. l., EM), (Guralnick, 2004, p. 198).....	148
Obr. 178 Fénická stříbrná miska (Amathus, Kypr, 710-675 př. n. l., BM)	148
Obr. 179 Hřebenovitá helma z Argu (AM).....	149
Obr. 180 Řecká helma (bronz, 8. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 10533), (Hatzi, 2008, p. 137).....	149
Obr. 181 Vývoj řeckých helem (Connolly, 1998)	149
Obr. 182 Kónická helma z perské kořisti (bronz, 5. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5100), (Hatzi, 2008, p. 142)	150
Obr. 183 Vytěpávaný plech s orientálními motivy (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5039), (Hatzi, 2008, p. 68).....	150
Obr. 184 Vytěpávaný plech s orientálními motivy (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5047, B 5048), (Hatzi, 2008, p. 69)	151
Obr. 185 Vytěpávaný plech s orientálními motivy a jezdci s hřebenovými helmami (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM), (Seidel, 1999, S. 271)	151
Obr. 186 Části kotle v orientálním stylu (bronz, 8. – 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B2654, Br 8767, B 4224, B200), (Hatzi, 2008, pp. 82-83)	152

Obr. 187 Figurky válečníků s kónickými přilbami (bronz, 7. st. př. n l., AOM, B 1999, B 2000), (Hatzi, 2008, p. 108).....	152
Obr. 188 Kyperská helma (bronz, v. 24,1 cm, s líčnicemi 42,3 cm, pr. 20 cm, poslední čtvrtina 7. st. př. n. l., AMB, inv. č. 8142,620), (Pflug, 1989, str. 17)	153
Obr. 189 Hlava terakotové sochy válečníka (Idalion, poslední čtvrtina 7. st. př. n. l., AMB), (Pflug, 1989, str. 18)	153
Obr. 190 Kónická asyrská helma (bronz, v. 27 cm, pr. 21 cm, Kouklia - Mavrommatis, Kypr, CM, inv. č. 1965/XI-29/62), (Karageorghis & Maier, 1984, p. 174)	154
Obr. 191 Trychtýřovitá helma (slitina železa a bronzu, Ninive, v. 20 cm, 6. st. n. l. – pozdně sásánovská doba, BM, inv. č. 22495), (The British Museum)	154
Obr. 192 Příklady islámských helem (Alexander, 1983).....	155

22. Obrazová příloha

Obr. 1 Mapa Předního východu v 1. polovině 1. tis. př. n. l.

				
A1	A2	A3	A4	B1
				
B2	B3	B4	B5	C1
				
C2	C3	D1	E1	E2
				
E3	F1	F2	F3	F4
				
F5	F6	G1	G2	H1
				
H2	H3	I1	I2	

Obr. 2 Typologie helem v asyrském umění

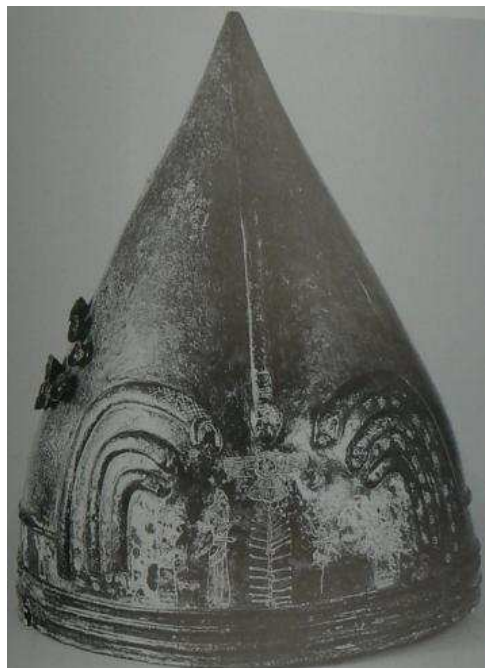
Obr. 3 Asyrská kónická helma s korunovační scénou (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 504), (Born & Seidl, 1995, S. 36)

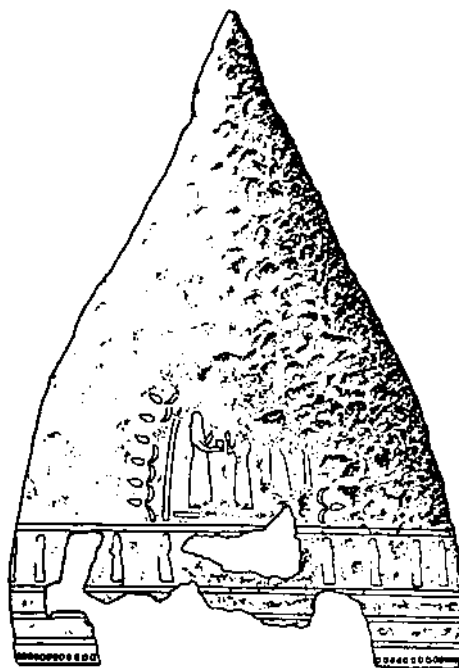
Obr. 4 Asyrská kónická helma s modlícím se králem (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 424), (Born & Seidl, 1995, S. 38)

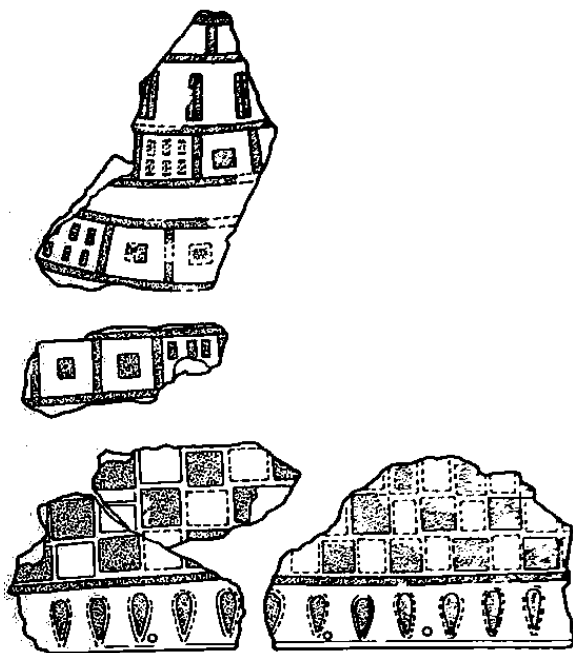
Obr. 5 Detail korunovační scény na asyrské kónické helmě (bronz, 9. st. př. n. l., SAG, inv. č. AG 504), (Born & Seidl, 1995, S. 37)

Obr. 6 Kónická helma (bronz, snad z Luristánu, MGL, inv. č. S.219), (Born & Seidl, 1995, S. 49)

Obr. 7 Kónická helma (železo, v. 30,8 cm, d. 21,7 cm, hm. 3049 g, Nimrud, poslední čtvrtina 8. až rané 7. st. př. n. l., BM, inv. č. BM 22496), (Curtis & Dezsó, 1991, p. 123), (The British Museum)

Obr. 8 Fragmenty helmy (železo, Zinjirli, severní palác, BM, S. 3964), (Curtis & Dezsó, 1991, p. 125)

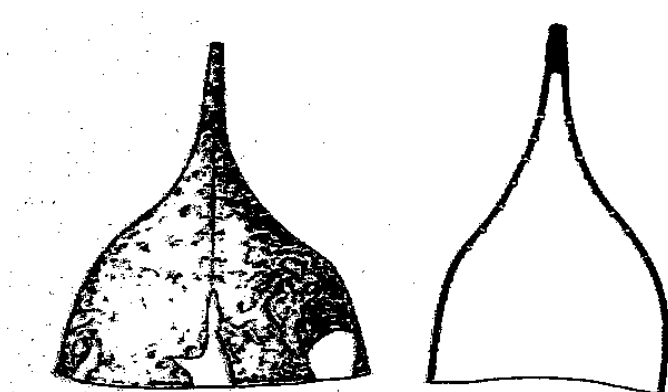

Obr. 9 Asyrská trychtýřovitá helma (bronz, Théby, Egypt), (Petrie, 1897)

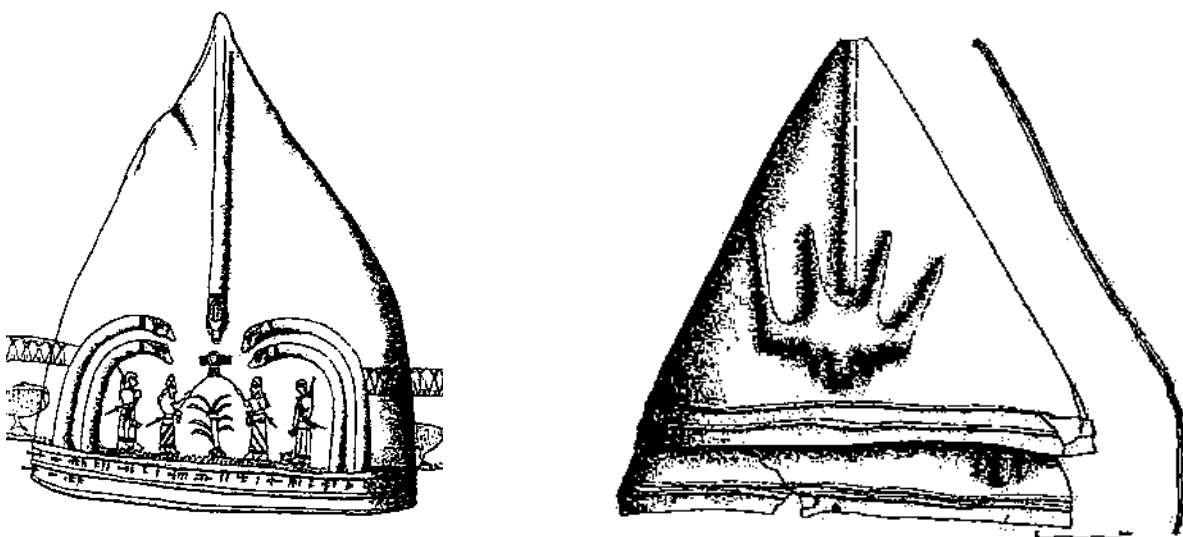

Obr. 10 Kombinovaná asyrská trychtýřovitá helma s vysoko taženou špičkou (železo/bronz, SAG, AG 204), (Born & Seidl, 1995, S. 120)

Obr. 11 Trychtýřovitá helma (železo, v. 36 cm, pr. ~21 cm, PS, inv. č. 1980, 6227-6228)

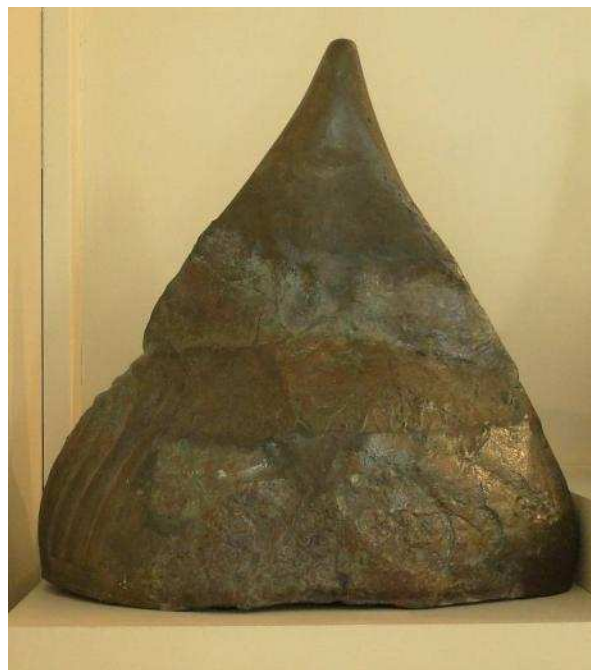
Obr. 12 Urartské kónické helmy (bronz, pr. 27 cm, v. 31 cm, Ayanis.), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001)

Obr. 13 Urartská trychtýřovitá helma (bronz, pr. 20,25 cm; v. 37,5 cm; hm. 700 g, původ severozápadní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 134611), (The British Museum)

Obr. 14 Urartská kónická přilba (bronz, SAG, inv. č. AG 168), (Born & Seidl, 1995, S. 116)

Obr. 15 Urartská kónická helma (bronz, Čavustepe, VM, foto Miroslav Dudík)

Obr. 16 Bronzový pás s válečníky z hrobky Fortetsa na Krétě (Marinatos, 2000)

Obr. 17 Válečník na královské bráně (Boghazköy, cca 1400 př. n. l.)

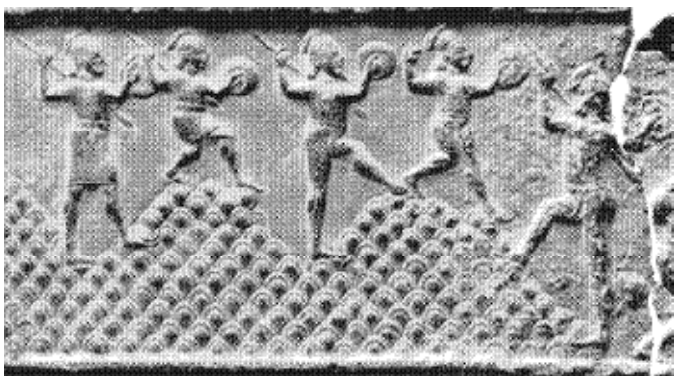

Obr. 18 Asiati přinášející helmy s malým hřebenem jako dary (hrobka Amenmose (TT 112), Théby, vláda Amenhotepa II.), (ed. Morrison & Owen, 1981))

Obr. 19 Bojovníci s hřebenovitou přilbou (Karchemiš)

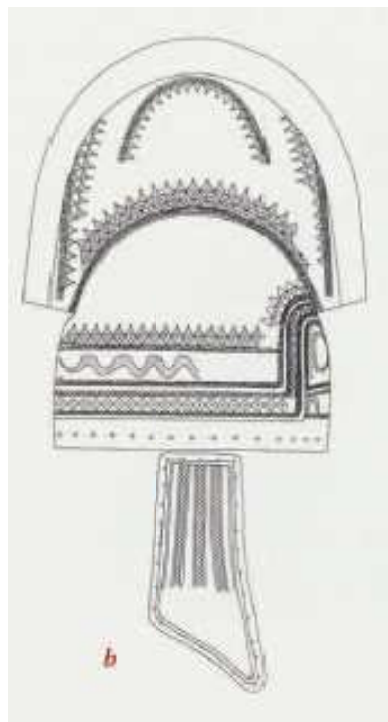

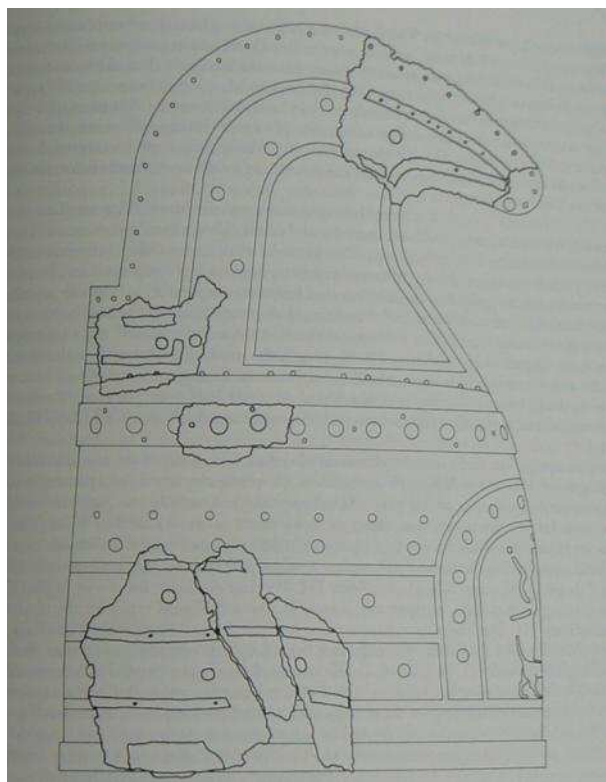
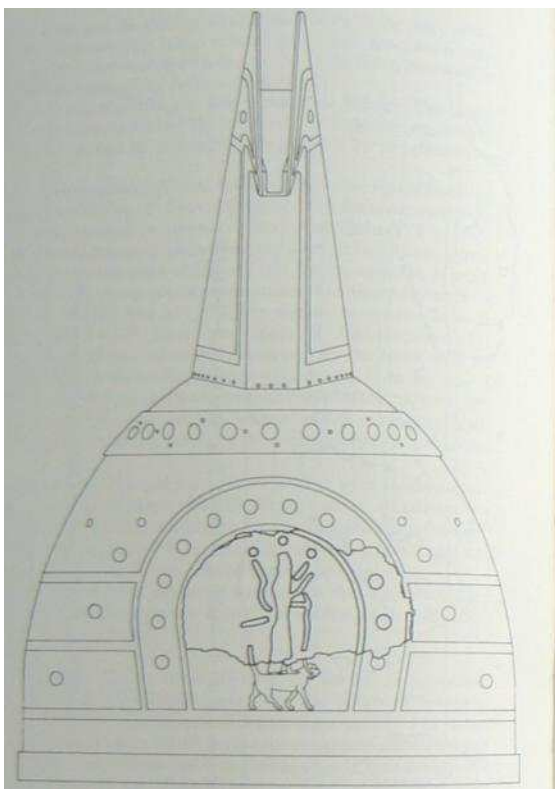
Obr. 20 Urart'ané v hřebenových přilbách útočící z hor na asyrské oddíly, Salmanassarova arménská kampaň v roce 857 (Balavátská brána, BM), (King, 1915, p. 107)

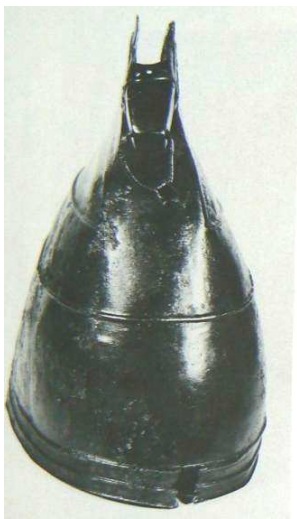
Obr. 22 Miniaturní figurky válečníků z Urartu (bronz, Toprakkale, BM, inv. č. 1880,1216.23.a), (The British Museum)

Obr. 21 Hřebenová helma (bronz, v. 31 cm, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. HAS 60-528), (Muscarella, Warfare at Hasanlu in the Late 9th Century B.C, 1989)

Obr. 23 Rekonstrukce hřebenové helmy č. 1 (bronz, Nimrud, BM), (Curtis & Dezso, 1991, pp. 118-119)

Obr. 24 Hřebenová helma (bronz, v.: 29 cm, RGZ, inv. č. O 39702), (Curtis & Dezso, 1991, p. PLATE XVI)

Obr. 25 Hřebenová helma (bronz, pr. 20,4-22,3 cm, PS, inv. č. PS. 1979,1181), (Curtis & Dezso, 1991, p. PLATE XVII)

Obr. 26 Hřebenová helma (bronz, v. 28,5 cm, pr. 19-22 cm, BL, Inv. č. 89/12), (Curtis & Dezso, 1991, p. PLATE XVIII)

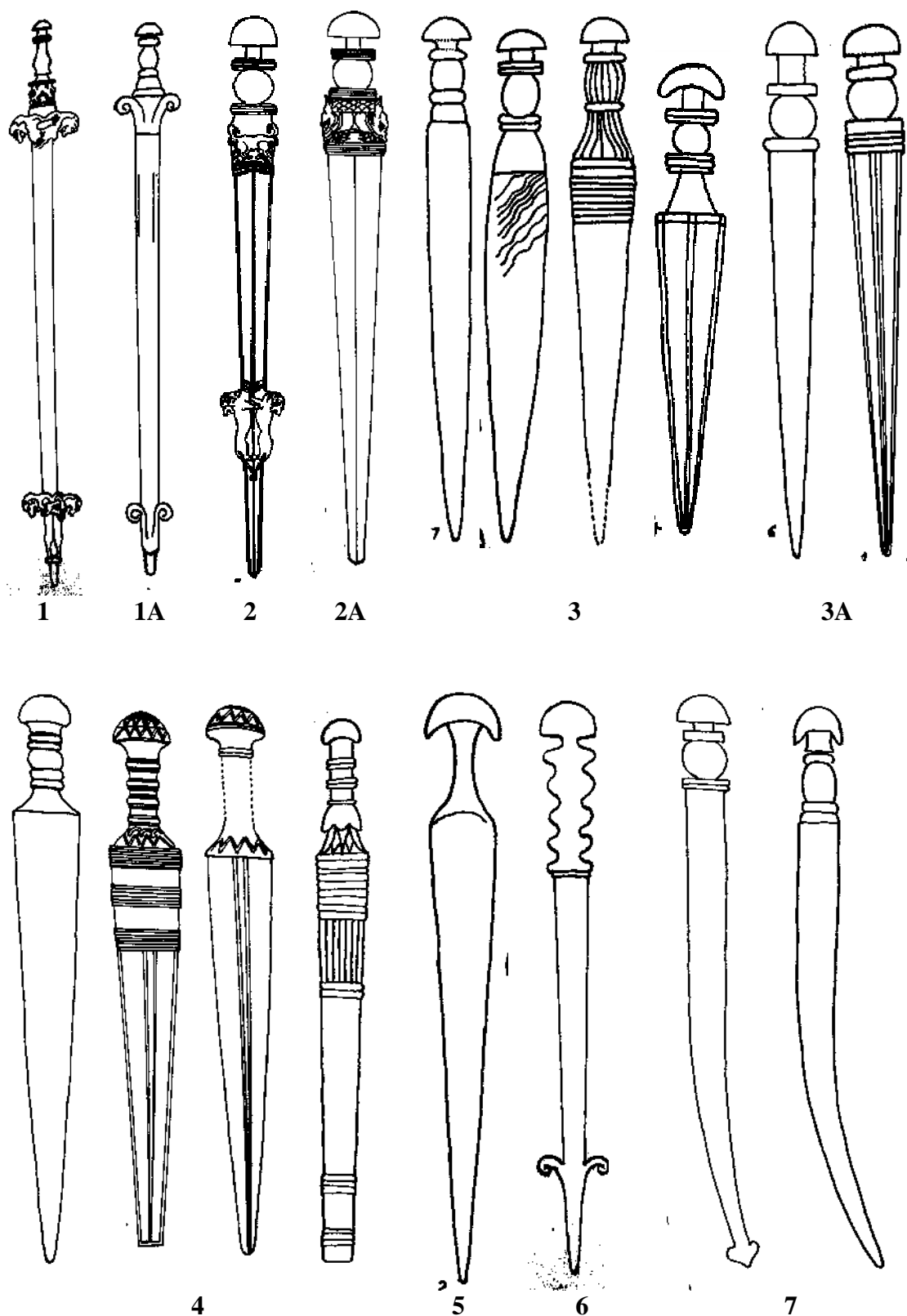
Obr. 27 Trychtýřovitá helma s hřebenem (bronz, v. 24 cm, 700 – 600 př. n. l., lokalita neznámá, BM, inv. č. 1824,0407.33), (The British Museum)

Obr. 28 Urartská hřebenová helma (bronz, BM)
(foto Miroslav Dudík)

Obr. 29 Urartská postranice s nápisem krále Išpuiniho
(bronz, v. 14 cm, VM), (Oktay, 2004, p. 222)

Obr. 30 Typologie mečů v asyrském umění

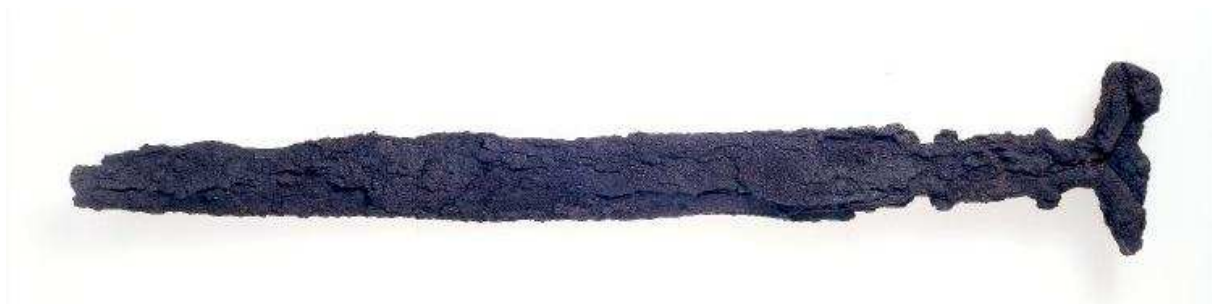

Obr. 31 Zakřivený meč (bronz, 1307–1275 př. n. l., délka 54,3 cm, MMA, inv. č. 11.166.1), (The Metropolitan Museum of Art)

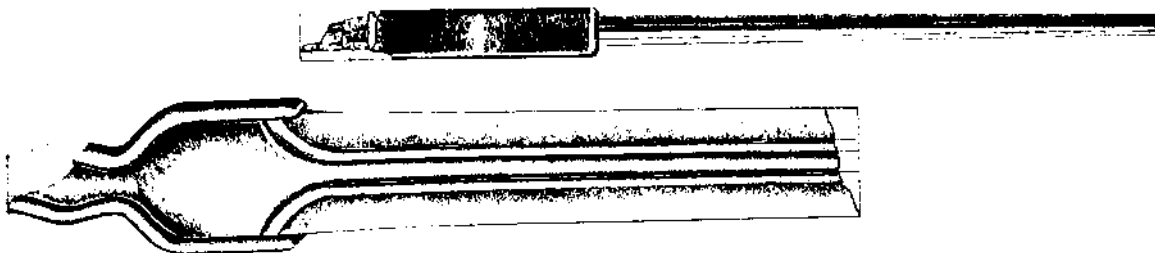

Obr. 32 Fragmenty rukojeti a čepele meče (železo, Šerif Chan, 8. - 7. st. př. n. l., BM, reg. č. 1855,1205.381), (The British Museum)

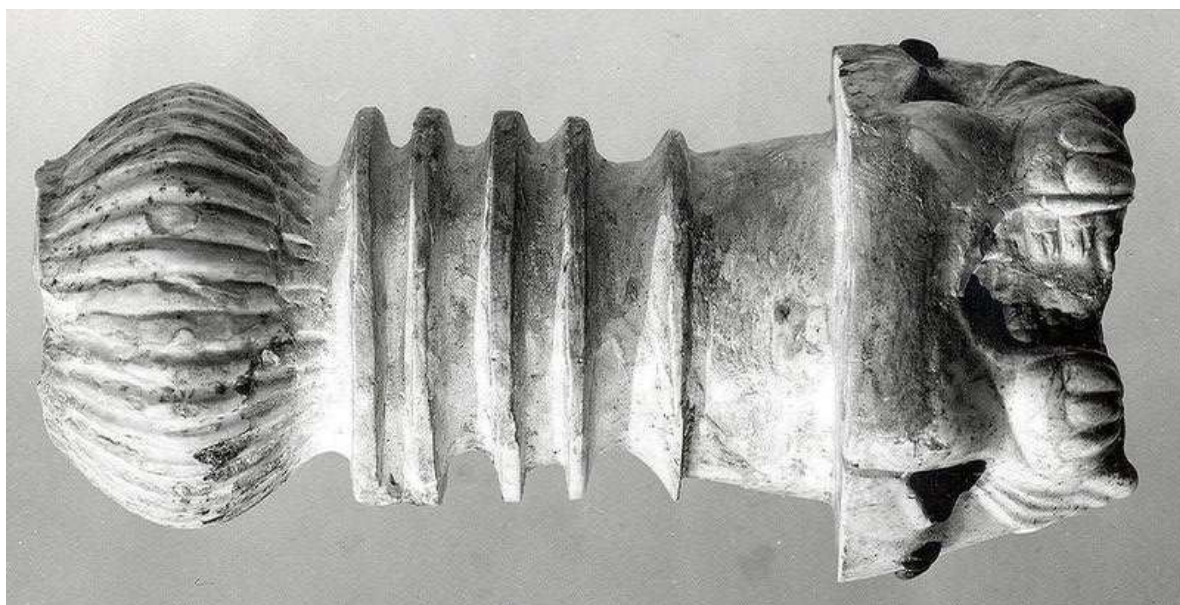

Obr. 33 Meč (železo, Nimrud, severozápadní palác, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N.2045), (The British Museum)

Obr. 34 Meč (železo, Nimrud, MMA, inv. č. ND9272), (Mallowan, Nimrud and its Remains, 1966)

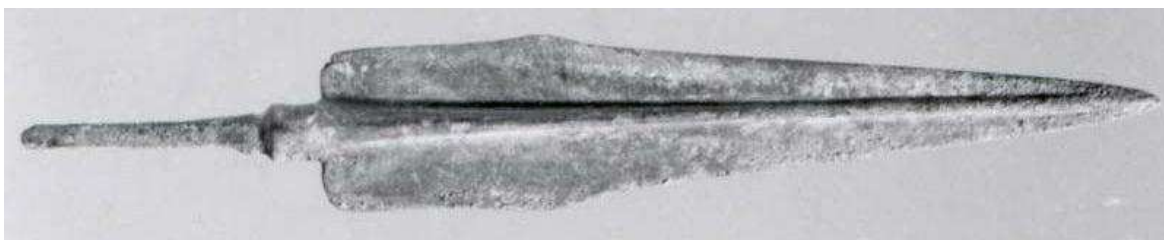
Obr. 35 Kamenný jílec meče se lvími hlavami (vápenec, roz. 4.75 x 9.19 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA , inv. č. 54.117.20), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 36 Kamenný jílec meče se lvími hlavami (vápenec, roz. 4.75 x 9.19 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 54.117.20)

Obr. 37 Meč s lidskou plastikou na držadle (železo, dél. 50 cm, Luristan, Írán, MMA, inv. č. 62.61), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 38 Meč (železo, Luristán, Írán, 8. - 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 62.40.1), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 39 Držadlo meče nebo dýky (železo/bronz, d. 23,3 cm, Hasanlu, Írán, 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 63.109.4), (The Metropolitan Museum of Art)

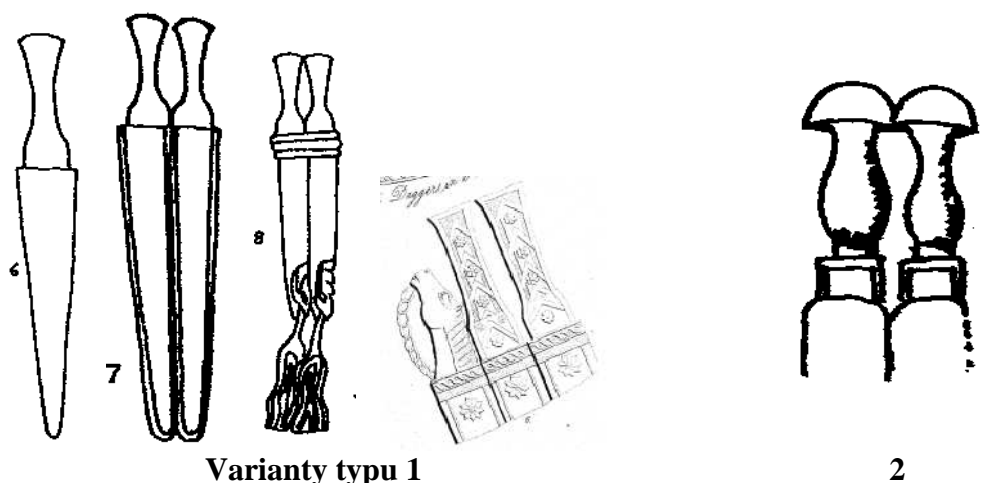
Obr. 40 Urartský meč (železo, AMI), (Oktay, 2004, p. 224)

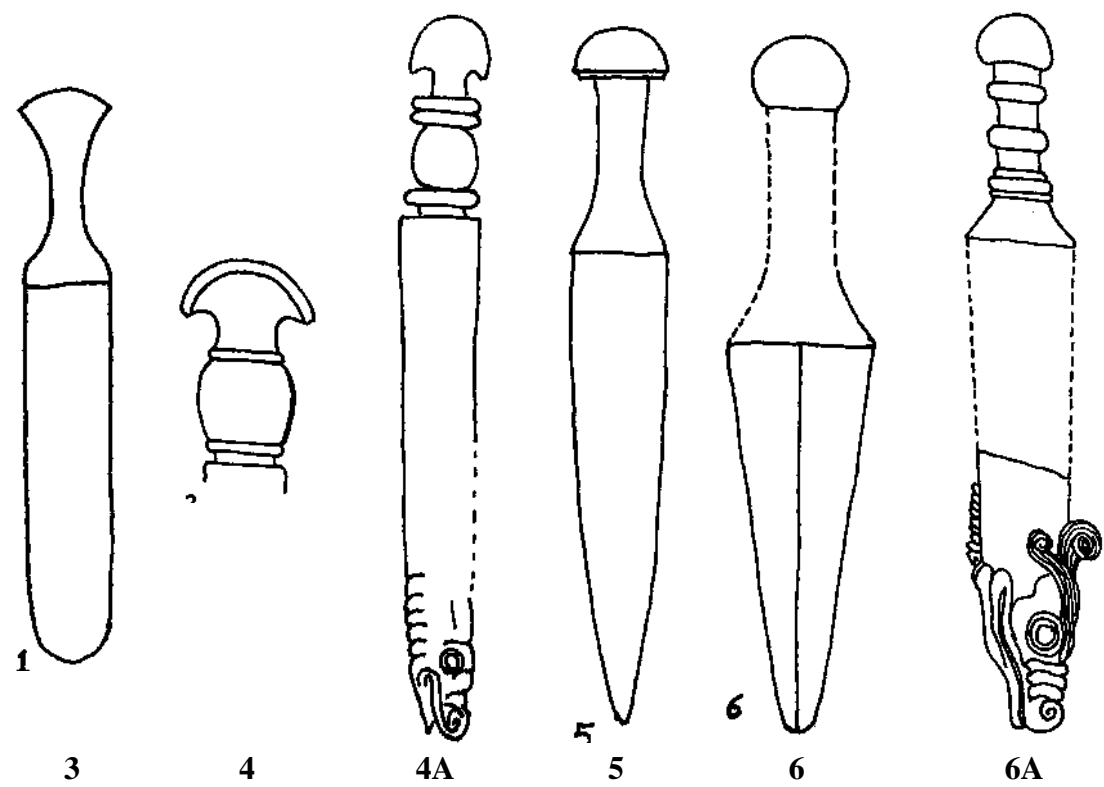
Obr. 41 Urartský meč (železo, AMI), (Oktay, 2004, p. 224)

Obr. 42 Urartský meč se zachovanou bronzovou pochvou (železo, SM), (foto Miroslav Dudík)

Varianty typu 1

Obr. 43 Typologie dýk v asyrském umění

Obr. 44 Dvě dýky (bronz, d. 37,8 cm, š. 3 cm, Nimrud, 8. st. př. n. l., BM, inv. č. 1848,0720.107), (The British Museum)

Obr. 45 Dýka (bronz, roz. 5,99 x 39,4 cm, severozápadní Írán, 10. – 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 59.178.2), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 46 Dýka (bronz, d. 52,71 cm, severozápadní Írán, 10. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.82.1), (The Metropolitan Museum of Art)

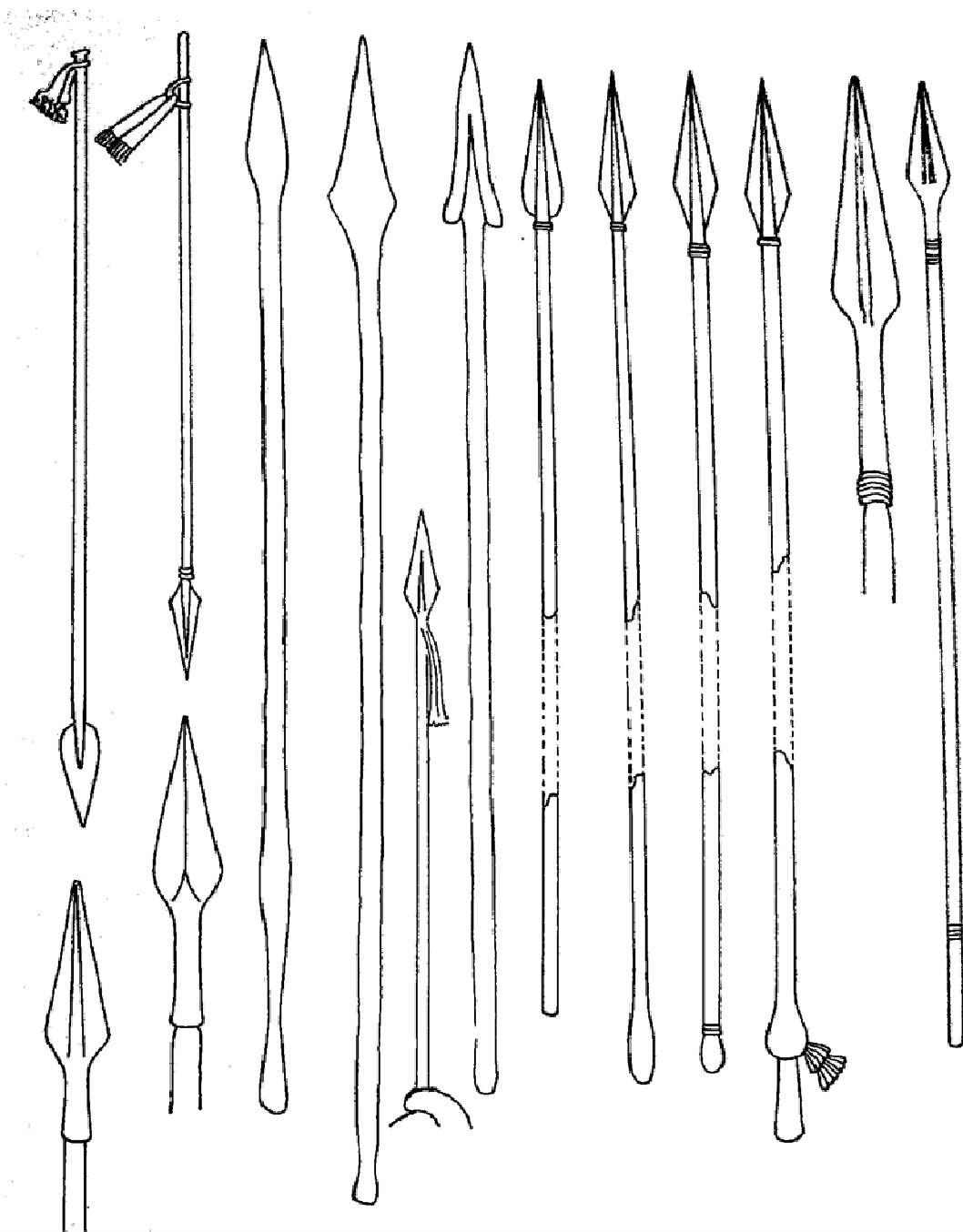
Obr. 47 Dýka (bronz, d. 35,41 cm, západní Írán, 10. – 9. st. př. n. l., MMA, inv. č. 60.82.2), (The Metropolitan Museum of Art)

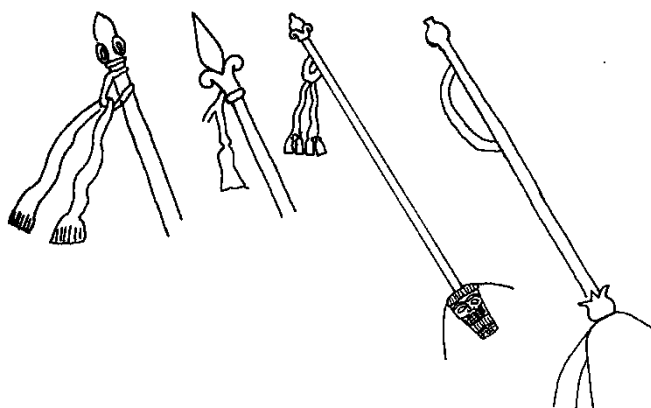
Obr. 48 Dýka (bronz, roz. 3,1 x 25,81 cm, Írán, 1. tisíc. př. n. l., MMA, inv. č. 1974.47.1), (The Metropolitan Museum of Art)

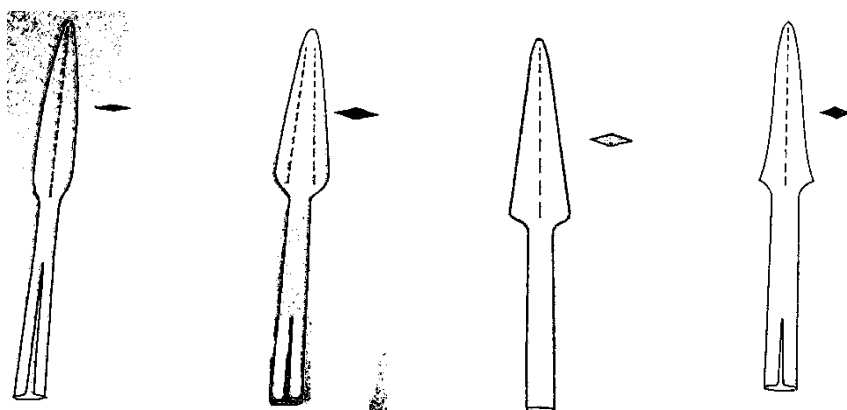
Obr. 49 Uartské dýky (bronz, AMI), (Oktay, 2004, p. 227)

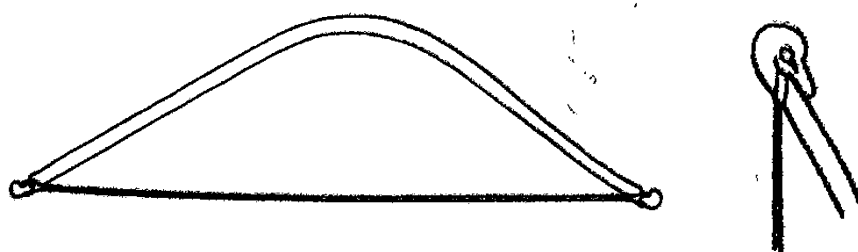
Obr. 50 Oštěpy a kopí v asyrském umění (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVI)

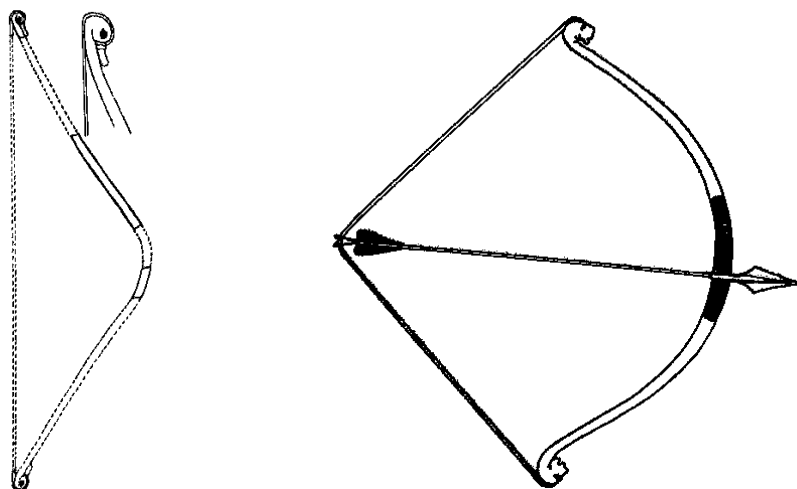
Obr. 51 Oštěpy a kopí na asyrských válečných vozech (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX)

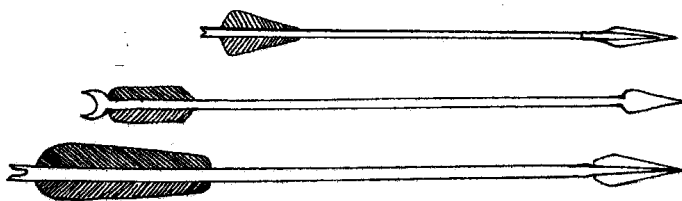
Obr. 52 Hroty oštěpů (železo, Nimrud), (Mallowan, Nimrud and its Remains, 1966)

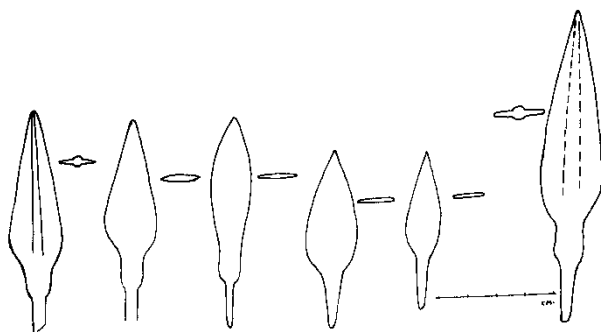
Obr. 53 Raný typ luku (9. – pol. 8. st. př. n. l.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX)

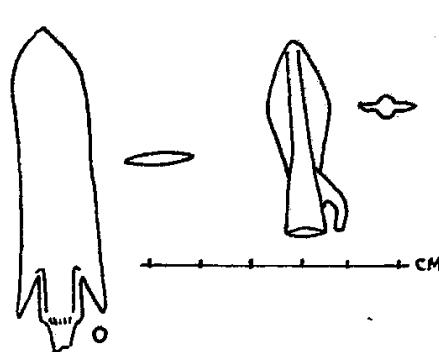
Obr. 54 Pozdější typy luku od Tiglatpilesara III. (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX)

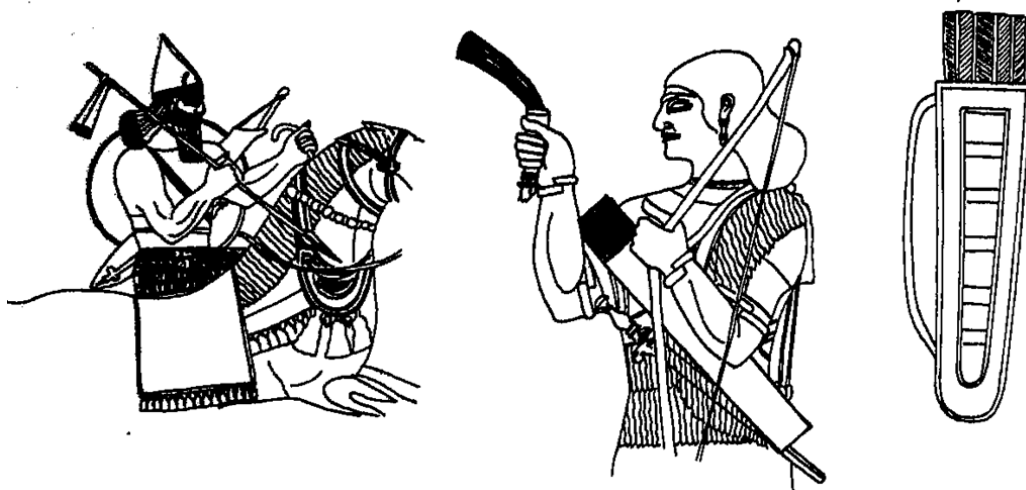
Obr. 55 Šípy v asyrském umění (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVI)

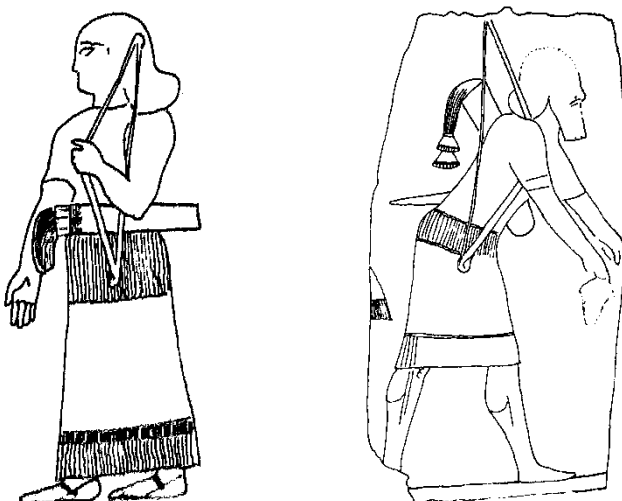
Obr. 56 Hroty šípů s trnem (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX)

Obr. 57 Hroty šípů se zpětnými ostny a tulejkou (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXX)

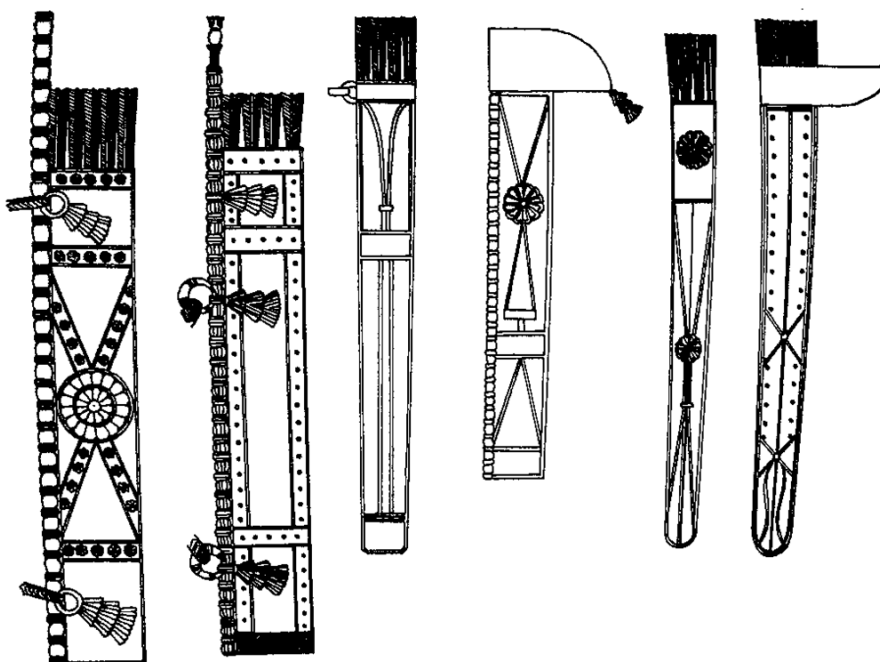

Obr. 58 Toulce (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIV)

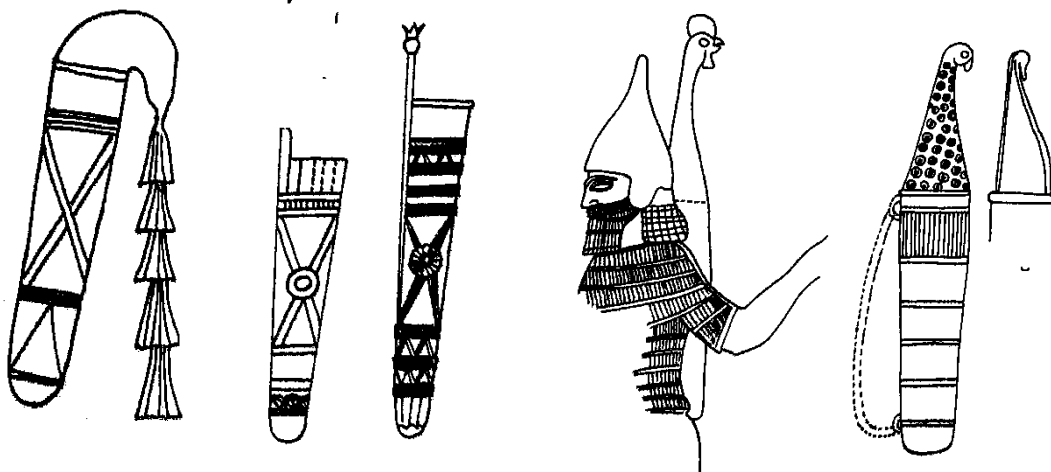

Obr. 59 Toulce (Tiglatpilesar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIV)

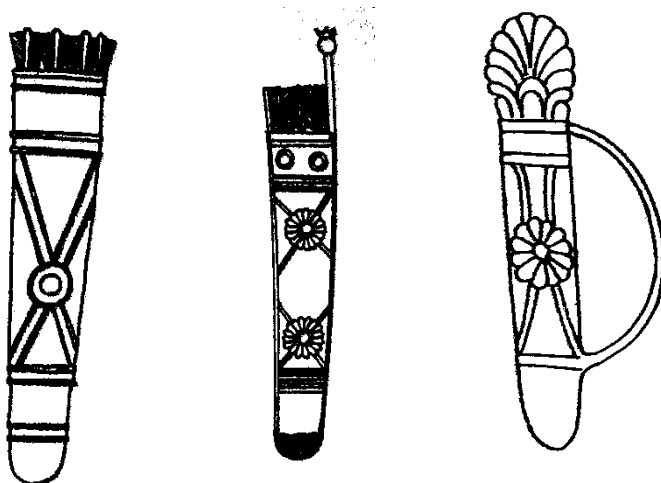

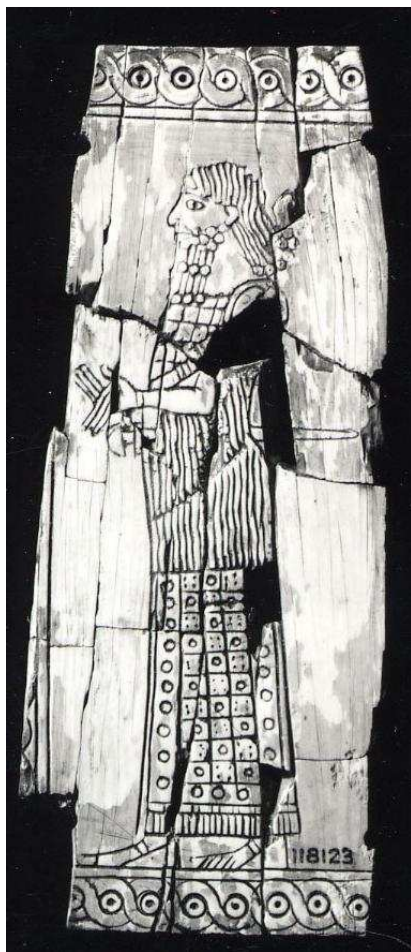
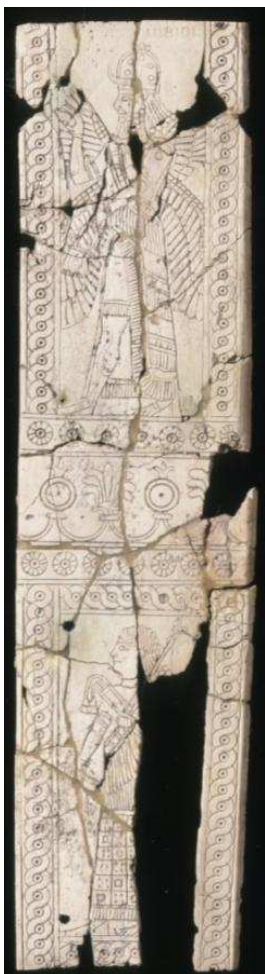
Obr. 60 Toulce (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)

Obr. 61 Toulce (Sinacherib), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)

Obr. 62 Toulce (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXV)

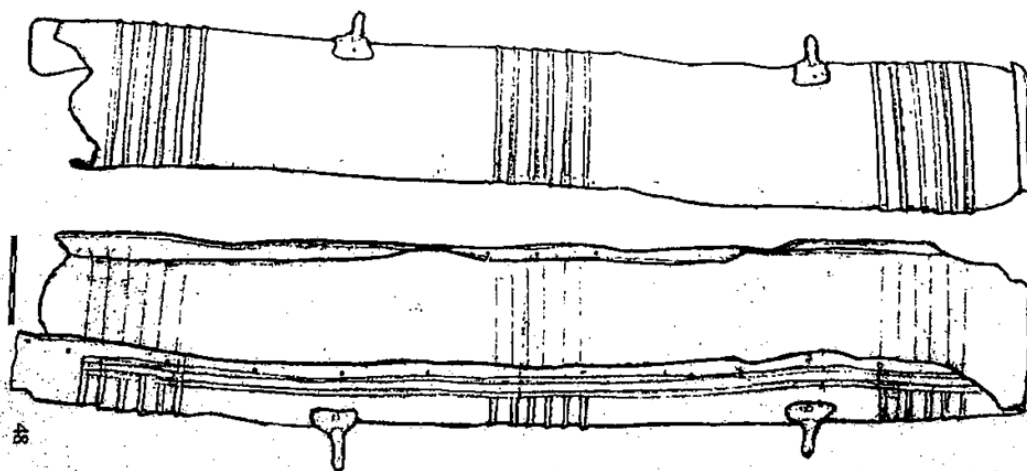
Obr. 63 Pravděpodobné obložení toulce (slonovina, Nimrud, 730 – 710 př. n. l., BM, inv. č. 1856,0903.1072; 1856,0903.1070; 1856,0903.1071), (The British Museum)

Obr. 64 Plechové pokrytí toulce (bronz, roz. 13.49 x 54 cm, Mezopotámie nebo západní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 1989.281.28), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 65 Detaily plechového pokrytí toulce (bronz, Mezopotámie nebo západní Írán, 9. – 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 1989.281.28), (The Metropolitan Museum of Art)

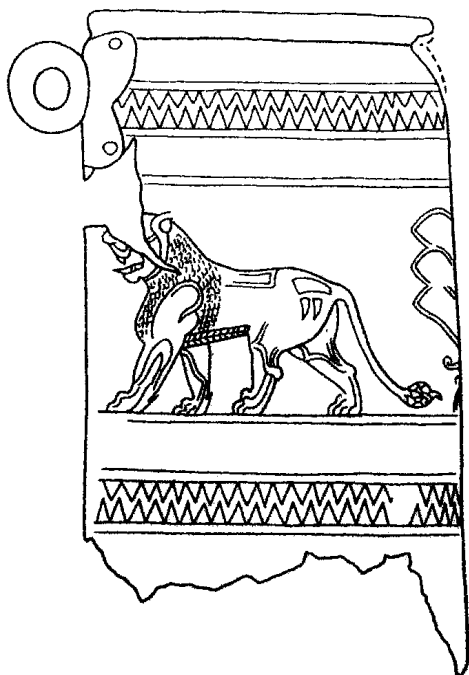

Obr. 66 Urartský toulec (bronz, Ajanis), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001, p. 174)

Obr. 67 Urartský toulec (bronz, Ajanis, VM), (foto Miroslav Dudík)

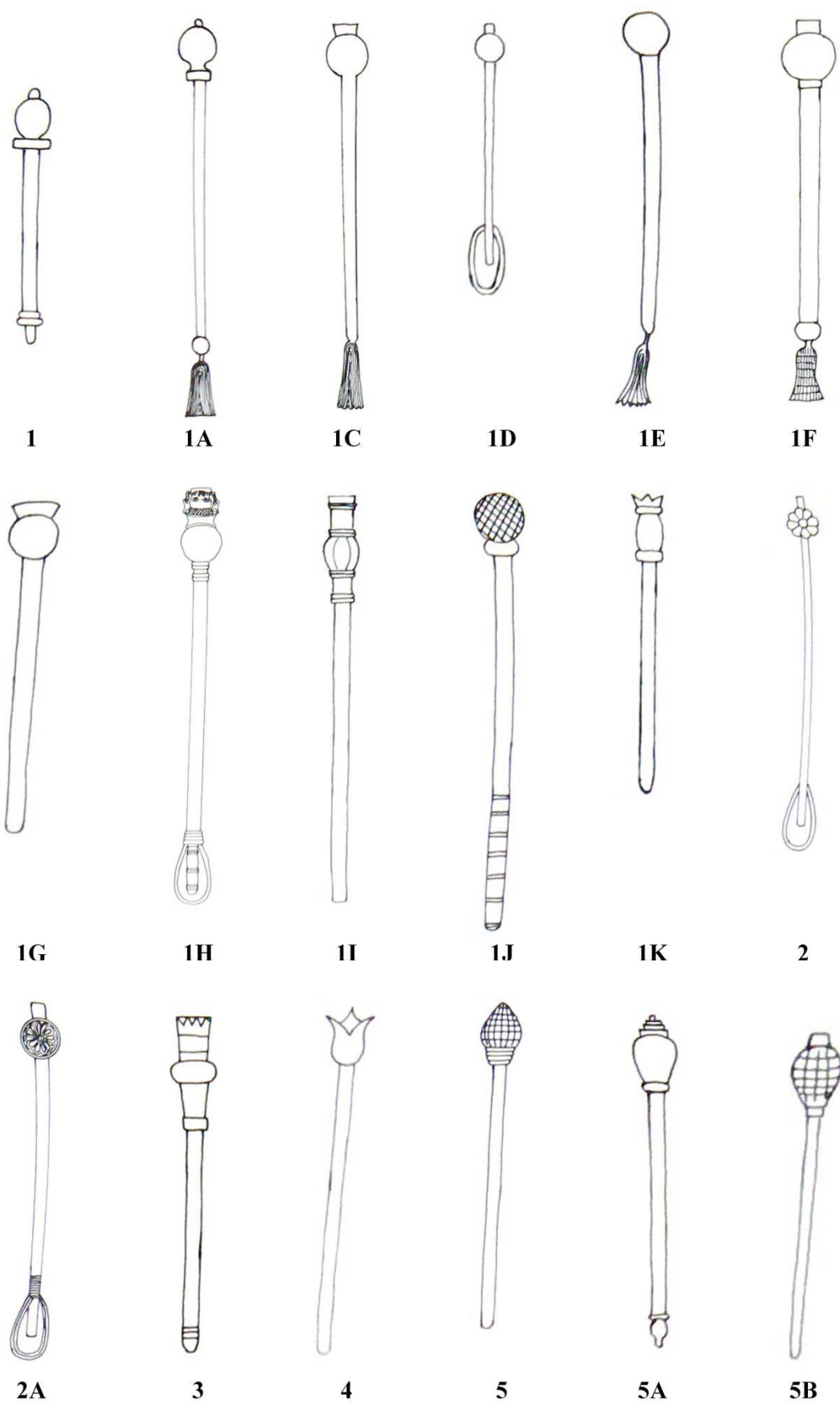

Obr. 68 Urartský toulce se lvem (bronz, Toprakalle, 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 123456), (foto Miroslav Dudík)

Obr. 69 Plechové pokrytí toulce se zvířaty a mytologickými scénami (bronz, roz. 15.29 x 53.29 cm, snad Luristán, Írán, 8. – 7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 41.156), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 70 Typologie asyrských palcůů

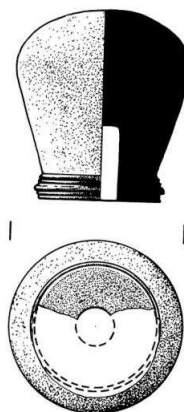
Obr. 71 Kulovitá hlavice palcátu (kámen, pr. 5 - 6 cm, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N.1669, N.1668), (The British Museum)

Obr. 72 Hruškovitá hlavice s knoflíkem a klínopisným nápisem (chrám Ištar, Aššurnasirpal II, BM, inv. č. 1890,0101.4), (The British Museum)

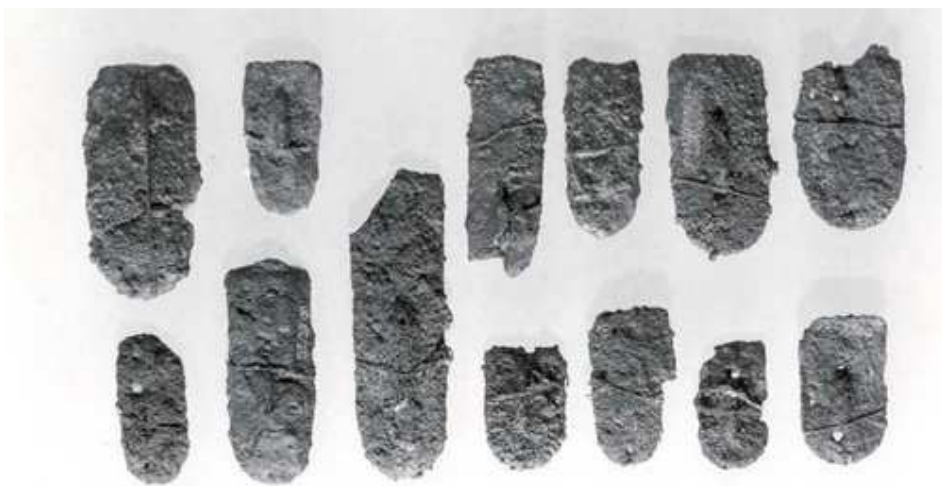
Obr. 73 Kulovitá hlavice s válcovitým žebrovaným ukončením (kámen, železo, Šerif Chan, Salmanesar III., BM, inv. č. 1855,1205.25; 1855,1205.24), (The British Museum)

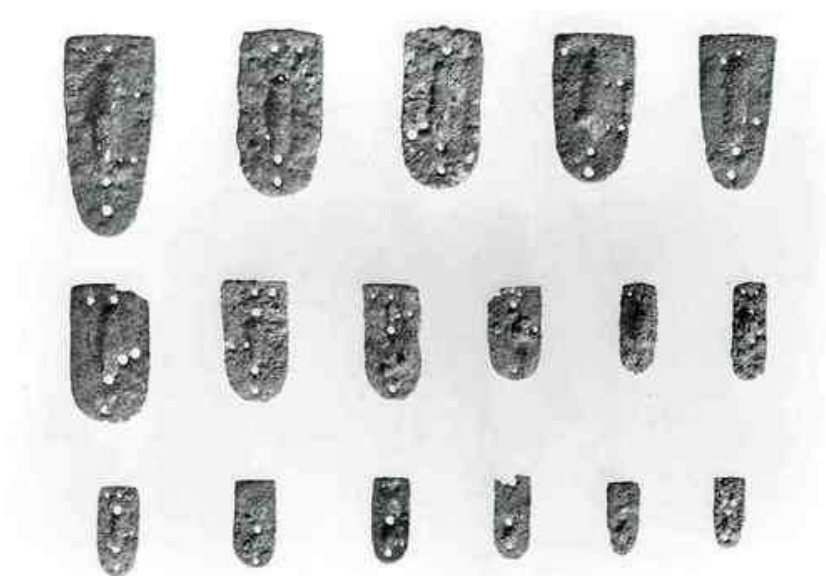
Obr. 74 Hruškovitá hlavice s žebrování u tupého okraje (sklo, Nabûv chrám, 8. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. 1905,0409.428), (The British Museum)

Obr. 75 Hlavice s cimbuřím (železo, bronz, Nimrud, 9. - 7. st. př. n. l., BM, inv. č. N. 257, N. 261), (The British Museum)

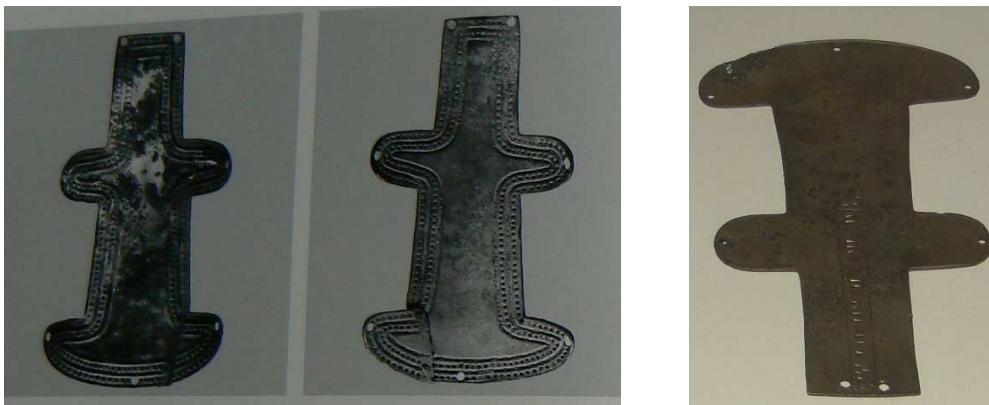
Obr. 76 Šupiny zbroje (1.9 x 3.2 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 57.27.86-.98), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 77 Šupiny zbroje (2.49 x 5.41 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 57.27.65-.67, .69, .70, .74, .75, .77-.79), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 78 Šupiny zbroje (11.81 x 11 x 5 cm, Nimrud, 8/7. st. př. n. l., MMA, inv. č. 59.107.30a, b), (The Metropolitan Museum of Art)

Obr. 79 Urartské chrániče paže (bronz, první dva SAG, třetí VM), (Born & Seidl, 1995, S. 88), (foto Miroslav Dudík)

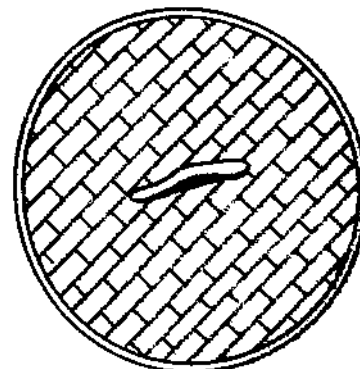
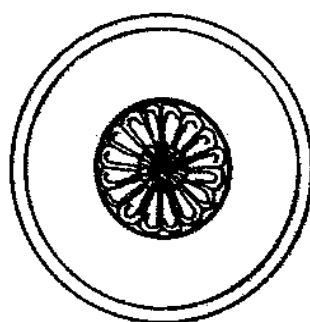
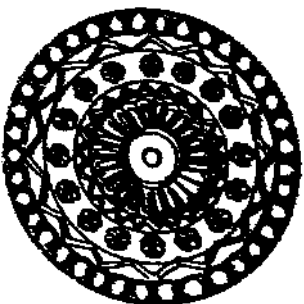
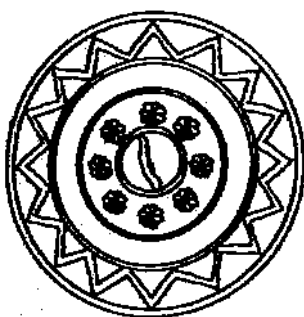
Obr. 80 Kruhový štít (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII)

Obr. 81 Kruhový štít (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LVIII)

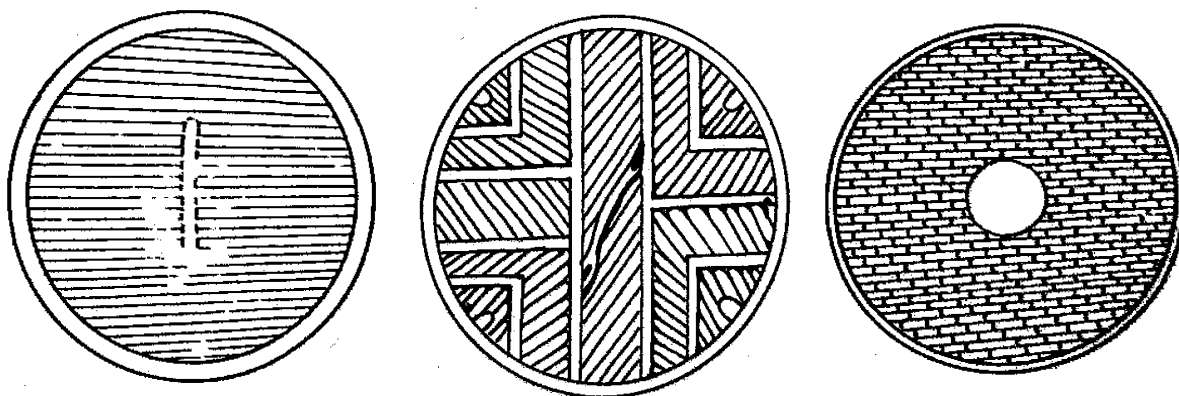

Obr. 82 Kruhový štít (Tiglatpilešar III.), (Thureau-Dangin & Dunand, 1929)

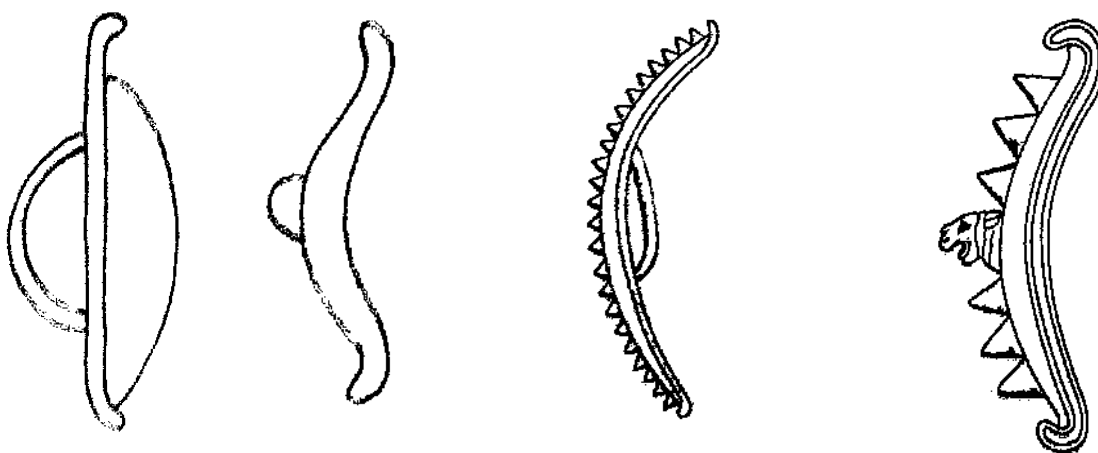

Obr. 83 Ploché kruhové štíty (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII)

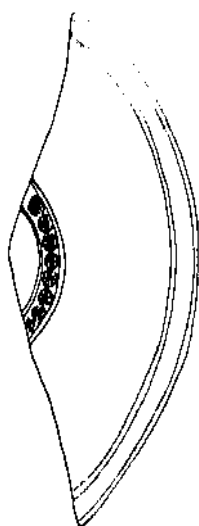

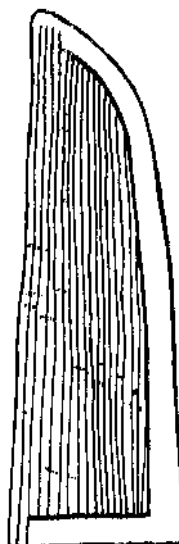
Obr. 84 Ploché kruhové štíty (Sinacherib), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVII)

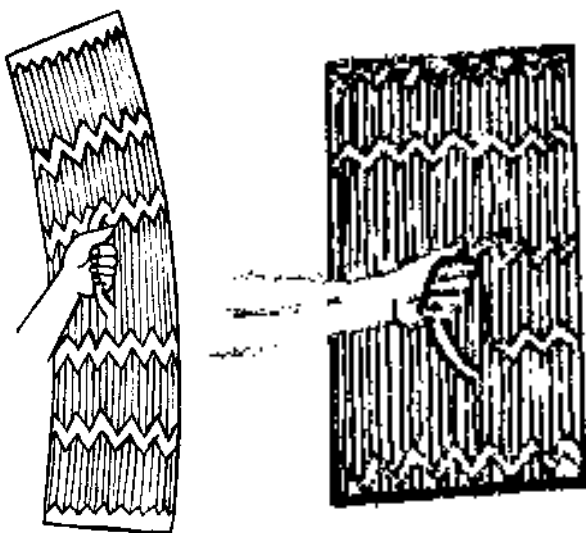
Obr. 85 Konvexní kruhové štíty (Aššurnasirpal II., Salmanassar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVIII)

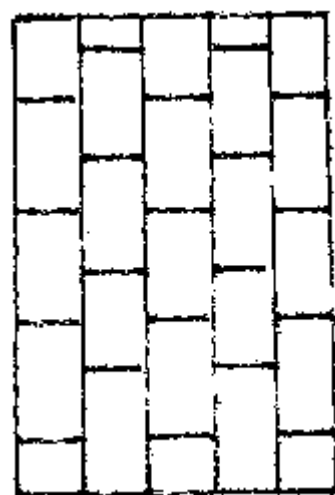
Obr. 86 Kuželovitý kruhový štít (Sinacherib, Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. XXVIII)

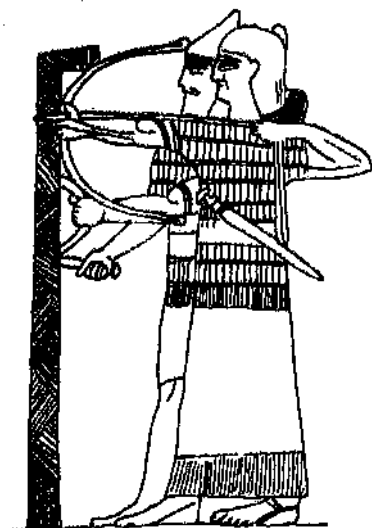
Obr. 87 Věžovitý štít (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXVIII)

Obr. 88 Obdélné štíty (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, p. XXVIII)

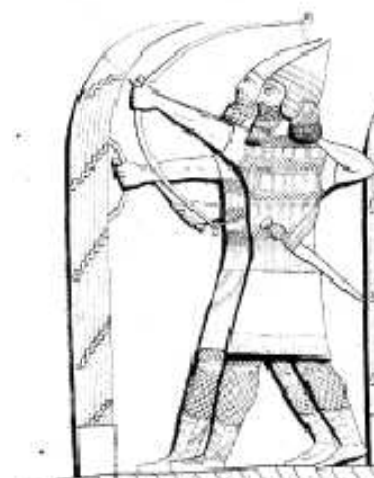
Obr. 89 Obdélný štít (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. XXVIII)

Obr. 90 Oblévací štíty (Tiglatpilešar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXIX)

Obr. 91 Oblévací štíty (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949)

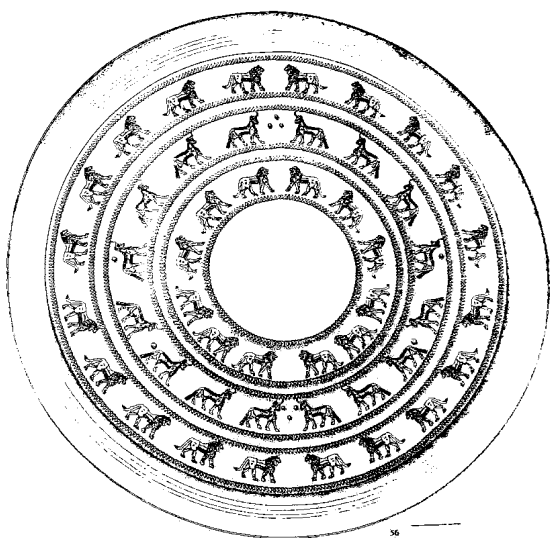
Obr. 92 Oblévací štít (Sinacherib, Aššurbanipal), (Layard, 1853, p. PLATE 78)

Obr. 93 Štít (bronz, pr. 78,7 cm, Nimrud – severozápadní palác, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.580)

Obr. 94 Štít (bronz, pr. 53,3 cm, Nimrud – severozápadní palác, 9. – 8. st. př. n. l., BM, inv. č. N.581)

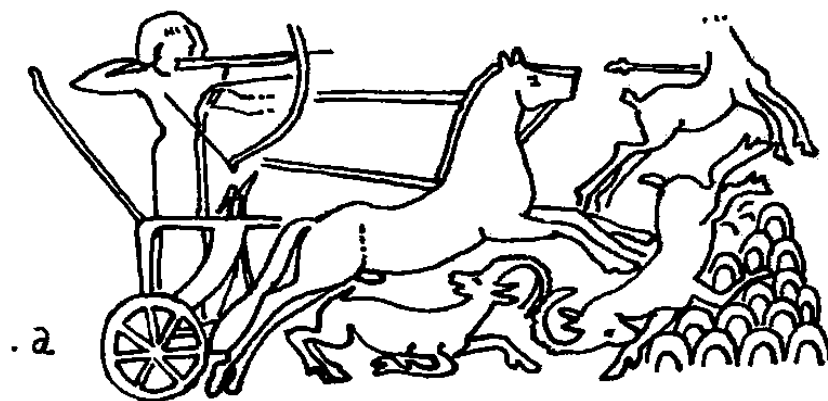

Obr. 95 Zdobené urartské štíty (bronz, Ajanis, VM), (Ed. Çilingiroğlu & Salvini, 2001, p. 179) (foto Miroslav Dudík)

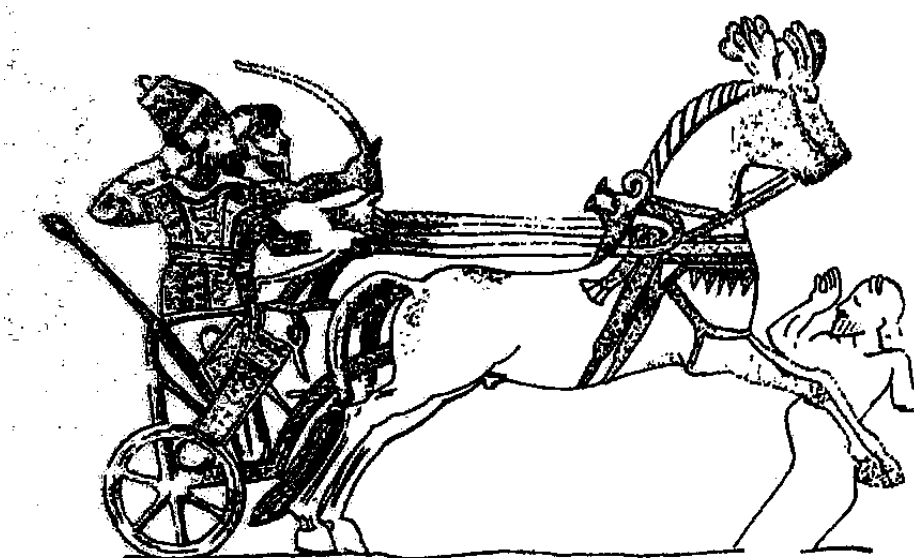

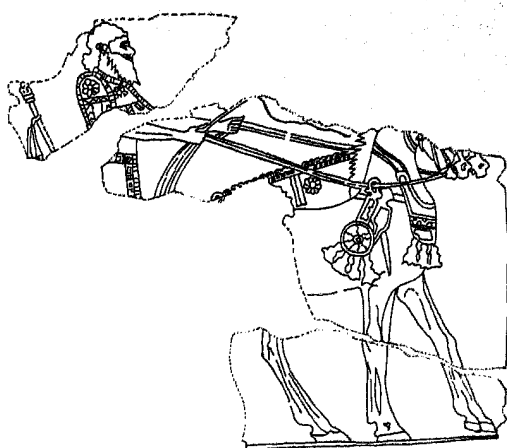
Obr. 96 Urartský štít (bronz, Toprakkale, BM) (foto Miroslav Dudík)

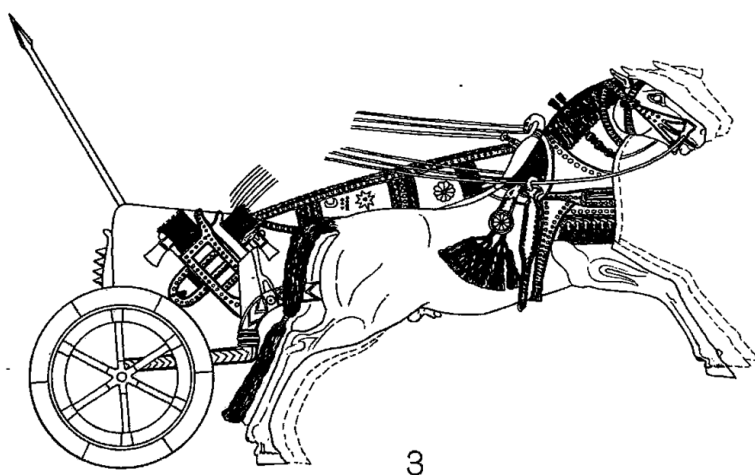
Obr. 97 Válečný vůz (Tukultí-Ninurta-Aššur), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)

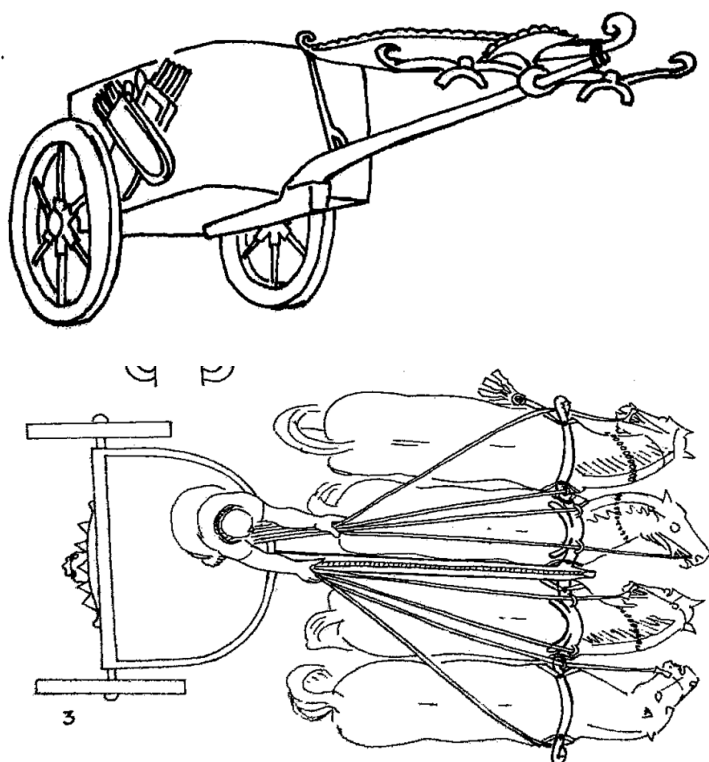
Obr. 98 Válečný vůz (Aššurnasirpal I.), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)

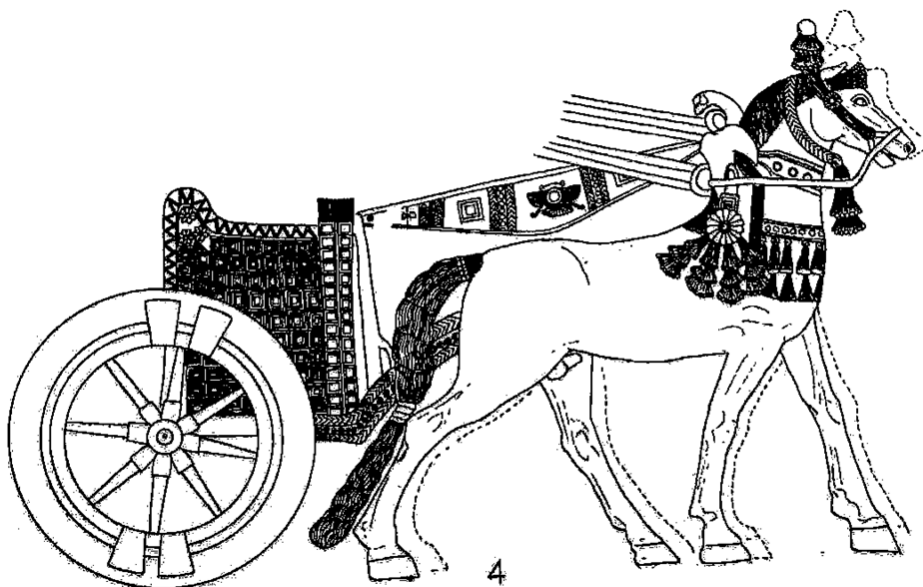
Obr. 99 Válečný vůz (Tukultí-Ninurta II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE I)

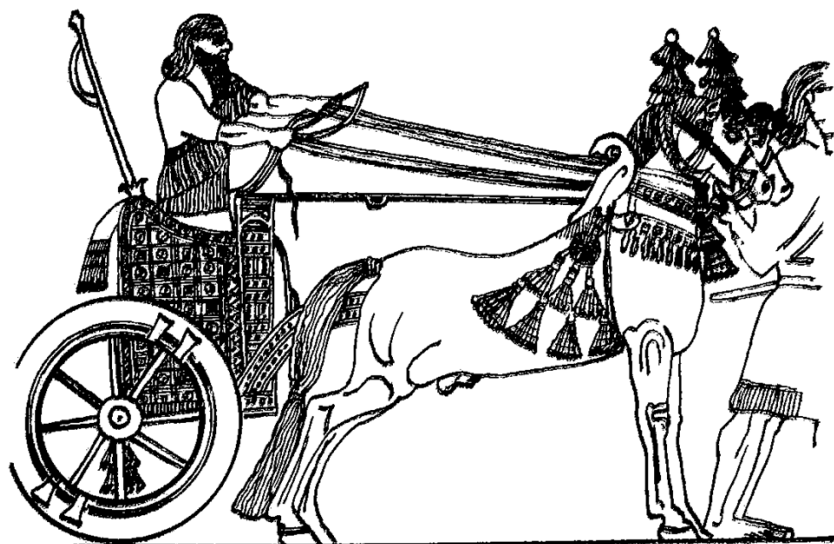
Obr. 100 Válečný vůz (Aššurnasirpal II.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 26)

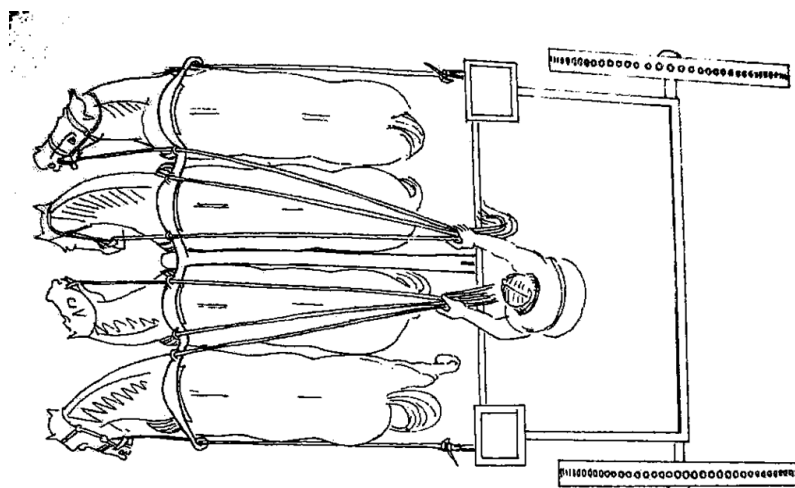
Obr. 101 Rekonstrukce válečného vozu (Aššurnasirpal II.), (Madhloom, 1970, pp. PLATE IX, X)

Obr. 102 Válečný vůz (Tiglatpilesar III.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)

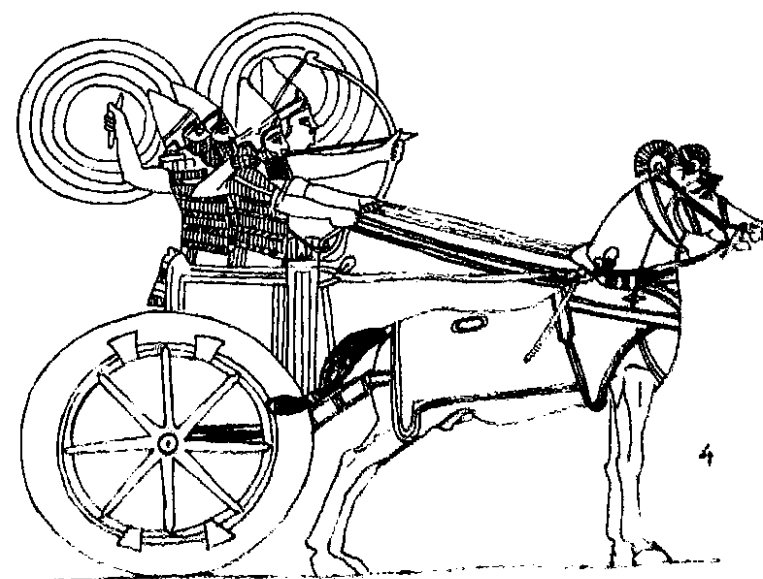

Obr. 103 Válečný vůz (Tiglatpilesar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE III)

Obr. 104 Rekonstrukce válečného vozu (Tiglatpilesar III.), (Madhloom, 1970, p. PLATE X)

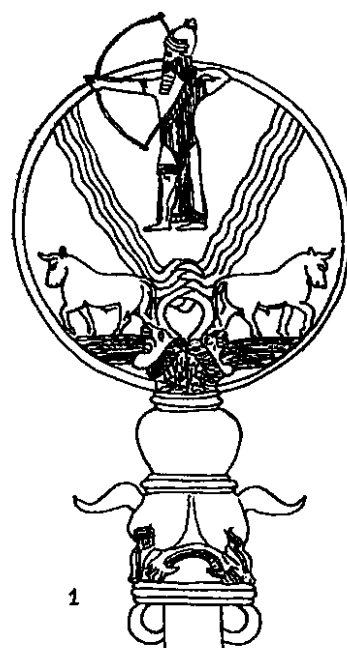

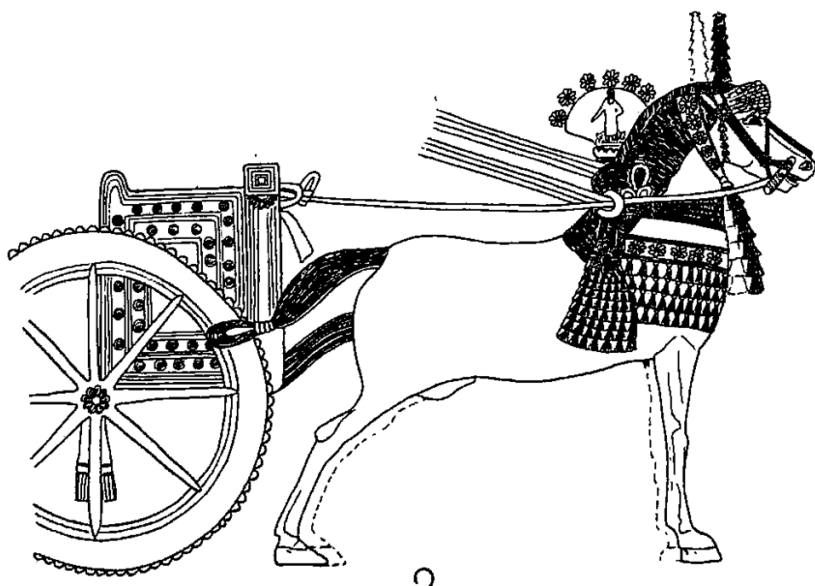
Obr. 105 Válečný vůz (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE IV)

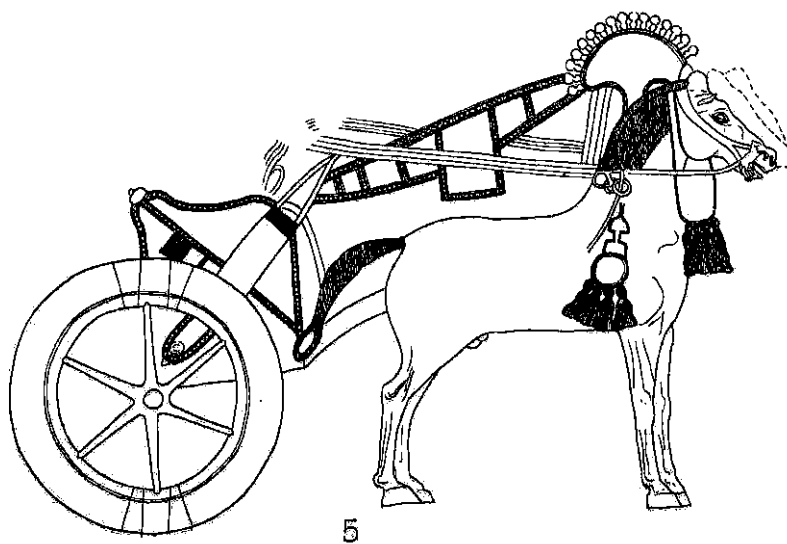
Obr. 106 Válečný vůz (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949, str. 30)

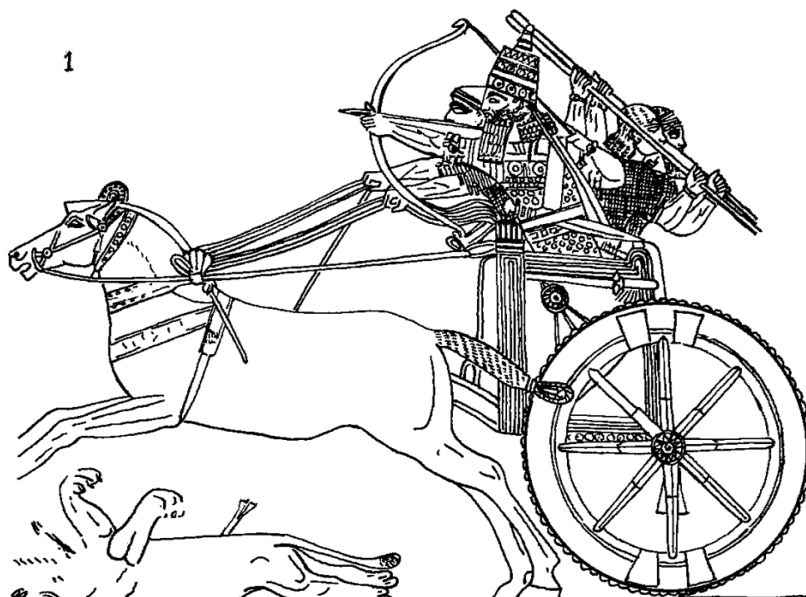
Obr. 107 Standarta válečného vozu (Sargon II.), (Madhloom, 1970, p. PLATE X)

Obr. 108 Válečný vůz (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)

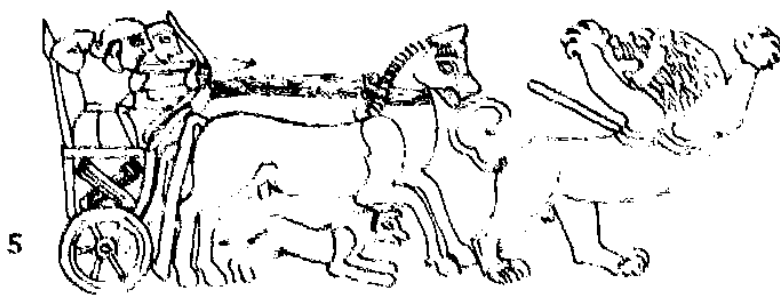

Obr. 109 Válečný vůz (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 27)

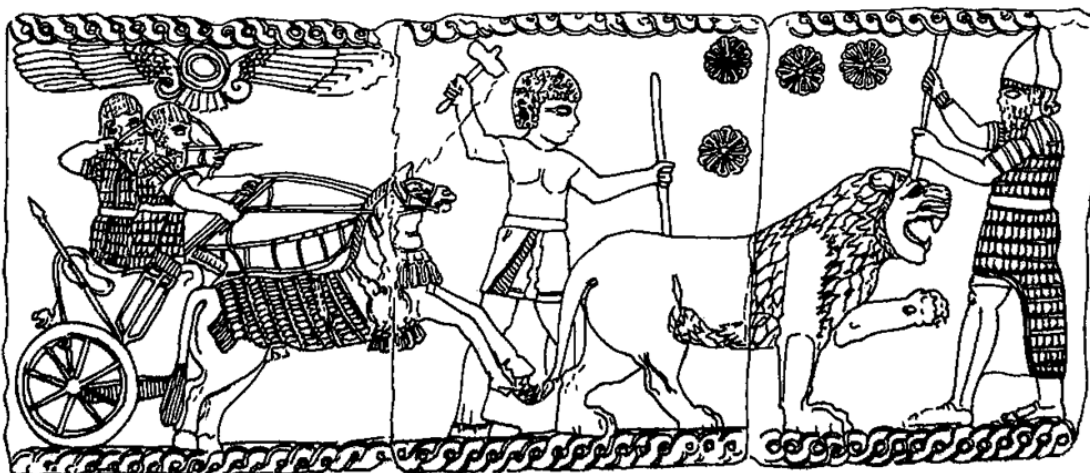

Obr. 110 Válečný vůz (Aššurbanipal), (Madhloom, 1970, p. PLATE VII)

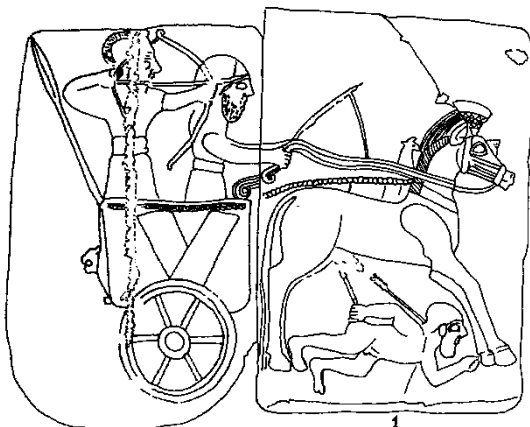

Obr. 111 Válečný vůz (Malatya), (Madhloom, 1970, p. PLATE VI)

Obr. 112 Vozová scéna ze Sakjegovü (Madhloom, 1970, p. PLATE XIII)

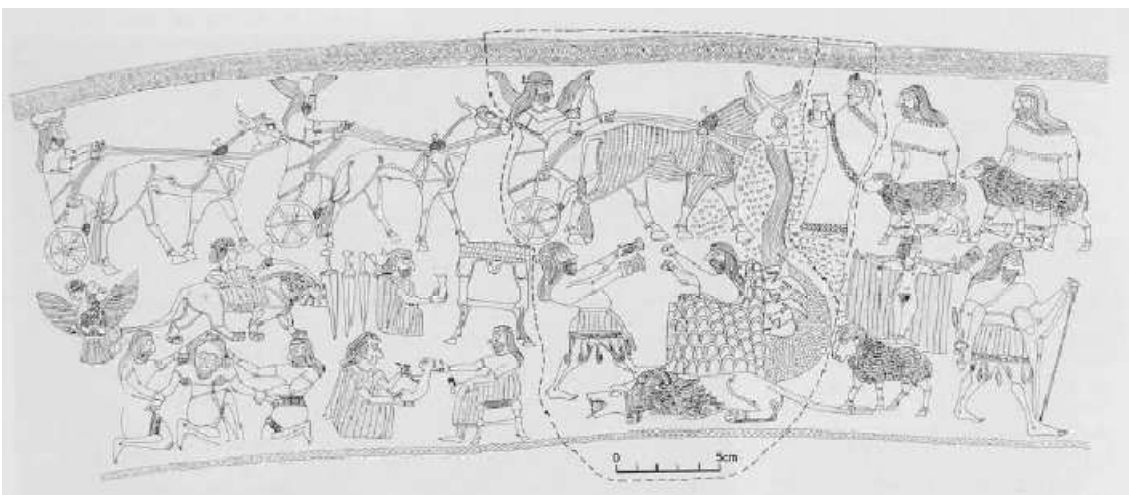
Obr. 113 Vozová scéna ze Zinjirli (Madhloom, 1970, p. PLATE XIV)

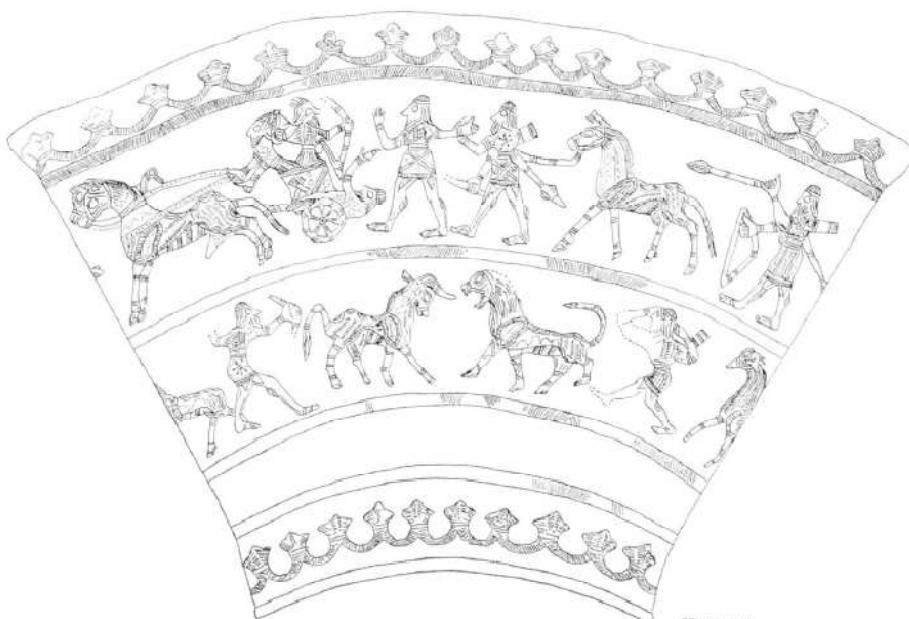
Obr. 114 Vozová scéna z Tell Halafu (Madhloom, 1970, p. PLATE XIV)

Obr. 115 Vozová scéna z Karchemiše (Muscarella, 1966, p. 129)

Obr. 116 Zobrazení íránského válečného vozu (zlatá nádoba, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. 15712), (Winter, 1989, p. 90)

Obr. 117 Zobrazení íránského válečného vozu (stříbrný pohár, Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. 58-427), (Muscarella, 1966, p. 127)

Obr. 118 Zobrazení urartského válečného vozu na toulci (bronz, SAG, inv. č. AG 502), (Born & Seidl, 1995, S. 84)

Obr. 119 Část koňského postroje (slonovina, 16,1 x 8,7 cm, Nimrud, Salmanassarova pevnost, SW37, 9. - 7. st. př. n l., BM, inv. č. 1962,1110.7), (The British Museum)

Obr. 120 Část koňského postroje (slitina mědi, 16,8 x 8 cm, Nimrud, 9. - 7. st. př. n l., BM, inv. č. 91337), (The British Museum)

Obr. 121 Lichoběžníkové koňské náčelníky s perforovaným okrajem (kámen, 11,1 x 7,9 cm, 12,8 x 9,2 cm, Nimrud, Salmanassarova pevnost, místnost T10, 8. - 6. st. př. n. l., BM, inv. č. 1987,0131.89 - 90), (The British Museum)

Obr. 122 Koňský náčelník s nahou bohyní držící lotusový květ a lva (slonovina, 16,2 x 6,6 cm, Nimrud, 9. - 8. st. př. n. l., MMA, inv. č. 61.197.5), (The Metropolitan Museum of Art)

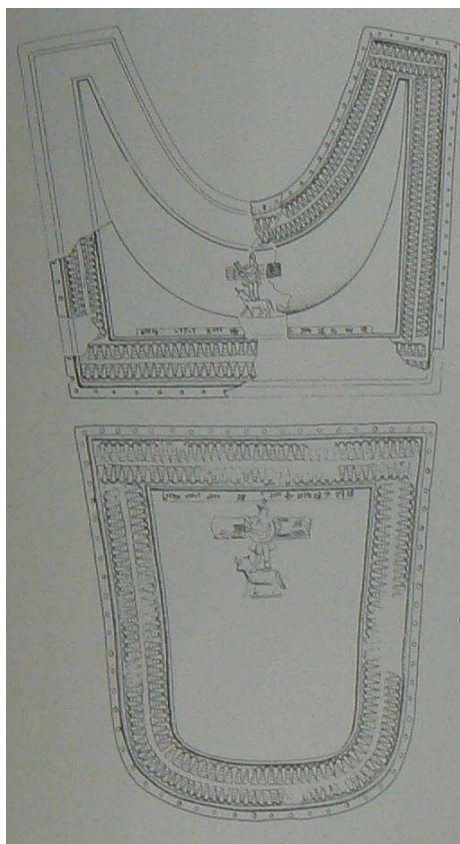

Obr. 123 Koňský náčelník s vyřezávaným proplétaným motivem (slonovina, 10,6 x 5,3 x 0,8 cm, 8. st. př. n. l., Nimrud, MMA, inv. č. 60.145.5a, b), (The Metropolitan Museum of Art)

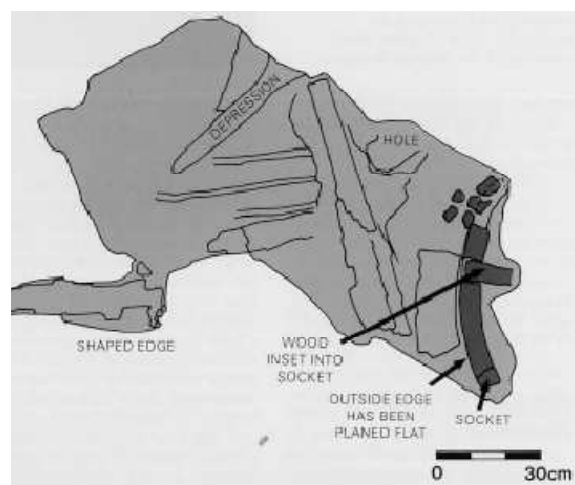
Obr. 124 Urartský koňský pektorál (bronz, SAG, inv. č. AG 230), (Born & Seidl, 1995, S. 58-59)

Obr. 125 Dvojdílný urartský koňský pektorál (bronz, OIM), (Born & Seidl, 1995, S. 75)

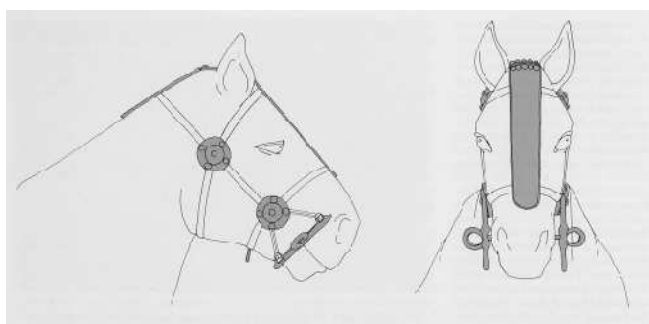
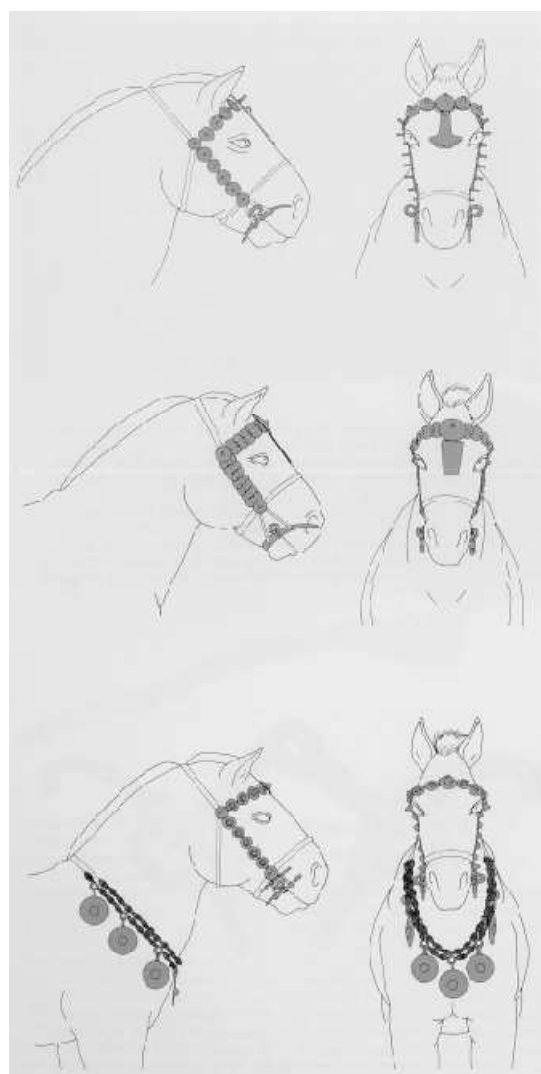
Obr. 126 Příklady urartských udidel (bronz, 8-7. st. př. n. l., VM, inv. č. 8.4.83, 74.18.63, 74.34.145), (Oktay, 2004, p. 238)

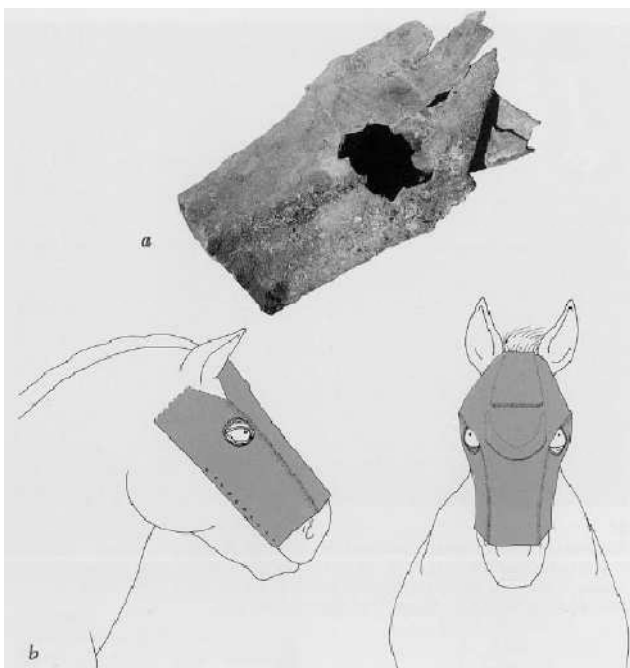
Obr. 127 Zbytky zuhelnatělého válečného vozu (Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, p. 46)

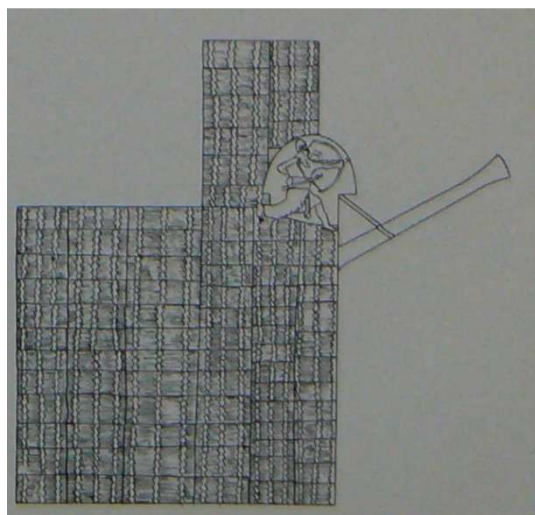
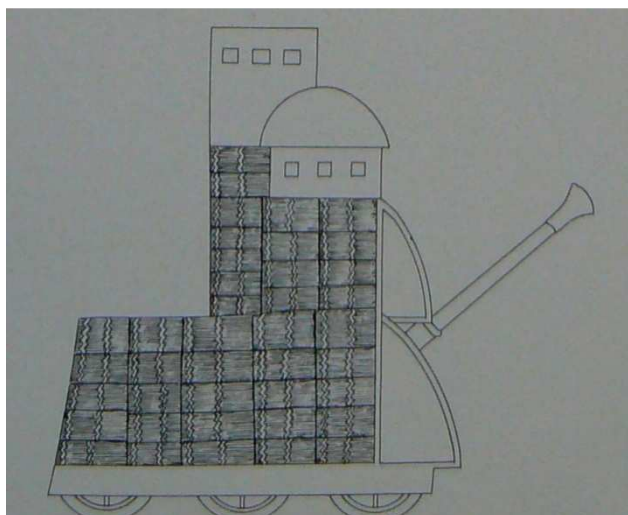
Obr. 128 Koňské pektoraly (bronz, Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, p. 51)

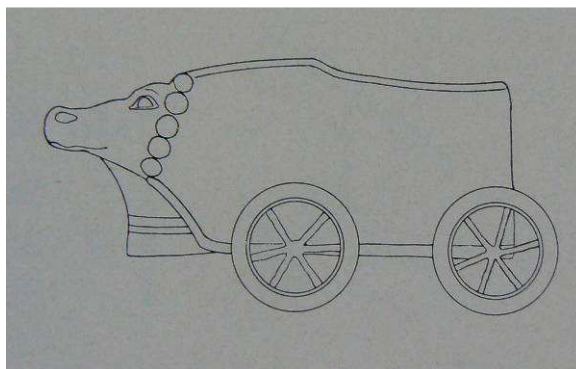
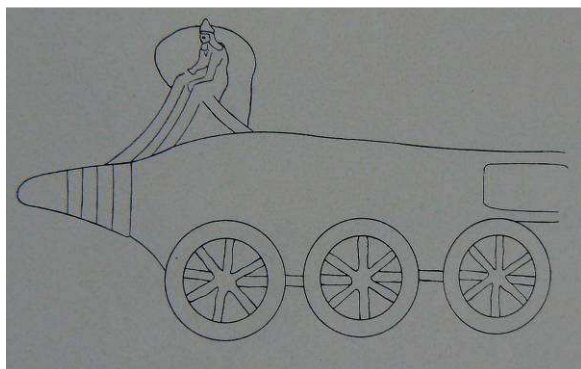
Obr. 129 Rekonstrukce koňských postrojů (Hasanlu, 9. st. př. n. l.), (de Schauensee, 1989, pp. 44, 48)

Obr. 130 Zakrytí hlavy koně (Hasanlu, 9. st. př. n. l., MIB, inv. č. HAS 64-460), (de Schauensee, 1989, p. 52)

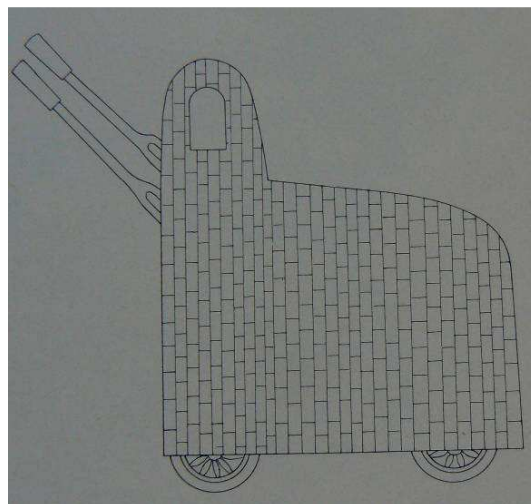
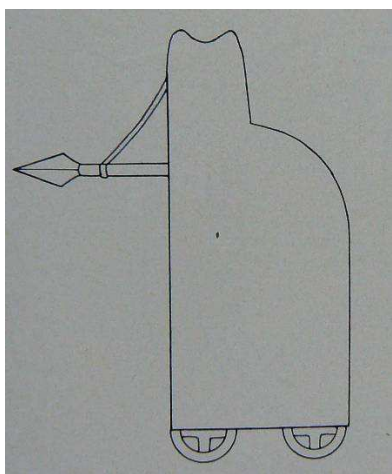
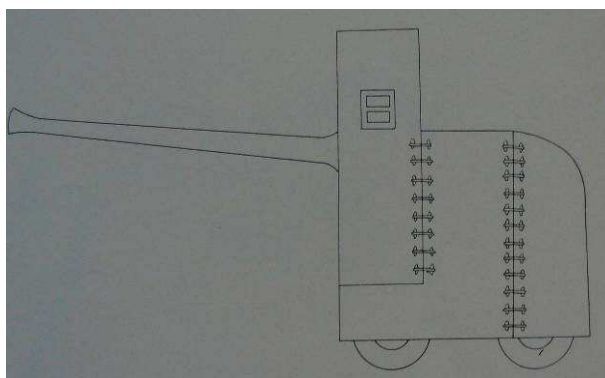
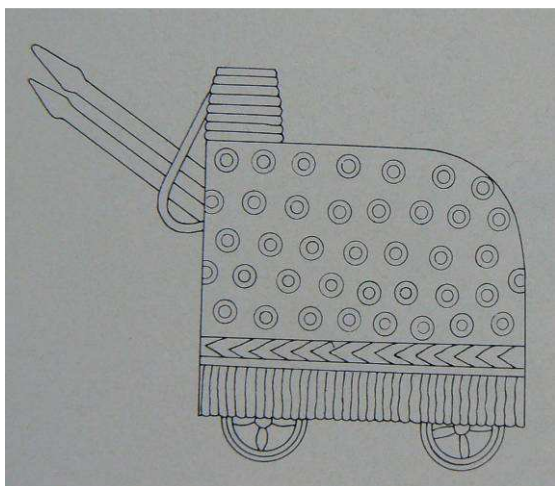

Obr. 131 Obléhací stroje (Aššurnasirpal II.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 24)

Obr. 132 Obléhací stroje (Salmanassar III.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 25)

Obr. 133 Obléhací stroje (8./7. st. př. n. l.), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 25)

Obr. 134 Asyrská obléhací rampa v Lachiši

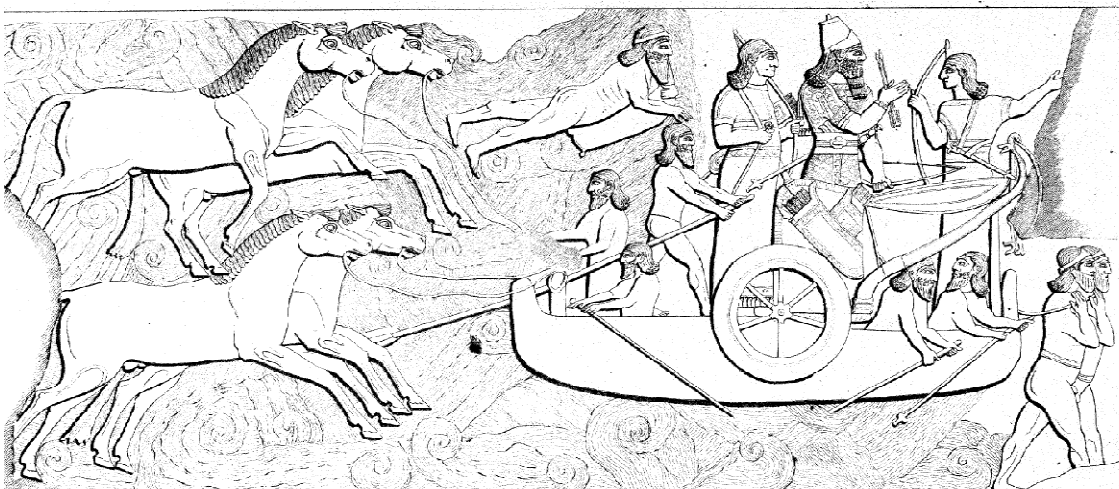

Obr. 135 Asyrská obléhací rampa v Lachiši

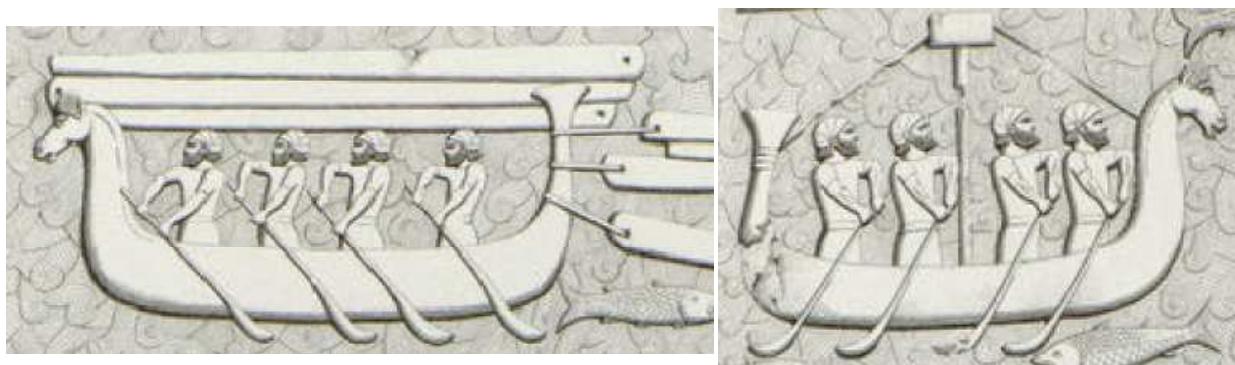
Obr. 136 Pontový most (Balavatská brána, Salmanassar III.), (King, 1915)

Obr. 137 Přepravní loď typu A (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853, p. PLATE 15)

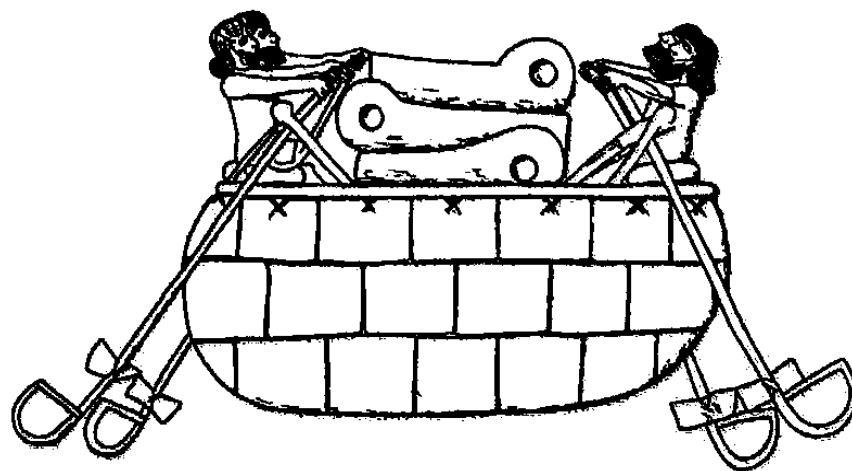
Obr. 138 Převravní loď typu B (Salmanassar III.), (King, 1915)

Obr. 139 Převravní loď typu C (Sargon II.), (Botta & Flandin, 1949, str. Pl.53)

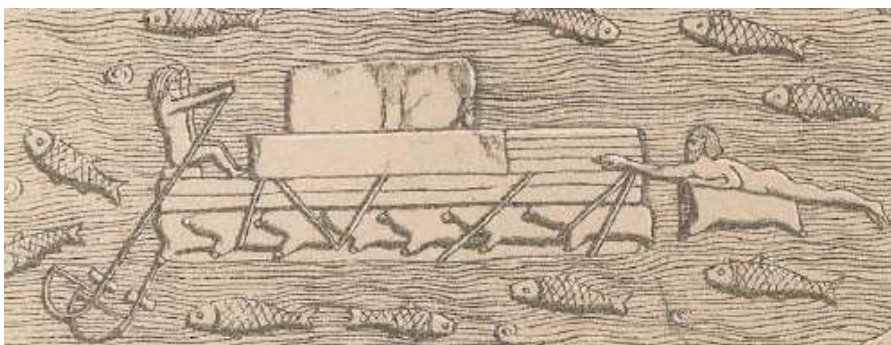

Obr. 140 Rákosový člun typ D (Sinacherib, Aššurbanipal), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)

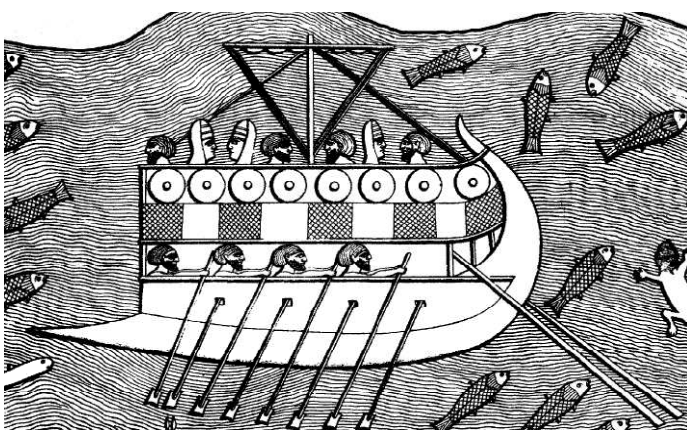

Obr. 141 Quffa (Sinacherib), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)

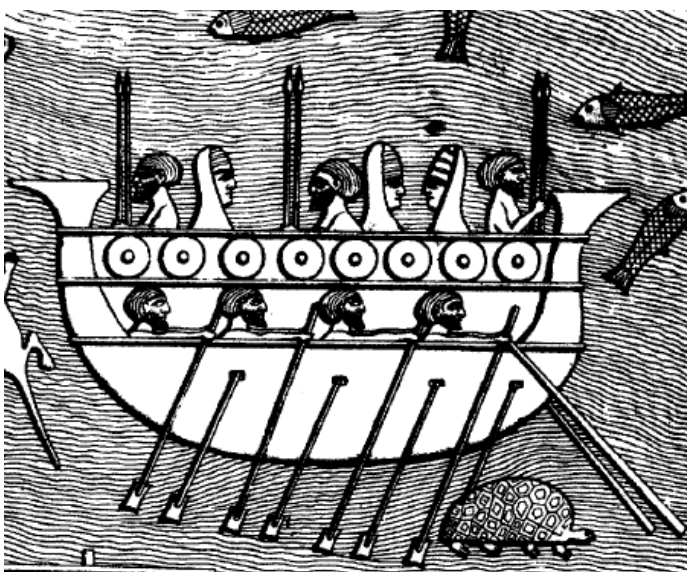

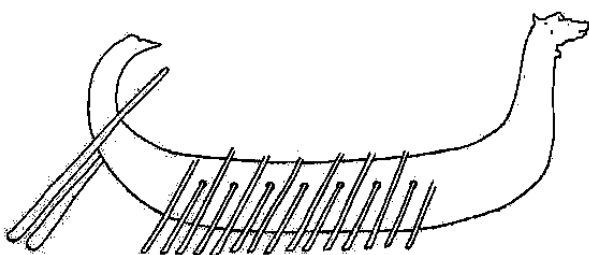
Obr. 142 Vor s vaky typ F (Sinacherib), (Layard2, 1853)

Obr. 143 Válečná biréma typ G1 (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 71)

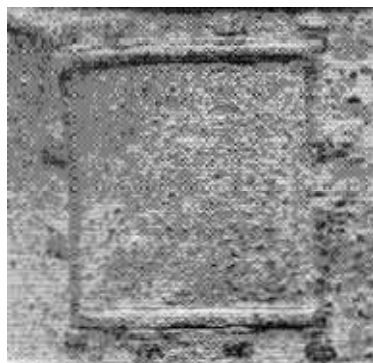
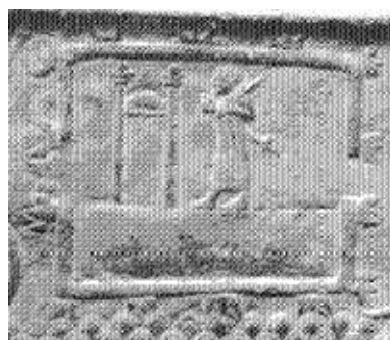
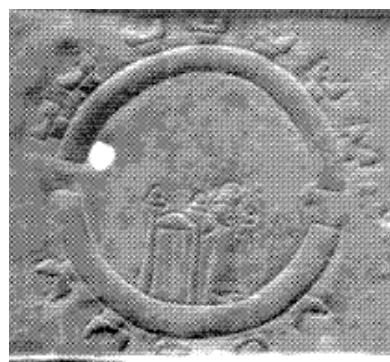
Obr. 144 Válečná biréma typ G2 (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 71)

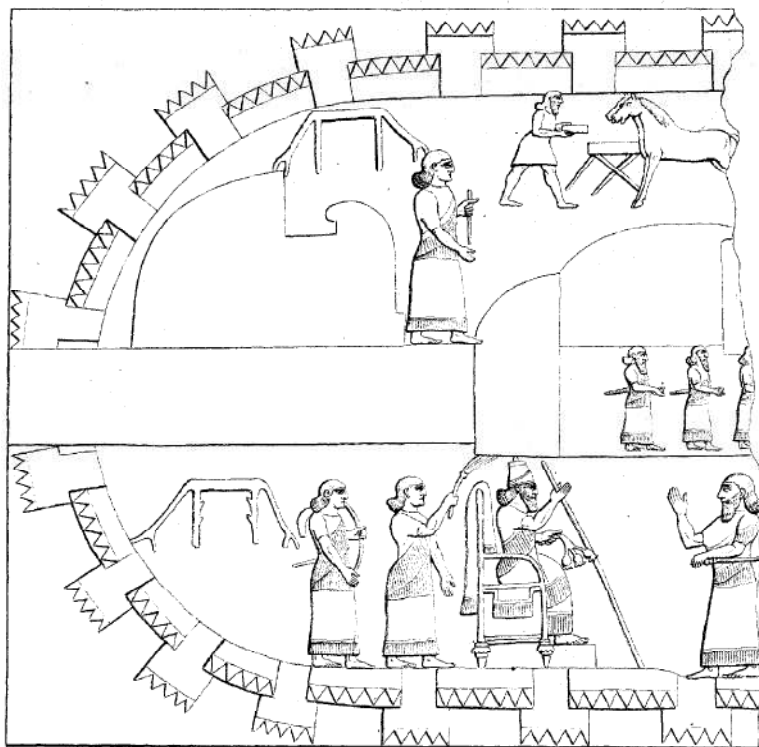
Obr. 145 Válečná biréma typ G3 (Aššurbanipal), (Hrouda, 1965, S. TAFEL 31)

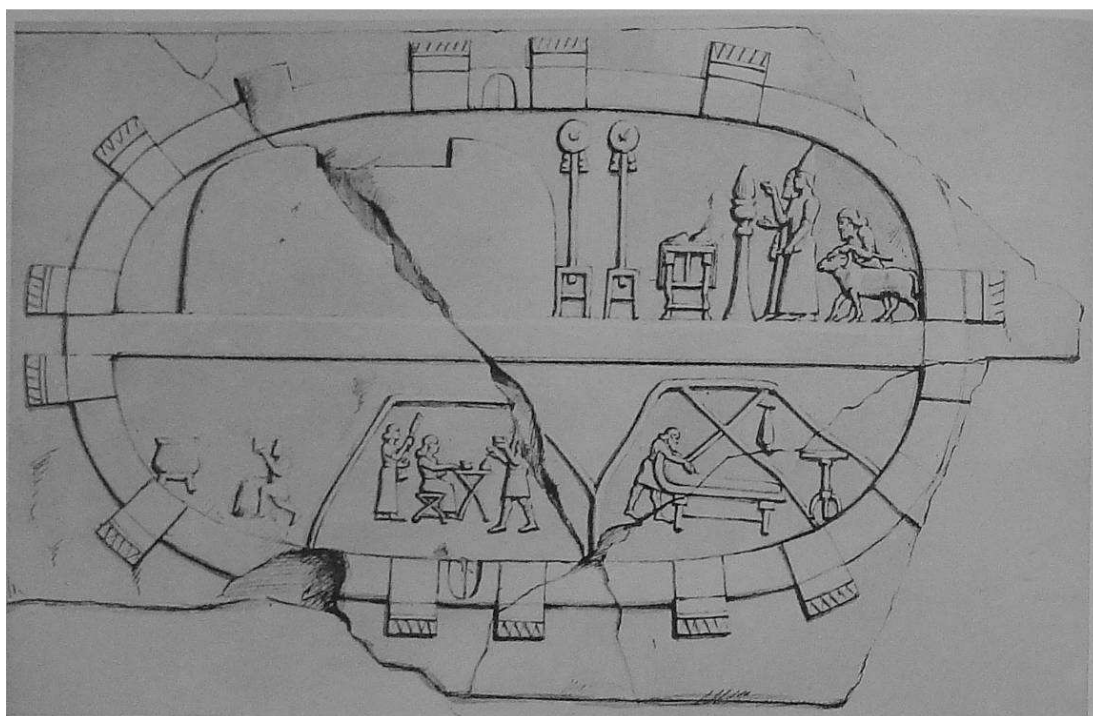
Obr. 146 Vojenský tábor (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853, p. PLATE 30)

Obr. 147 Vojenské tábory (Salmanassara III.), (King, 1915)

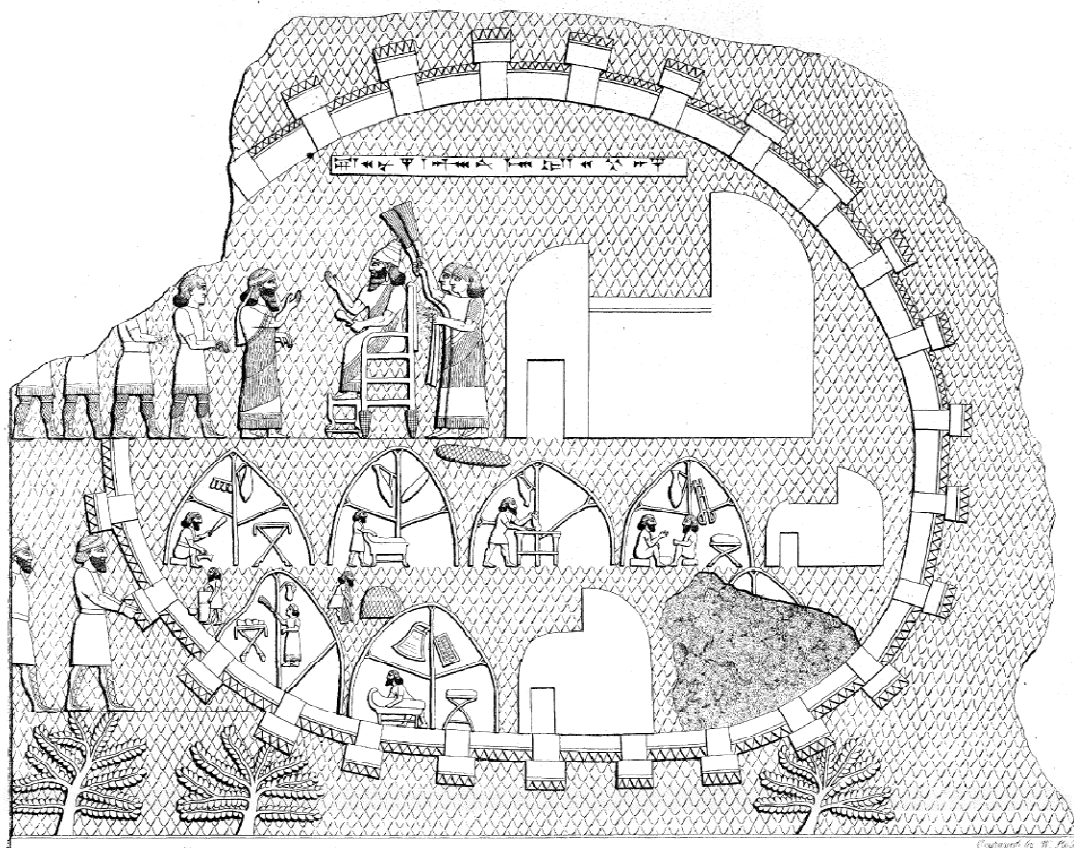

Obr. 148 Vojenský tábor (Tiglatpilesar III.), (Barnett, 1962)

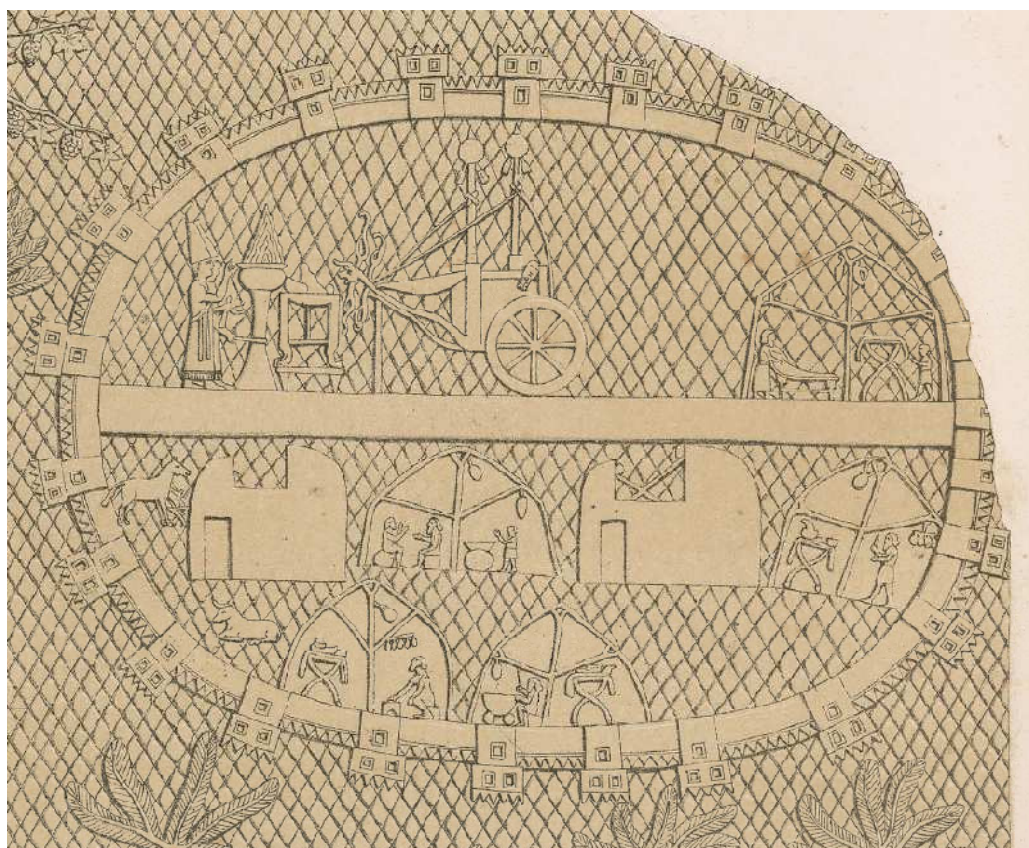

Obr. 149 Vojenský tábor (Tiglatpilesar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LX)

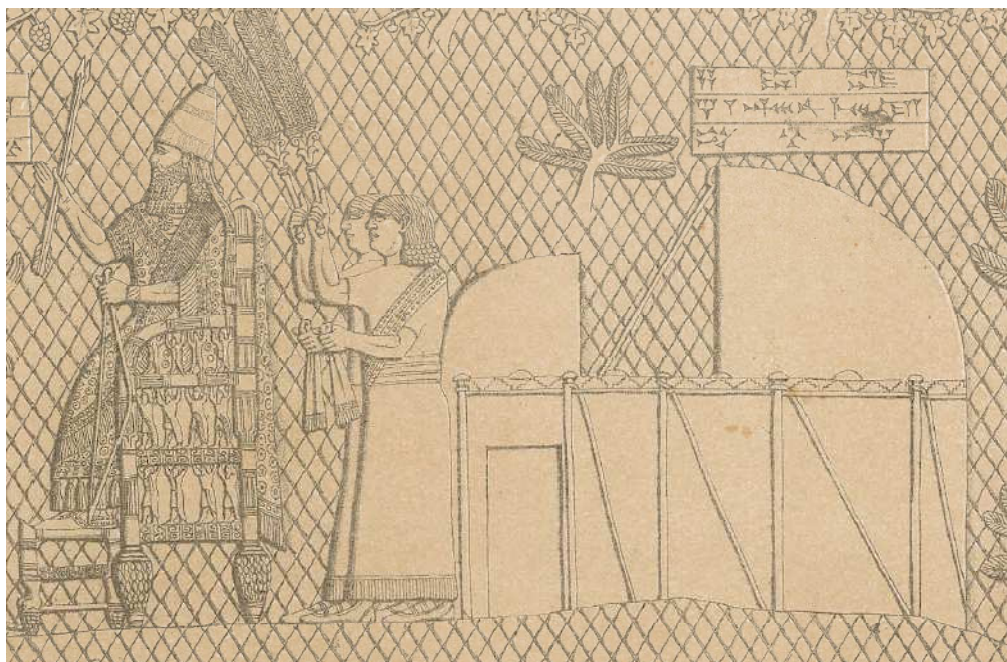

Obr. 150 Vojenský tábor (Sinacherib), (Layard1, 1853, p. PLATE 77)

Obr. 151 Vojenský tábor (Sinacherib), (Layard2, 1853, p. PLATE 24)

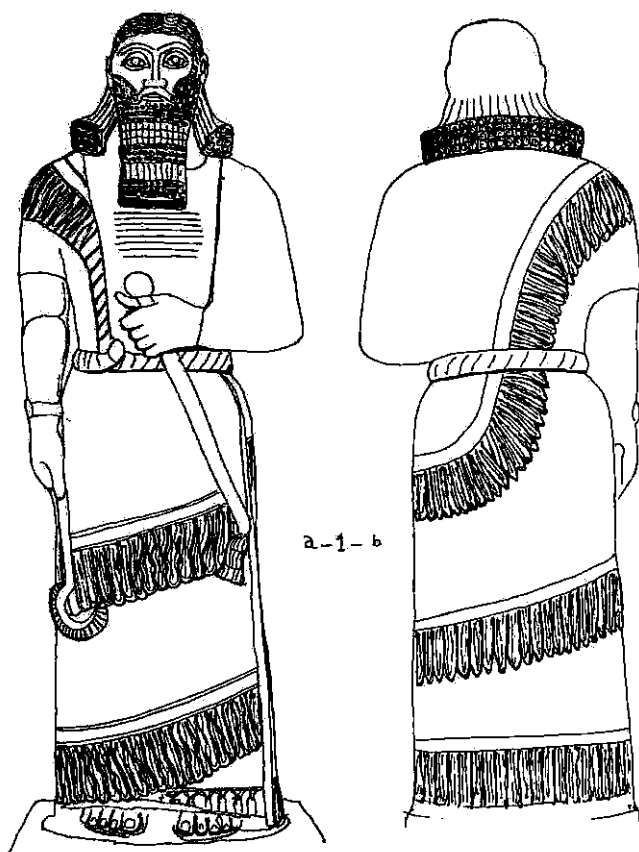

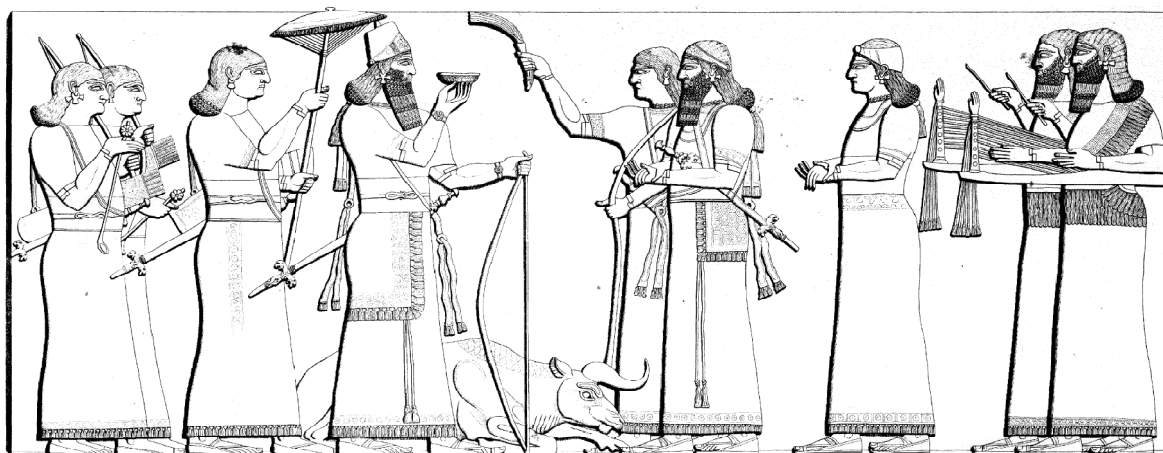
Obr. 152 Královský stan (Sinacherib), (Layard2, 1853, p. PLATE 23)

Obr. 153 Královský stan (Sinacherib), (Paterson, 1915, p. 85)

Obr. 154 Socha Aššurnasirpala II. (Nimrud), (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXIII)

Obr. 155 Aššurnasirpal II., *turtánu*, *rab-réši* a eunuchové (Layard1, 1853, p. PLATE 12)

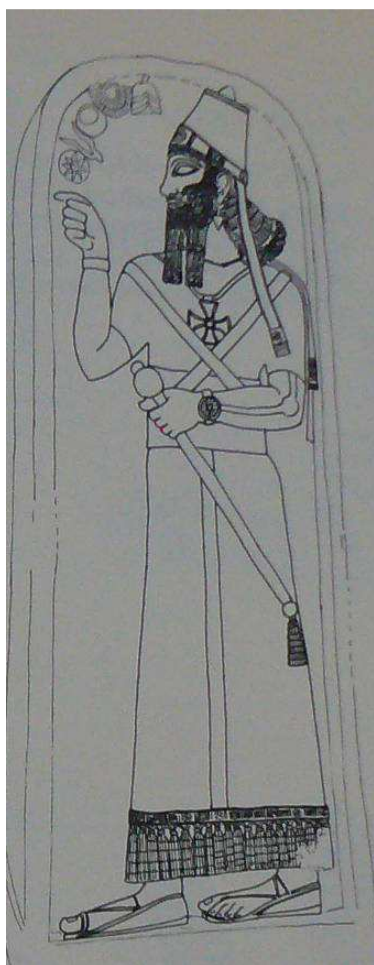

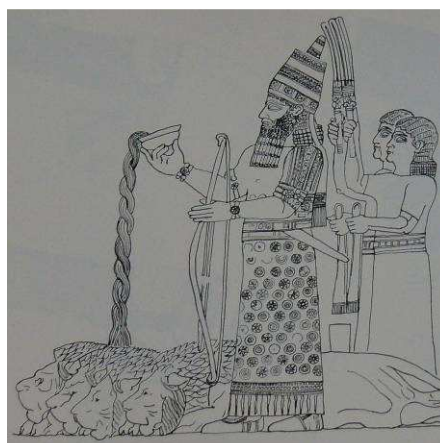
Obr. 156 Ašurnasirpal II. (Layard1, 1853, p. PLATE 34)

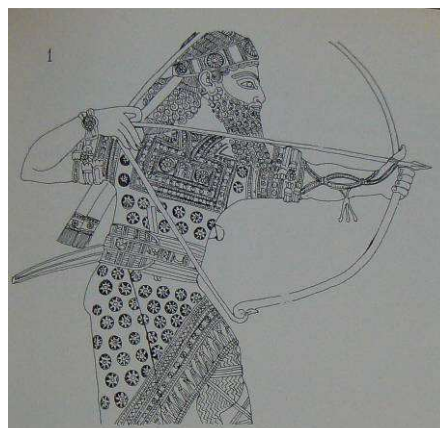
Obr. 157 Sargon II. a jeho *turtánu* (Botta & Flandin, 1949, str. PL.14)

Obr. 158 Šamši-Adad V. (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXII)

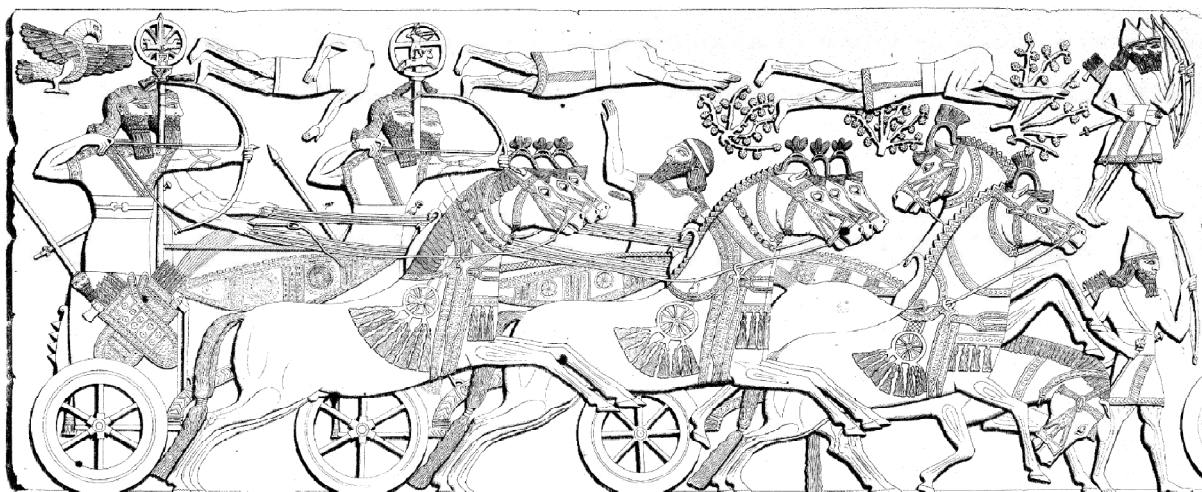
Obr. 159 Aššurbanipal (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXIX)

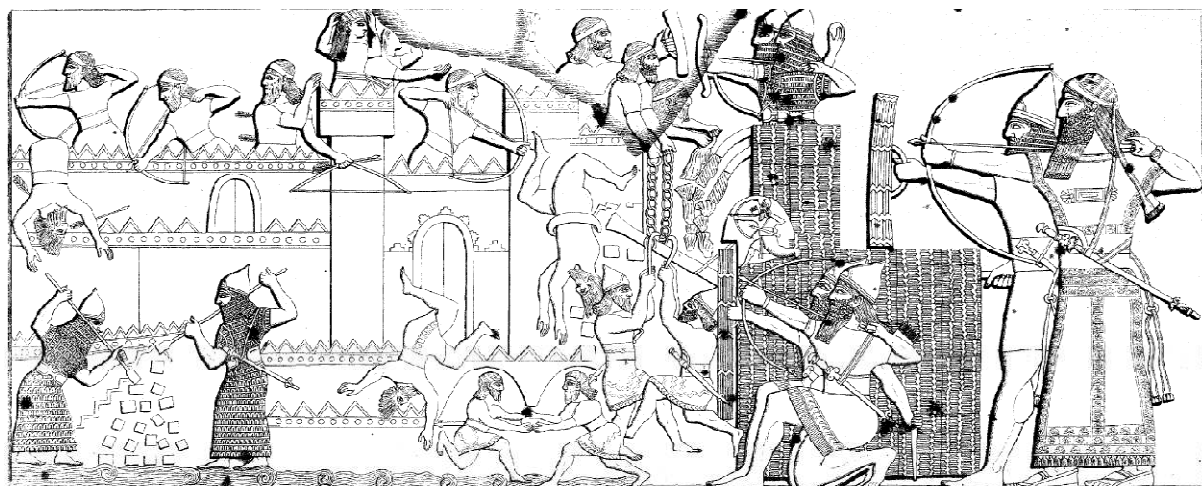
Obr. 160 Aššurbanipal (Madhloom, 1970, p. PLATE XXXV)

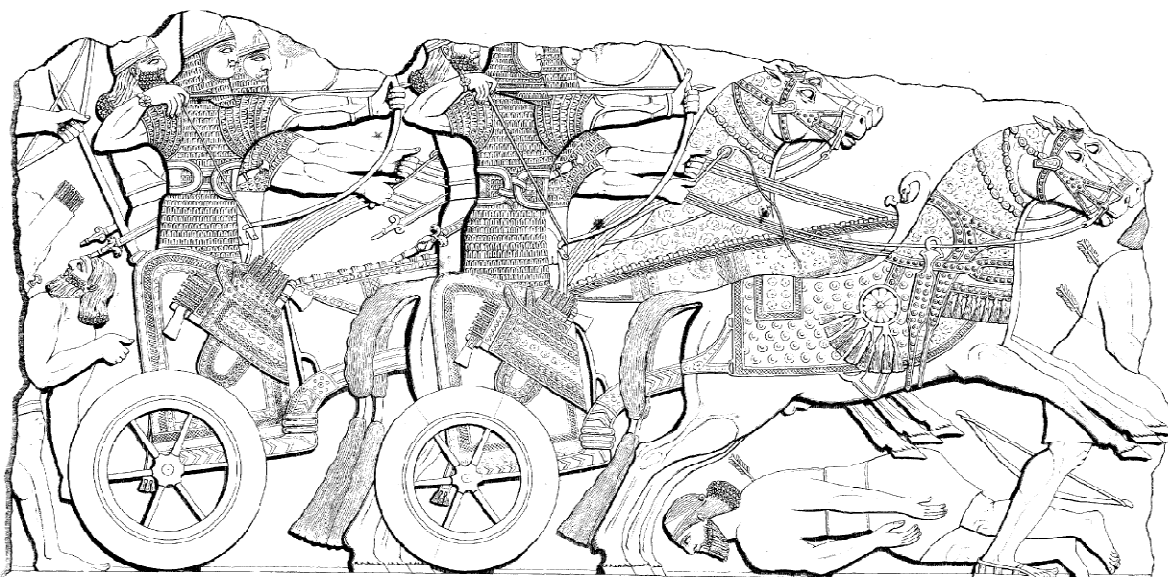
Obr. 161 Eunuch (Tiglatpilešar III.), (Barnett, 1962, p. PLATE LV)

Obr. 162 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)

Obr. 163 Obléhání města (Aššurnasirpal II.), , (Layard1, 1853)

Obr. 164 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)

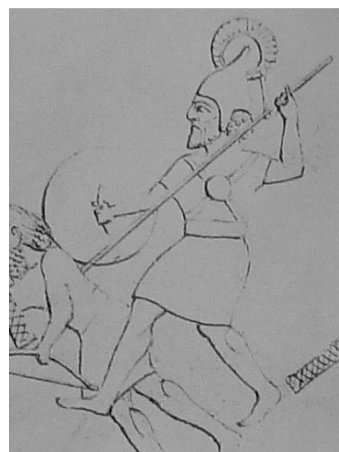

Obr. 165 Bojová scéna (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)

Obr. 166 Dobývání města (Aššurnasirpal II.), (Layard1, 1853)

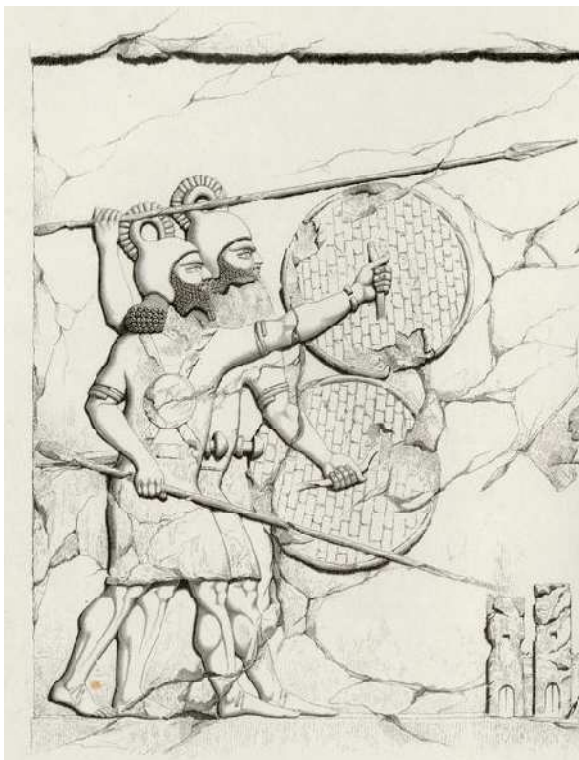
Obr. 167 Kopiníci (Tiglatpilesar III.)

Obr. 168 Lučičštníci (Tiglatpilesar III.)

Obr. 169 Těžká kavalérie (Tiglatpilesar III.)

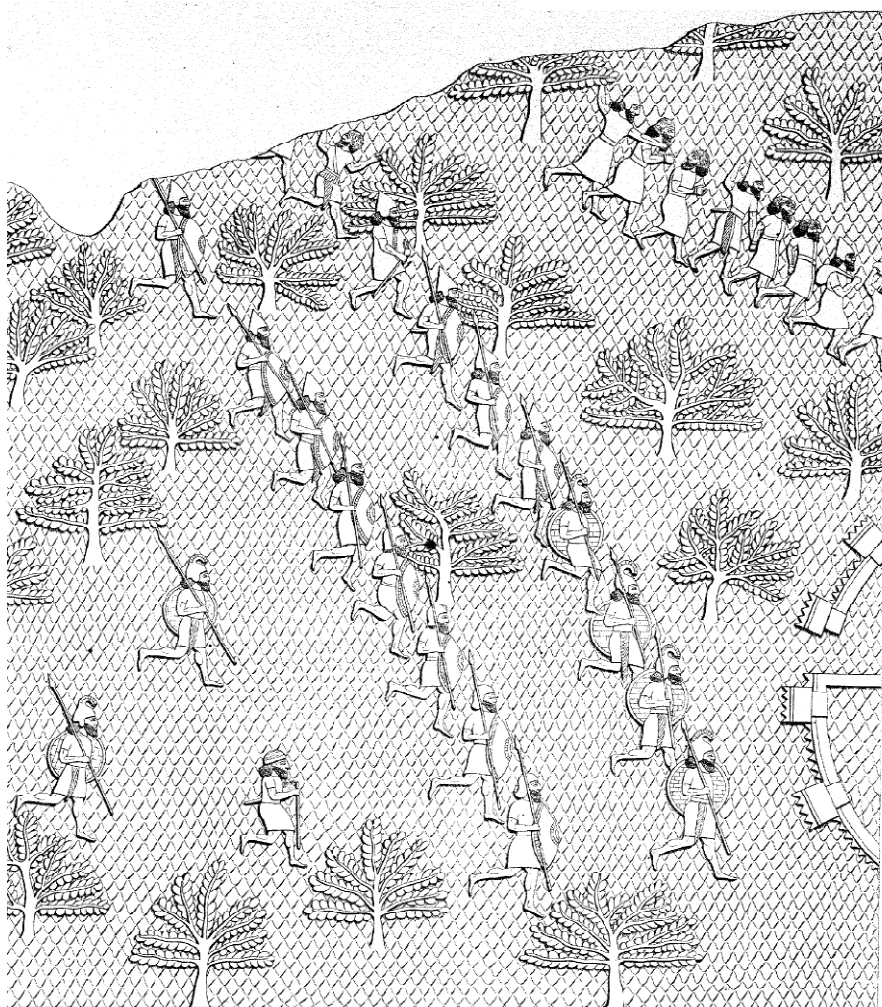
Obr. 170 Kopiníci (Sargon II.)

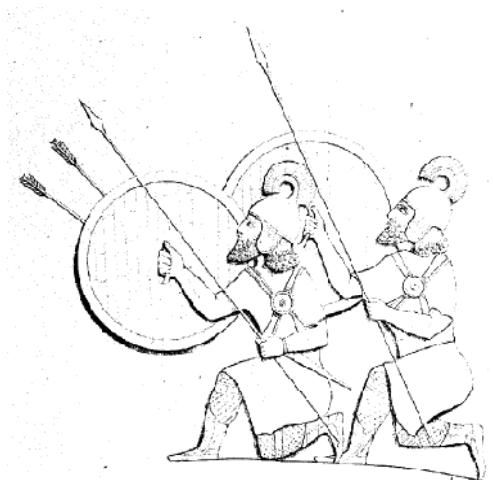
Obr. 171 Lučičníci (Sargon II.)

Obr. 172 Kavalérie (Sargon II.)

Obr. 173 Lehký kopiníci (Sinacherib), (Layard1, 1853)

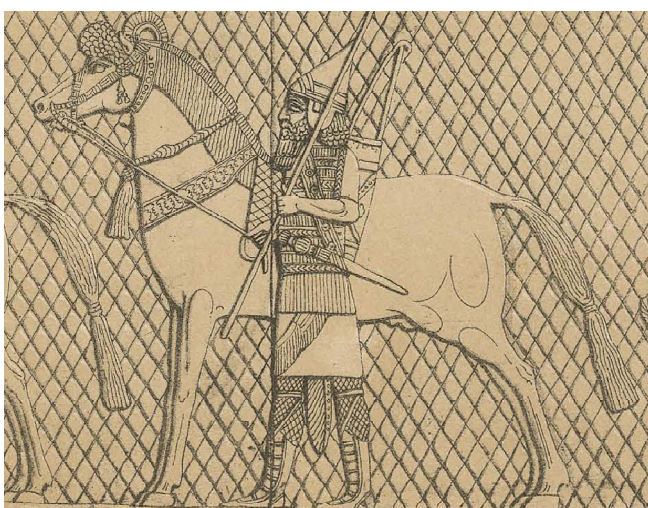

Obr. 174 Střední kopiník (Sinacherib), (Layard1, 1853)

Obr. 175 Pěchota (Sinacherib), (Layard2, 1853)

Obr. 176 Kavalérie (Sinacherib), (Layard2, 1853)

Obr. 177 Část postroje s hrdinou se dvěma lvi (Eretrie, pozdní 9. st. př. n. l., EM), (Guralnick, 2004, p. 198)

Obr. 178 Fénická stříbrná miska (Amathus, Kypr, 710-675 př. n. l., BM)

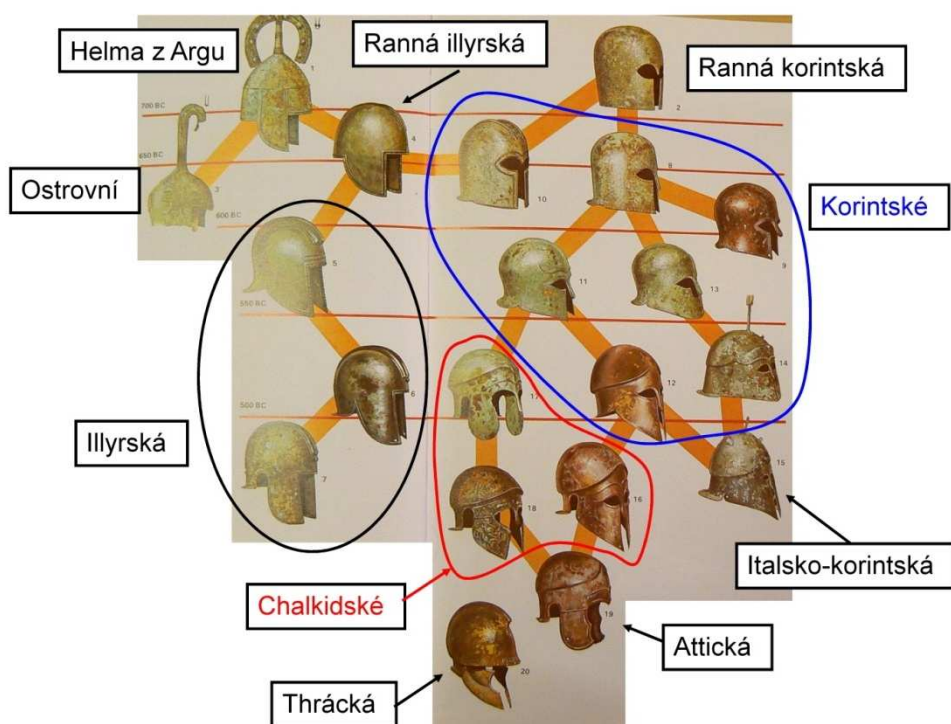

Obr. 179 Hřebenovitá helma z Argu (AM)

Obr. 180 Řecká helma (bronz, 8. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 10533), (Hatzi, 2008, p. 137)

Obr. 181 Vývoj řeckých helem (Connolly, 1998)

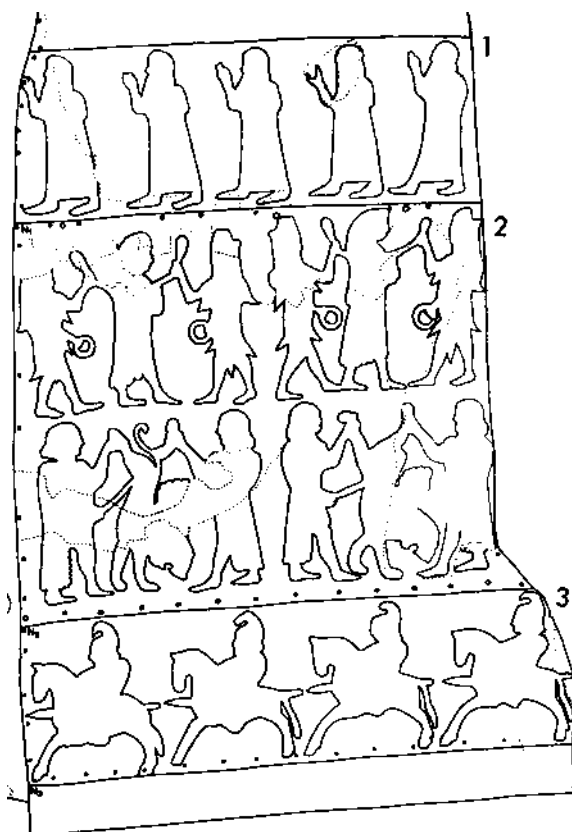
Obr. 182 Kónická helma z perské kořisti (bronz, 5. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5100), (Hatzi, 2008, p. 142)

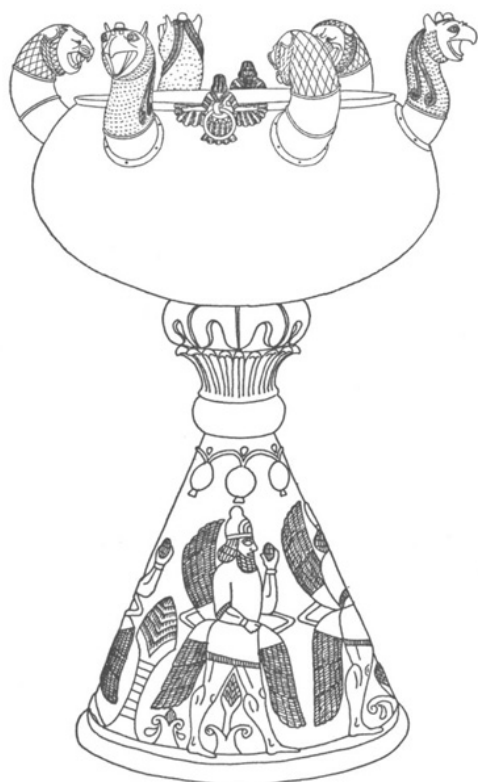
Obr. 183 Vytěpávaný plech s orientálními motivy (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5039), (Hatzi, 2008, p. 68)

Obr. 184 Vytepávaný plech s orientálními motivy (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B 5047, B 5048), (Hatzi, 2008, p. 69)

Obr. 185 Vytepávaný plech s orientálními motivy a jezdci s hřebenovými helmami (bronz, 8. - 7. st. př. n. l., OAM), (Seidel, 1999, S. 271)

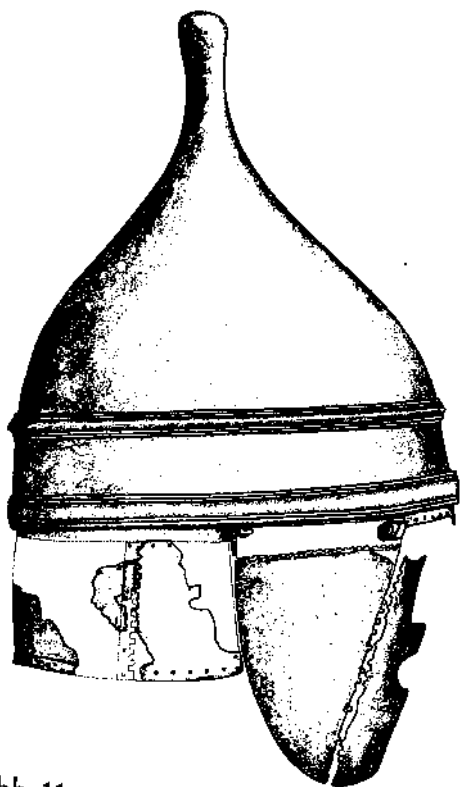

Obr. 186 Části kotle v orientálním stylu (bronz, 8. – 7. st. př. n. l., OAM, inv. č. B2654, Br 8767, B 4224, B200), (Hatzi, 2008, pp. 82-83)

Obr. 187 Figurky válečníků s kónickými přilbami (bronz, 7. st. př. n. l., AOM, B 1999, B 2000), (Hatzi, 2008, p. 108)

Obr. 188 Kyperská helma (bronz, v. 24,1 cm, s lícnicemi 42,3 cm, pr. 20 cm, poslední čtvrtina 7. st. př. n. l., AMB, inv. č. 8142,620), (Pflug, 1989, str. 17)

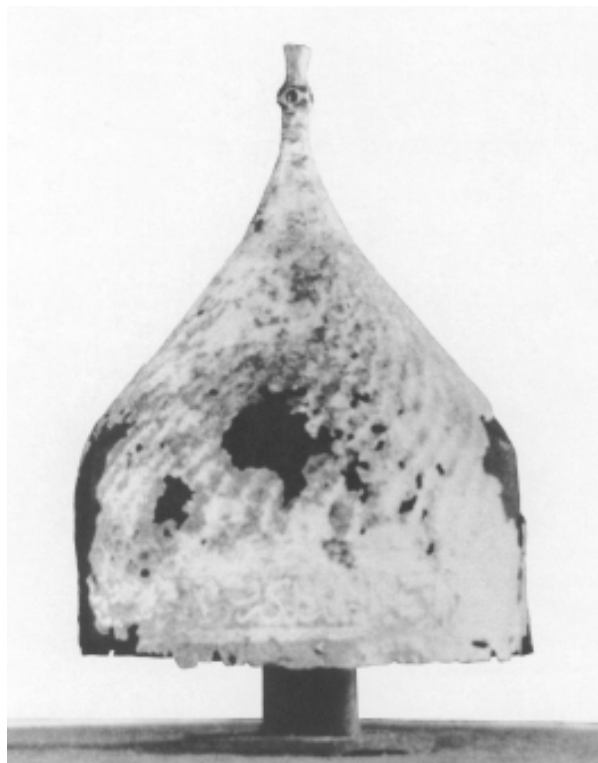
Obr. 189 Hlava terakotové sochy válečníka (Idalion, poslední čtvrtina 7. st. př. n. l., AMB), (Pflug, 1989, str. 18)

Obr. 190 Kónická asyrská helma (bronz, v. 27 cm, pr. 21 cm, Kouklia - Mavrommatis, Kypr, CM, inv. č. 1965/XI-29/62), (Karageorghis & Maier, 1984, p. 174)

Obr. 191 Trychtýřovitá helma (slitina železa a bronzu, Ninive, v. 20 cm, 6. st. n. l. – pozdně sásánovská doba, BM, inv. č. 22495), (The British Museum)

Obr. 192 Příklady islámských helem (Alexander, 1983)